

Mikko Ilmoniemi

”KAKS RINNAKKAISTA TODELLISUUTTA, JOISTA TOINEN ON NÄKYMÄTÖN”

Ihmisarvon eriarvoisuus, luokka ja huono-osaisuus

TIIVISTELMÄ

Mikko Ilmoniemi: "Kaks rinnakkaista todellisuutta, joista toinen on näkymätön" – Ihmisarvon eriarvoisuus, luokka ja huono-osaisuus
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkinto-ohjelma
Ohjaaja: Kirsi Juhila
Huhtikuu 2021

Tutkielman tavoitteena on tarkastella ihmisarvoon liittyvää eriarvoisuutta ja yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten näkökulmasta, missä hyödynnetään erityisesti Axel Honnethin tunnustussuhdeteoriaa. Tutkielman ensimmäisenä tutkimustehtävänä on tutkia sitä, missä määrin ja millä tavoin huono-osaisessa asemassa olevat ihmiset tulevat tunnustetuiksi persoonina, ja arvioida sen valossa yhteiskunnan ja sen käytäntöjen oikeudenmukaisuutta. Toisena tutkimustehtävänä on selittää havaittuja ilmiöitä ja löytää mahdollisia mekanismeja ja rakenteita huono-osaisessa asemassa oleville ihmisille myönnetyn tunnustuksen takana. Metateoreettisena lähestymistapana tutkielmassa on kriittinen realismi. Tutkimusaihetta analysoidaan tunnustussuhdeteorian ohella Beverley Skeggsin luokkateorian viitekehyksestä. Kyseessä on laadullinen tutkimus, ja aineistona on 11 asunnottomuutta kokeneen ihmisen kertomushaastattelut. Analyysimetodina hyödynnetään grounded theoryyn nojaavaa abduktiivista päättelyä.

Tulokset piirtävät kuvaa suomalaisesta yhteiskunnasta eriarvoisena ja kerrostuneena. Huono-osainen asema näyttäytyy yhteiskuntaluokkana, joka asettaa ehtoja arjen toiminnallisille mahdollisuuksille ja haastaa ihmisarvoisen elämän edellytyksiä. Monet yhteiskunnalliset käytännöt, instituutiot ja rakenteet näyttäytyvät ongelmallisina, sillä ne eivät mahdollista huono-osaisessa asemassa oleville ihmisille täysiä vastavuoroisia tunnustussuhteita. Vaikka aineistossa on jonkin verran kuvauksia myös vahvoista tunnustussuhteista, haastateltavia yhdistävät monenlaiset tunnustusvajeet. Ne tulevat aineistossa esiin esimerkiksi perusoikeuksien toteutumattomuutena, tarpeiden tunnistamattomuutena tai niiden ohittamisena, hyötymisenä ja hyväksikäyttönä sekä poissulkemisena ja häätämisenä. Tunnustusvajeet on tunnistettavissa myös erivertaisuuden, kelpaamattomuuden ja hyödyttömyyden kokemuksina sekä arvottomuuden ja häpeän tunteina. Äärimmäistä huono-osaisuutta ja siihen usein kytkeytyviä ongelmia ei aina tunnisteta eikä tunnusteta ihmisarvoisen elämän edellytyksiä haastavana hätänä tai puutteena.

Yhteiskunnallista asemaa ja tunnustussuhteita selittävä mekanismi paikantuu persoonan tunnistamisen, luokan ja itesuhteiden väliseen jännitteeseen. Tunnustussuhde edellyttää tunnistamista, jota kuitenkin ohjaavat keskiluokkaiseen kokemukseen perustuva ideaaliminuuden normi sekä luokkaan kytkeytyvät resurssit, jotka asettavat ehtoja sille, missä määrin normatiivista minuutta on mahdollista ilmentää. Tunnustussuhteet ovat perusta positiivisten itesuhteiden kehittymiselle ja yhteiskunnalliselle toimijuudelle, ja ne vaikuttavat ihmisten kykyyn osallistua tunnustuskamppailuihin ja yhteiskunnan normien muotoiluun. Huono-osaisessa asemassa olevilla ihmisillä näyttäisi olevan vain vähäiset mahdollisuudet esittää tunnustusvaatimuksia ja osallistua kamppailuihin tunnustuksesta. Aineisto antaa viitteitä siitä, että huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten arkinen todellisuus ja sen toiminnalliset haasteet ja loukut eivät välity hyväosaisen enemmistön tietoon, vaan jäävät siltä sekä yksilöllisinä että rakenteellisina ongelmina piiloon. Huono-osaisimmilla ihmisillä ei näytä juuri olevan tosiasiallisia mahdollisuuksia olla vaikuttamassa yhteiskunnan kehitykseen ja heitä koskeviin päätöksentekoon, mikä herättää huolen suomalaisen demokratian tilasta.

Johtopäätöksinä esitetään, että sosiaalityön luontevaksi rooliksi asettuu tunnustuksen vajeisiin suoran vastaimen ohella julkinen edunvalvontatyö ja tunnustuskamppailuihin liittyminen erityisesti niiden ihmisten ja ryhmien rinnalle, joilla on kamppailuihin yksin heikosti mahdollisuuksia. Luokan merkitystä ja sen tekemisen käytäntöjä on tärkeää tehdä näkyviksi, ja keskiluokkaiseen kokemukseen perustuvaa ideaalia on syytä problematisoida. Sosiaalisen kärsimyksen kohtaaminen asiakastyön arkisissa käytännöissä tuo sosiaalityölle veloitteen ottaa yhteiskunnassa aktiivinen, sosiaalisia vääryyksiä esiin tuova, niitä kritisoiva ja niiden ratkaisuehdotuksista keskusteleva rooli. Tähän tehtävään tunnustussuhdeteoria tarjoaa hyödyllisen työkalun ja sanaston.

Avainsanat: huono-osaisuus, tunnustussuhteet, asunnottomuus, yhteiskuntaluokka, kriittinen realismi, abduktiivinen päättely

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Mikko Ilmoniemi: "Two worlds of which the other one is invisible" – Inequality of human dignity, class and marginalization
Master's thesis
Tampere University
Sosiaalityön tutkinto-ohjelma
Supervisor: Kirsi Juhila
April 2021

This Master's thesis examines the inequality of human dignity and social justice from the perspective of marginalized and deprived people, relying particularly on Axel Honneth's recognition theory. The first aim of this thesis is to examine the extent to which and in what ways marginalized people are recognized as persons and to assess the equity of society and its practices in the light of that. The second aim is to explain the observed phenomena and to find possible mechanisms and structures behind the recognition given to the marginalized people. The metatheoretical foundations of the thesis are based on critical realism. Alongside Honneth's recognition theory the research topic is analyzed from the framework of Beverly Skeggs' theory of class. The thesis is based on qualitative research methods and the data consists of narrative interviews of 11 people who have experienced homelessness. The data analysis employs grounded theory based abductive reasoning.

The findings paint a picture of the Finnish society as unequal and stratified. Marginal status appears as a class that sets obstacles and hindrances for daily capabilities and challenges the prerequisites of a dignified life. Many societal practices, institutions and structures appear problematic because they do not enable mutual recognition for marginalized people. Although there are some descriptions of strong intersubjective recognition in the data, all research participants share a variety of misrecognition. They appear in the data, for example, as unfulfilled fundamental rights, unidentification or dismissal of needs, exploitation or abuse and exclusion and eviction. Violation of recognition can also be identified in the data as experiences of inequality as well as feelings of worthlessness and shame. Extreme deprivation and the problems often associated with it are not always identified or recognized as a threat or shortcoming that challenges the prerequisites of a dignified life.

The mechanism that explains social status and recognition relations is located in the tension between class, identification of persons and self-realization. Intersubjective recognition requires identification, which is nevertheless governed by the normative ideal of self based on middle-class experiences. At the same time it is guided by resources tied in with the class, which set the prerequisites for the extent to which the normative self can be expressed and embodied. Intersubjective recognition is the foundation for developing positive self-realization and societal agency, and it affects people's ability to participate in struggles for recognition and in forming societal norms. It appears that marginalized people seem to have only limited possibilities to claim recognition and participate in these struggles. The data suggest that the everyday reality of marginalized people and its functional challenges and pitfalls are not communicated to the prosperous majority but remain hidden from it both as individual and structural problems. The most deprived people do not seem to have real opportunities to influence the development of society and decision-making concerning themselves, which raises concerns for the state of the Finnish democracy.

The conclusion of this Master's thesis is that the well suited role for social work is not only to directly respond to the violations of recognition but also to public advocate for and join in on the struggles for recognition, especially alongside people and groups who have little opportunity to struggle on their own. It is imperative to make class, its influence and class-making visible, and to problematize the ideal of self based on the middle-class experience. Encountering social suffering in the social work practice obliges social work to take an active role in society, highlighting social injustices, criticizing them and examining their solutions. Recognition theory provides a useful tool and vocabulary for this task.

Keywords: marginalization, deprivation, recognition, homelessness, class, critical realism, abductive reasoning.

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	HUONO-OSAISUUS JA ASUNNOTTOMUUS	4
2.1	Huono-osaisuus ja asunnottomuus yhteiskunnallisena ilmiönä.....	4
2.2	Kokemus huono-osaisuudesta ja toiminnalliset mahdollisuudet.....	7
2.3	Julkisen vallan suhtautuminen asunnottomuuteen	8
3	INHIMILLINEN ARVOKKUUS JA LUOKKA	12
3.1	Ihmisoikeudet ja ihmisarvo	12
3.2	Huono-osaisuus yhteiskuntaluokkana ja luokan tekeminen	14
3.3	Arvokkaat ja hyödyttömät – vaihto, kapitalismi, kulttuuri.....	17
3.4	Luokkaa tekevä poliittinen retoriikka ja representaatiot	19
3.5	Keskiluokkainen minuus ja resurssien oikeuttaminen	21
4	VAPAAUS, OIKEUDENMUKAISUUS JA VASTAVUOROISET TUNNUSTUSSUHTEET	23
4.1	Kohti tunnustussuhdeteoriaa	23
4.2	Kunnioitus ja itsekunnioitus, rakkaus ja itseluottamus sekä arvostus ja itsearvostus	24
4.3	Tunnustuskamppailut ja oikeudenmukaisuus	28
5	TUTKIMUSASETELMA	30
5.1	Tutkimustehtävä	30
5.2	Aineisto.....	31
5.3	Kriittinen realismi metodologisena viitekehyksenä.....	33
5.4	Abduktiivinen päättely	35
5.5	Tutkimusetiikka.....	39
6	HUONO-OSAISUUS LUOKKANA JA LOUKKUNA – RESURSSIEN JA TOIMINTAMAHDOLLISUUKSIEN EHDOLLISTAMAT TUNNUSTUSSUHTEET	43
6.1	Luokan ja tunnustusvajeiden tunnistaminen	43
6.2	Erityisyys ja merkityksellisyys, hyödyttömyys ja kelpaamattomuus	45
6.3	Julkinen tila ja poissulkeminen	52
6.4	Henkilökohtaiset suhteet ja tunnustuksen haaste	57

7	YHTEISKUNTA, JULKINEN VALTA JA TUNNUSTUSSUHTEET	62
7.1	Avun tarjoamisen logiikka ja tarpeiden tunnistaminen.....	62
7.2	Piiloon jäävä huono-osaisuus	68
8	KESKILUOKKAINEN IDEAALIMINUUS JA KAMPPAILUT TUNNUSTUKSESTA.....	72
8.1	Tunnistamisen ongelma ja tunnustuksen kehä	72
8.2	Itsesuhteet ja tunnustuskamppailut.....	80
9	JOHTOPÄÄTÖKSET	85
	LÄHTEET.....	89
	LIITTEET	102
	Liite 1: Teemahaastattelun runko	102
	Liite 2: Suostumus tutkimukseen osallistumiseen ja henkilötietojen käsittelyyn.....	103

1 JOHDANTO

Yhteiskuntien sosiaalista ja eettistä kehitystä voidaan arvioida tarkastelemalla sitä, millainen on kaikkein heikoimmassa asemassa olevien kansalaisten asema ja millaista kohtelua he saavat (Saari, 2015, 18). Se edellyttää yhteiskunnan mekanismien tutkimista, huono-osaisuutta kokevien ihmisten aseman analysointia sekä yhteiskunnan institutionaalisen rakenteen jäsentämistä (mt., 63). Kuva Suomesta maailman onnellisimpana (Helliwell ym. 2021) ja yhtenä kaikkein hyvinvoivimpana (Kangas 2008) maana piiryy hyvin erilaisena, kun sitä tarkastellaan niiden ihmisten näkökulmasta, jotka eivät ole päässeet osaksi tavanomaisesta elintasosta, elämänlaadusta ja elämäntavasta.

Pro gradu -tutkielmani tavoitteena on tarkastella suomalaista yhteiskuntaa siitä näkökulmasta, millainen arvo ja asema yhteiskunnassa myönnetään kaikkein huono-osaisimmassa asemassa oleville ihmisille. Tutkielmani kohdentuu asunnottomiin, jotka voidaan heikossa asemassa olevien joukosta tunnistaa yhdeksi äärimmäistä huono-osaisuutta kokevaksi ryhmäksi (Saari 2015, 24–25). He ovat ihmisiä, jotka eivät saa useimpien poliitikkojen, virkamiesten ja väestön suuren enemmistön mielenkiintoa tai huomiota ja ovat monella tapaa hyvinvoivalle enemmistölle ”muukalaisia”, joita tarkastellaan etäältä (mt. 15–16, 20). Ainostoni koostuu 11 asunnottomuutta kokeneen ihmisen yksilöhaastattelusta.

Tutkielmani lähtöoletuksena on näkemys ihmisten itseisarvoisesta, moraalisesta tasa-arvoisuudesta, jonka vuoksi jokainen ihminen ansaitsee yhtäläiset oikeudet ja yhtäläisen kunnioituksen (ks. Dillon 2018; Kauppinen 2020, 4–5). Asunnottomuuden tarkastelu sitä vastoin, kuten Juha Kaakinen (2013, 22) toteaa, ”*paljastaa yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden paljaana*”. Huono-osaisuutta, puhumattakaan sen äärimmäisistä muodoista, ei tulisi olla sellaisessa yhteiskunnassa, joka tunnustaa ihmisten välisen tasa-arvoisuuden keskeiseksi periaatteekseen. Tähän räikeään ristiriitaan syvennyn tutkielmassani. Tarkastelen erityisesti niin sanottua *eksistentiaalista* eli ihmisarvoon liittyvää eriarvoisuutta, jolla kiinnitän huomiota siihen, missä määrin ihmisille myönnetään tunnustusta, arvokkuutta ja vapauden asteita tai missä määrin heitä nöyryytetään, halveksitaan ja jätetään huomiotta tai millä tavoin heiltä evätään toimintaedellytykset ihmisenä (ks. Therborn 2014, 64.) Nojaudun Axel Honnethin (1995) tunnustussuhdeteoriaan, joka tarjoaa hyödyllisen työkalun yhteiskunnan oikeudenmukaisuuden ja eettisyyden arviointiin.

Tutkielmassani kysyn, missä määrin ja millä tavoin huono-osaisessa asemassa olevat ihmiset voivat saada tunnustusta *persoonina* ja miten yhteiskunnallisia suhteita, käytäntöjä ja rakenteita voidaan

tunnustussuhteiden valossa arvioida. En tyydy vain kuvailemaan yksittäisiä kokemuksia, vaan pyrin asettamaan aineistosta löytämäni havainnot laajempaan kontekstiin. Tarkoitukseni on saada tietoa siitä, millaiset mekanismit ja rakenteet voisivat selittää huono-osaisuutta kokevien ihmisten asemaa ja tunnustussuhteita. Tässä tehtävässä tukeudun kriittisen realismin viitekehykseen ja abduktiivisen päättelyn ”luovan keksimisen logiikkaan”.

Sosiaalityön arvo-osaaminen vaatii laaja-alaista ymmärrystä siitä, kuinka yhteiskunnalliset, kulttuuriset, poliittis-hallinnolliset ja taloudelliset tekijät vaikuttavat asiakkaan asemaan yhteiskunnassa. Lisäksi se vaatii kykyä tunnistaa yhteiskunnallisia mekanismeja ja rakenteita, reagoida niihin ja edistää muutosta. (Laitinen & Kemppainen 2010; Pullen-Sansfaçon & Cowden 2013, 189.) Tutkielmani voi auttaa saamaan uusia oivalluksia rakenteellisen eriarvoisuuden monitahoisuudesta. Se voi myös auttaa herättämään ajatuksia siitä, miten sosiaalityö voisi vahvemmin olla edistämässä sellaisia rakenteita ja edellytyksiä, joissa yksilöt ja ryhmät voisivat olla täysivaltaisesti osallisia yhteiskunnassa.

Tutkielmani on ajankohtainen, sillä Marinin hallitus kiinnittää hallitusohjelmassaan huomiota köyhyyden, osattomuuden ja eriarvoisuuden vähentämiseen sekä hyvinvoinnin edistämiseen. Hallitus on myös sitoutunut poistamaan asunnottomuuden vuoteen 2027 mennessä ja aloittanut sosiaaliturvan uudistamisen (Valtioneuvosto 2019). Sosiaaliturvan uudistuksella tavoitellaan muun muassa, että se vastaisi perustuslain mukaisesta huolenpidon velvoitteesta yhteiskunnan muuttuessa, tukisi osallisuutta ja merkityksellisyyden kokemusta, vähentäisi pitkäaikaisen toimeentulotuen tarvetta ja olisi paremmin sopusoinnussa yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien sekä julkisen talouden kanssa (STM 2020). Ymmärrys huono-osaisten yhteiskunnallisesta asemasta ja heille myönnetystä arvokkuudesta ja tunnustuksesta sekä niiden taustalla vaikuttavista mekanismeista on tärkeää, jotta suomalaista yhteiskuntaa ja sen palveluita voidaan kehittää oikeudenmukaisemmiksi ja yhdenvertaisemmiksi.

Tutkielmani koostuu yhdeksästä luvusta. Johdannon jälkeen luvussa kaksi paikannan eriarvoisuuden, huono-osaisuuden ja asunnottomuuden keskeisiä ulottuvuuksia. Luvussa kolme lähden liikkeelle ihmisoikeuksien ja ihmisarvon kysymyksistä edeten yhteiskuntaluokan tarkasteluun ja luokan tekemisen prosesseihin. Luvussa kolme paneudun tunnustussuhdeteoriaan ja tunnustuskamppailuihin. Luvussa viisi esittelen tutkimustehtävän ja aineiston, avaan tutkielmani metodologisia lähtökohtia ja analyysiprosessia sekä pohdin tutkielman eettisiä kysymyksiä. Teoreettisten ja metodologisten lähtökohtien jälkeen siirryn tutkielmani tuloksiin. Luvussa kuusi jäsenän huono-osaista asemaa yhteiskuntaluokkana ja tarkastelen tunnustussuhteita työn ja saavutusten, julkisten tilojen ja paikkojen sekä henkilökohtaisten suhteiden kautta. Luvussa seitsemän laajennan näkökulmaa tunnustussuhteiden

tarkastelussa yhteiskuntaan ja julkiseen valtaan. Luku kahdeksan keskittyy tunnustussuhteita selittävän mekanismin jäsentämiseen sekä itsesuhteiden ja tunnustuskamppailujen tarkasteluun. Viimeisessä luvussa kokoan tutkielmani keskeisiä oivalluksia yhteen ja esitän niiden pohjalta johtopäätökseni.

2 HUONO-OSAISUUS JA ASUNNOTTOMUUS

2.1 Huono-osaisuus ja asunnottomuus yhteiskunnallisena ilmiönä

Yhteiskunnan kaikkein heikoimmassa ja haavoittuvimmassa asemassa olevia ihmisiä kuvataan *huono-osaisiksi* (Saari 2015, 16). Huono-osaisuus on erilaisten hyvinvointivajeiden yhtäaikaista ja yhteenkietoutuneisuutta (Kauppinen ym. 236–237) ja se on useimmiten kasautunutta eli luonteeltaan sekä taloudellista, terveydellistä että sosiaalista. Arkielämän tasolla se voi näyttäytyä syvänä velkaantuneisuutena, pitkäaikaisena työttömyytenä, köyhyytenä, mielenterveyden ongelmina, yksinäisyytenä, nälkänä, päihdeongelmina sekä heikkona terveytenä ja alhaisena elämään tyytyväisyytenä (Karvonen & Kestilä 2014; Ohisalo ym. 2015). Yhdeksi keskeiseksi jakajaksi hyvä- ja huono-osaisen aseman välillä on paikannettu yhteiskunnallinen osallisuus (Vaarama ym. 2014, 35). Huono-osaisessa asemassa olevien on todettu pääsevän huonosti esimerkiksi työ- ja asuntomarkkinoille, koulutukseen ja osaksi päätöksentekoa (Rauhala 1988).

Hyvinvoinnin vajeiden yhtäaikaisuus tarkoittaa usein myös useamman eri palvelun yhtäaikaista tarvetta (Ylitalo-Katajisto 2019). Ongelmien kasautuessa yhteiskunnallisen syrjään jäämisen prosessista on vaikea päästä pois ja elämää on vaikea hallita tai suunnitella (Berg ym. 2011, 168). Huono-osaisuus näyttääkin koskevan samoja ihmisiä läpi elämän (Kainulainen 2006, 378; Karvonen & Kestilä 2014, 160) ja sen on havaittu olevan yhteydessä enenaikaiseen kuolemaan (Berg ym. 2011). Huono-osaisuuden ylisukupolvisuus on Suomessa laaja ja moniulotteinen ongelma (Paananen ym. 2012). Monien erilaisten kasautuneiden hyvinvointivajeiden vuoksi huono-osaiset ovat erityisen turvattomassa yhteiskunnallisessa asemassa (Melin & Blom 2011, 210).

Asunnottomien¹ ihmisten on todettu olevan yksi äärimmäistä huono-osaisuutta kokeva ryhmä, sillä oman asunnon on nähty muodostavan lähtökohdan ihmisarvoiselle elämälle (Lehtonen & Salonen 2008, 20). Ilman asuntoa on hyvin vaikeaa olla osa yhteiskuntaa ja rakentaa omaa elämää. Vaikka

---

1 Asunnottomiksi määritellään ihmiset, joilla ei ole omaa vuokra- tai omistusasuntoa ja jotka elävät ulkona tai porrashuoneissa, asuntoloissa tai majoitusliikkeissä. Heitä ovat myös ihmiset, jotka elävät huoltokotityyppisissä asumispalveluyksiköissä, kuntouttavissa yksiköissä, sairaaloissa tai muissa laitoksissa sekä tilapäisesti tuttavien ja sukulaisten luona asunnon puutteen vuoksi. Asunnottomaksi ei kuitenkaan lueta henkilöä, joka on asumispalveluyksikössä pysyvästi hoidon vuoksi eikä henkilöä, joka on tehnyt yksikön kanssa vuokrasopimuksen. (ARA 2021, 17–18.)

asunnottomuus on vähentynyt Suomessa kahdeksatta vuotta peräkkäin, pitkäaikaisasunnottomien määrä kääntyi vuonna 2020 kasvuun, ja asunnottomuus on edelleen merkittävä yhteiskunnallinen ongelma. Vuoden 2020 lopussa oli 4 341 yksin elävää asunnotonta. Heistä pitkäaikaisesti² asunnottomia oli vajaa neljäsosa kaikista yksinelävistä asunnottomista. Asunnottomien perheiden ja pariskuntien määrä oli 201, perheissä lapsia oli yhteensä 227. Asunnottomuus keskittyy suuriin kaupunkeihin, ja pääkaupunkiseudulla on yli puolet kaikista asunnottomista. Suomessa asunnottomat majoittuvat yleisemmin tuttavien tai sukulaisten luona, vuonna 2020 näin teki lähes kaksi kolmasosaa. Ulkona, porashuoneissa ja ensisuojuissa yöpyi 721 henkilöä (17 %), asuntoloissa ja majoitusliikkeissä 489 henkilöä (11 %) ja laitospaikoissa yksiköissä 358 (8 %) henkilöä. (ARA 2021.)³

Asunnottomuuteen liittyvän erityisen huono-osaisuuden ja haavoittuvan aseman voi hahmottaa paremmin, kun ymmärretään, että se ei ole vain suojan ja pysyvän majapaikan puutetta. Asunnottomuus on usein myös *kodittomuutta*, johon kytkeytyvät monenlaiset fyysiset, psykologiset, sosiaaliset ja kulttuuriset ulottuvuudet (Juhila ym. 2016, 36–37). Fyysisellä ulottuvuudella koti on paikka, joka tukee (tai joskus myös hankaloittaa) arjen sujuvuutta ja pysyvyyttä. Kodin sosiaalisella ulottuvuudella tarkoitetaan suhteita ja vuorovaikutusta läheisiin, perheeseen ja naapureihin. Psykologinen ulottuvuus muodostuu kuulumisen, kiinnittymisen ja turvallisuuden kokemuksista, tai niiden puutteesta. Kulttuurinen ulottuvuus puolestaan liittyy kotiin liittyviin symbolisiin merkityksiin ja arvoihin (mt.), kuten omaan rauhaan, yksityisyyteen ja autonomiaan (Nousiainen 2016, 174).

Koti nähdään yleensä yksityiseksi, intiimiksi ja henkilökohtaiseksi alueeksi, joka rajataan julkisesta. Laitospaikoissa olosuhteissa kodin rakentaminen on haastavaa, mikäli se ei syystä tai toisesta mahdollista turvallisuuden, jatkuvuuden, yksityisyyden ja autonomian kokemuksia (mt., 174, 189). Koti on eräänlainen ”identiteetin heijastuma”, jonka avulla minuutta rakennetaan ja vahvistetaan (Granfelt 1998, 114–115; Vandemark 2007). Kodin tunne ja kiinnittyminen johonkin paikkaan on keskeistä myös elämän merkityksellisyyden ja tulevaisuudenuskon kannalta (Somerville 2013, 384) sekä siinä, miten ihminen kokee kuuluvansa yhteiskuntaan ja pystyy siinä olemaan toimijana (Vandemark 2007). Riitta Granfelt (1998) on havainnut, että joskus koti voi olla ikään kuin viimeinen kiinnekohta yh-

---

2 Pitkäaikaisasunnottomalla tarkoitetaan henkilöä, jolla on jokin asumista olennaisesti vaikeuttava sosiaalinen tai terveydellinen ongelma, ja jonka asunnottomuus on pitkittynyt tai uhkaa pitkittyä asumisratkaisujen toimimattomuuden ja tarpeen mukaisten tukipalvelujen puuttumisen vuoksi. Asunnottomuus on pitkäaikaista, kun se on ollut toistuvaa tai kestänyt yli vuoden. Ajallinen kesto ei ole kuitenkaan oleellista, vaan määritelmässä korostuu avun ja tuen tarve. (ARA 2020., 3.)

3 Näennäisestä tarkkuudestaan huolimatta asunnottomuustilastot ovat suuntaa antavia, sillä kuntien tiedonhankintatavat eroavat toisistaan (mt).

teiskuntaan, jolloin sen puuttuminen merkitsee joutumista kokonaan yhteiskunnan ulkopuolelle. Toisaalta on myös tärkeää muistaa, että oma asunto tai koti ei aina tarkoita turvasatamaa, jonka suojiin vetäytyä riskeiltä, turvattomuudelta tai pelolta. Ikääntyminen, sairastuminen, vammautuminen tai vammaisuus voivat haastaa itsenäistä asumista ja tehdä siitä jopa turvatonta (Mietola ym. 2013, 110; Savikko ym. 2006; Valjakka ym. 2013, 151). Koti voi olla myös konfliktien, huolen, vallankäytön tai väkivallan tapahtumapaikka (Ross 2010). Kotona tapahtuvat uhkailu- ja väkivaltatilanteet kohdistuvat yleisemmin naisiin (Danielsson & Näsi 2020, 11–12).

Suomessa asunnottomuuden riskiryhmiksi on tunnistettu vapautuvat vangit, lastensuojelutaustaiset nuoret, mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsivät henkilöt, syviin taloudellisiin vaikeuksiin joutuneet ja luottotietonsa menettäneet henkilöt sekä etnisiin ryhmiin kuuluvat henkilöt, kuten romaninuooret ja niin sanotut paperittomat (Pitkänen ym. 2019, 24–25). Riskiryhmien tunnistaminen voi auttaa palvelujärjestelmän kehittämisessä, sillä asunnottomuus voi olla luonteeltaan ja merkityksiltään erilaista esimerkiksi eri ikäisten, eri sukupuolien, eri perhemuotojen tai erilaisista taustoista tulevien välillä (Somerville 2013, 390). Asunnottomuutta kokevat eivät ole homogeeninen ryhmä (Fitzpatrick ym. 2013, 151–152), mikä tulee muistaa myös laajemmin yhteiskunnallisesta huono-osaisuudesta puhuttaessa. Samalla on silti hyvä huomata, että riskiryhmien kategorisointi ei ole ongelmatonta. Huono-osaisuuden ja asunnottomuuden määrittely on samalla huono-osaisuutta kokevien ihmisten hallintaa: kategoriat, mielikuvat, ja tyypittelyt ohjaavat sitä, mistä näkökulmasta puhutaan ja miten siihen poliittisessa päätöksenteossa suhtaudutaan. On vaarana, että puhe riskiryhmistä kääntää rakenteellisia olosuhteita ja yhteiskunnan vastuuta arvioivan katseen marginalisoitujen yksilöiden ja ryhmien arviointiin ja yksilölliseen vastuuttamiseen (ks. esim. Bevan 2021; Bullen 2015; Caswell ym. 2010).

David Clapham (2005) onkin pyrkinyt kehittämään kokonaisvaltaisempaa lähestymistapaa asumisen polkujen tutkimiseen. Clapham ja hänen ajattelustaan liikkeelle lähteneet asumispolkuihin keskittyvät tutkimukset yhdistävät tarkasteluissaan rakenteet ja olosuhteet sekä menneen, nykyisyyden ja tulevan ja tarkastelevat niitä samanaikaisesti ihmisen toimijuuden, vuorovaikutussuhteiden, merkitysten ja kokemusten kanssa. Tällä pyritään välttämään myös dualistinen mikro-makro-jako. (Raitakari & Juhila 2016, 44–45; Raitakari 2020, 1686–1687.)

2.2 Kokemus huono-osaisuudesta ja toiminnalliset mahdollisuudet

Ulkoapäin tehty määritelmä huono-osaisuudesta ei aina vastaa ihmisen omaa kokemusta ja identiteettiä. Tämä voi johtua ensinnäkin siitä, että omaa asemaa ja elämäntilannetta saatetaan kuvata arkielämässä aivan toisenlaisin käsittein. Oma tilannetta voi olla vaikea mieltää ikään kuin yhtenä kokonaisuutena, jos tietyt asiat tuntuvat olevan paremmin ja tietyt huonommin. (Sund 2005, 44–46.) Toiseksi ihminen voi olla niin sopeutunut tilanteeseensa, ettei hän koe itseään huono-osaiseksi (Saari 2015, 166). Kolmanneksi oman aseman määrittelyä tehdään suhteessa ympäristöön ja vertaisryhmään (Sund 2005, 44–46). On kuitenkin havaittu, että mitä alhaisempi elämänlaatu, mitä vähemmän on resursseja ja mitä tiivistyneempi on vuorovaikutus muiden heikossa asemassa olevien kanssa, sitä voimakkaammin ihmiset mieltävät itsensä huono-osaiseksi (Saari 2015, 168). Huono-osaisuus koetaan asemana, jossa on selvästi muita ihmisiä vähemmän toimintamahdollisuuksia ja valinnanvapauksia. Ihmisen yhteiskunnallinen asema suhteessa muihin rajoittaa toimintamahdollisuuksia silloin, kun hän häpeilee huono-osaisuuttaan ja kokee alemmuudentunnetta. Tällöin hän saattaa myös itse rajoittaa toimintaansa ja sosiaalisia suhteitaan. (Hirvilampi & Mäki 2013, 136.)

Huono-osaisuutta voikin tarkastella *toiminnallisten loukkujen* näkökulmasta, joita Irmeli Järventie (1993, 43) on kuvannut ”mahdottomuutena olla olemassa toimivana ihmisenä”. Toiminnallinen loukku on tilanne, jossa inhimilliselle ja yhteiskunnalliselle toiminnalle syntyy esteitä, jotka kaventavat toimijuutta ja toimimisen mahdollisuuksia. Tällöin elämän mielekkyys ja merkityksellisyys tulevat haastetuiksi ja näkymät tulevaisuuteen kapenevat merkittävästi. Metaforat loukusta, ansasta tai umpikujasta kuvaavat sellaista tilannetta, jossa lopputulos on valinnoista tai ratkaisuyrityksistä huolimatta aina huono. Erilaiset toiminnalliset haasteet ovat kaikkien kohdalla tavallisia, ja ihmiset keksivät arjessaan luovasti erilaisia strategioita niiden ylittämiseen. (Salonen & Oksanen 2017.) Voidaan kuitenkin ajatella, että mitä enemmän ihmisellä on erilaisia yhtäaikaista hyvinvointivajeita ja mitä tiukemmin ongelmat ovat kietoutuneet toisiinsa, sitä vaikeammasta toiminnallisesta loukusta on kyse. Siksi huono-osaisten tilanne on tässä suhteessa kaikkein kiperin. (Melin & Blom 2011.)

Martha Nussbaumin (1993; 2007) ja Amartya Senin (1992; 1999) sekä heidän yhdessä (1993) kehittämänsä toimintamahdollisuuksien viitekehyksen (*capability approach*) mukaan ihmisen hyvinvointi rakentuu mahdollisuudesta tavoitella ja saavuttaa erilaisia arvokkaina pitämiään olemisen ja tekemisen muotoja. Viitekehys siis tarkastelee sitä, mitä ihmiset tosiasiallisesti pystyvät tekemään ja olemaan. Mahdollisuudet toimia ja olla (*doing and being*) ovat ihmisenä olemisen perusta. Silloin kun ihmisellä ei ole riittävästi erilaisia vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia toimia niissä institutionaali-

sisä rakenteissa, joissa hän elää, toimintamahdollisuuksien näkökulmasta hänen ei voida katsoa olevan vapaa. Omien päämäärien ja tavoitteiden saavuttaminen ei ole kiinni vain ihmisen yksilöllisistä ominaisuuksista, kuten kyvyistä, voimavaroista tai motivaatiosta, vaan yhteiskunnallisilla olosuhteilla ja instituutioilla on merkittävä vaikutus siihen, kuinka laajat toimintamahdollisuudet ihmisellä on. (Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 38–42; Viitasalo 2018, 26–28, 32–33.) Siten myös toiminnalliset loukut syntyvät vuorovaikutuksessa toisten ihmisten, kulttuurin, yhteiskunnan rakenteiden ja erilaisten institutionaalisten käytäntöjen kanssa. (Melin & Blom 2011, 194; Salonen & Oksanen 2011, 9).

Johanna Ranta ja kumppanit (2017) ovat tutkineet vastuuneuvotteluja asunnottomien palveluissa. He ovat havainneet, että myös sosiaalityön asiakastyössä joudutaan usein toiminnallisiin loukkuihin, ratkaisemattomiin tilanteisiin, jotka ylläpitävät tai tuottavat huono-osaisten asunnottomuutta. Nämä loukut johtuvat usein palvelujärjestelmän kankeudesta ja palveluiden vaihtoehtomuudesta sekä niiden kohtaamattomuudesta asiakkaan palveluntarpeeseen. Tästä huolimatta vastuuta loukkujen purkamisesta siirretään usein asiakkaille itselleen. (Mt.) Jos tulevaisuus näyttää ennalta määritetyltä ja johon itsellä tuntuu olevan vähän tai ei lainkaan vaikutusmahdollisuuksia, voi koko elämän mielekkyys tulla haastetuksi.

2.3 Julkisen vallan suhtautuminen asunnottomuuteen

Sosiaalihuoltoa kritisoitiin vielä 1980-luvulla siitä, että se oli omaksunut yhteiskunnan kurin ja järjestyksen valvojan roolin (Rauhala 1996, 150). Asiakkaat nähtiin pääsääntöisesti toiminnan kohteina, eikä heitä hyväksytty osallistumaan yhteistyökumppaneina päätöksentekoon, arviointiin ja toimintaan (Sipilä 1987, 103 ref. Kröger 2014, 34). Myöhemmin sosiaalihuolto on pyrkinyt omaksumaan palvelu- ja asiakaskeskeisen ajattelutavan (Rauhala 1996, 150) ja purkamaan huono-osaisessa asemassa oleviin ihmisiin kohdistuneita kontrolli- ja pakkotoimenpiteitä (mt., 139, 191). Uusimmissa sosiaalihuoltolain (1301/2014) ja sosiaalihuollon asiakaslain (812/2000) uudistuksissa on edelleen vahvistettu sosiaalihuollon asiakkaan asemaa ja oikeuksia (Autio 2015; Kröger 2014, 36).

Ymmärrys huono-osaisuuden moniulotteisuudesta on kasvanut ja sosiaalityön yhteiskuntatieteellinen osaamisperusta, eettinen vastuu, tutkimusperustaisuus ja asiantuntijuus ihmisten elämäntilanteista ovat vahvistuneet (Pohjola ym. 2019). Teppo Kröger (2014, 40–42) kuitenkin toteaa, että suomalaisessa sosiaalihuollossa näkyy edelleen vanhoja köyhäinhoitolaista juontuvia merkityksiä ja se asemoi

itsensä rakenteellisten ratkaisujen ja universaalien palvelujen sijaan selektiivisten ja yksilökohtaisten toimenpiteiden toteuttajaksi – samaan tapaan kuin ”agraari-Suomessa, jossa vähäosaisten kansalaisten osana oli tyytyä siihen, mitä sosiaalihuollon virkailijat suvaitisivat huollettavilleen antaa”. 2010- ja 2020-luvuilla sosiaalihuollon uudistamista koskeissa keskusteluissa on peräänkuulutettu samoja asioita kuin vuosikymmeniä aiemminkin: palvelu- ja asiakaskeskeisyyttä vallitsevan viranomais-, kontrolli- ja järjestelmäkeskeisyyden sijaan (mt.; Karjalainen 2016; Karjalainen ym. 2019; Kivipelto ym. 2019).

Useissa tutkimuksissa onkin havaittu olevan yleistä, että erityisesti huono-osaisimmat ihmiset eivät aina saa tarvitsemiaan ja hakemiaan palveluita, vaan kokevat saavansa huonoa kohtelua ja putoavansa järjestelmien väliin (Haverinen ym. 2014, 10). Vappu Karjalaisen (2014, 127) mukaan jokaisesta järjestelmästä näyttää löytyvän tapa valikoida asiakkaita ja sulkea pois ne, jotka eivät täytä palveluille asetettuja asiakkuuden kriteerejä. Asiakkaiden ”segmentoinnilla” eli luokittelulla pyritään palveluiden ja asiantuntemuksen tarkoituksenmukaiseen ja täsmälliseen kohdentamiseen sekä palveluprosessin suunnitelmalliseen etenemiseen, mutta käänttöpuolena on, että se on myös keino sulkea järjestelmän kannalta vähiten edistyneet ja ”vaikeimmiksi” arvioidut asiakkaat palveluiden ulkopuolelle. Tavallista on, että sama ihminen suljetaan pois useista eri palveluista. (Mt.)

Vuosina 2008–2019 toimineiden asunnottomuusohjelmien (PAAVO I ja II ja AUNE) aikana on onnistuttu arviointiraportin (Pitkänen ym. 2019) mukaan vähentämään pitkäaikaisasunnottomuutta, kehittämään asunnottomuustyön käytäntöjä ja rakenteita sekä purkamaan asuntola-asuminen vuokra-asumisella. Asunnottomuusohjelmat perustuivat niin sanottuun asunto ensin -periaatteeseen, jossa asunnon hankkiminen on ensisijaista muihin palveluiden nähden, eikä palveluiden vastaanottamista ole sidottu asunnon saamiseen. Ohjelmat pyrkivät ehkäisemään erityisesti riskiryhmien asunnottomuutta, kehittämään muun muassa asumisneuvontaa ja estämään taloudellisista syistä johtuvia häättöjä sekä pienentämään vuokranantajien riskejä asunnottomien asuttamisessa ja kehittämään yhteistyötä valtion, kuntien ja järjestön välillä. (Mt.)

Asunnottomuusohjelmia arvioivan raportin perusteella näyttää kuitenkin siltä, että julkisen vallan panostus yhteiskunnan huono-osaisimpien ihmisten aseman parantamiseen on riittämätön, eikä asumisosiaalista työtä ole saatu vakiinnutettua tarpeeksi laajasti kuntien perustyöhön. Lastensuojelutaustaisten ja huumeita käyttävien nuorten tai haasteellisesti käyttäytyvien päihdeongelmaisten kaltaisten erityistä tukea tarvitsevien ihmisten asunnottomuutta ei ole onnistuttu vähentämään. Asunnottomuuden vähentäminen on ollut vaikeaa pääkaupungissa ja muissa kasvukeskuksissa, joissa haasteita on

tuonut erityisesti kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen puute. Myöskään asunnottomien yhteiskunnalliseen osallisuuteen ei ole panostettu riittävästi. Paikallistasolla eri organisaatioiden väliset kuilut vaikeuttavat asunnottomuuden vähentämiseen tähtäävää työtä edelleen. Kunnissa ei ole riittävästi vaihtoehtoja erilaisille asumisen vaihtoehtoilta ja tukipalveluille, ja kunnat ovat ulkoistaneet palveluita siten, että laatua ei ole edellytetty eikä valvottu riittävästi. Riittämätön panostus näkyy myös asunnottomille tarkoitettujen asuntojen ja asumisyksiköiden vähäisessä hankinnassa ja rakentamisessa, riittämättömissä asumisen tukipalveluissa, sosiaaliohjauksen, sosiaalityön ja asumisneuvonnan riittämättömyydessä sekä siinä, että maksuhäiriömerkinnät ja vuokravelat estävät asunnon saantia. (Mt., 102–103.)

Lisäksi on kritisoitu sitä, että asunnottomuusohjelmissa, suunnitelmissa, raporteissa ja muistioissa asunnottomuuden nähdään sijoittuvan lähinnä suuriin kasvukeskuksiin, mutta mainintoja maaseudulle tai suurten kaupunkien ulkopuolelle sijoittuvasta asunnottomuudesta ei löydy. Vaikka kaupunkikeskusten osuus asunnottomuuden sijoittumisessa on suuri, voidaan ihmetellä, eikö kasvukeskusten ulkopuolinen asunnottomuus ansaitse yhteiskunnallista kiinnostusta, vaikka se lukumääräisesti onkin vähäisempää? (Hänninen 2010.) Vähäistä kiinnostusta syrjäseutujen asunnottomuuteen voi ihmetellä myös siitä näkökulmasta, että asunnottomuus on usein luonteeltaan liikkuva ilmiö ja moni kaupungissa asunnottomaksi jäänyt saattaa olla muuttanut sinne kaupungin ulkopuolelta. Niinpä voidaan olettaa, että kenties myös osa asunnottomuuteen johtaneista syistä liittyy elämäntilanteeseen aiemmassa kotikunnassa, mikä haastaa yksioikoista näkemystä asunnottomuudesta ”suurten kasvukeskusten ongelmana”. Tutkimustietoa asunnottomien liikkuvuudesta on kuitenkin vain vähän. (Mt., 167.) Sakari Hänninen (2010) katsoo, että vaikka asunnottomuusohjelmat ovat yhteensopivia solidaarisuutta ja julkista vastuuta korostavan hyvinvointivaltioeetoksen kanssa, ne on nähtävä myös osana foucault’laisia ”hallinnan teknologioita”, joissa kaupunkitilaa ja sen turvallisuusriskejä hallitaan kaupunkien sujuvan elämänmuodon turvaamiseksi. Syrjäseuduilla, joissa asunnottomia on lukumääräisesti vähän ja ihmiset asuvat etäällä toisistaan, asunnottomuus ei muodosta uhkaa kuntalaisten turvallisuudentunteelle. Kaupungissa asunnottomuus on selkeästi lokeroitava, kiusallisen näkyvä ja ”epäesteettinen” ongelma, jonka torjumisessa on paljon julkisuusarvoa. Turvan teknologioilla tuotetaan kaupunkilaiselämän turvaa ja optimoidaan tietynlaista normaalia elämäntilaa ja sen häiriötöntä jatkuvuutta. (Mt.)

Huono-osaisuuden ratkaisemattomuus on paitsi inhimillinen tragedia myös yhteiskunnalle taloudellisesti hyvin kallista. Suuntaa antavan arvion mukaan huono-osaisessa asemassa oleville ihmisille suunnattujen palveluiden kustannus oli vuosina 2016–2018 noin seitsemän prosenttia kuntien kaikista nettokustannuksista ja 13 prosenttia sosiaali- ja terveydenhuollon nettokustannuksista, yhteensä 2,3

miljardia euroa. Uhkakuvana on, että kuntien talouden heikentyessä etsitään säästökohteita ennaltaehkäisevistä palveluista, mikä saattaa pahimmassa tapauksessa paitsi lisätä kustannuksia myöhemmin myös heikentää huono-osaisten asemaa entisestään. (Zitting ym. 2020.) Se on huolestuttavaa, kun esimerkiksi aikuissosiaalityön resurssit eivät nykyiselläänkään vastaa asiakaskunnan tarpeita, palvelujärjestelmä on pirstaleinen ja sosiaalityön systemaattinen kehittäminen on vähäistä (Kivipelto ym. 2020, 25).

Toisin kuin kansalaisten hyvinvoiva enemmistö kenties aavistaa, hyvinvointivaltion lupaus turvata jokaisen ihmisen selviytyminen, huolenpito ja tasa-arvo (ks. Metteri 2012, 33–38) ei näytä toteutuvan. Yhtenä räikeänä, mutta normalisoituneena esimerkkinä voidaan pitää seurakuntien ja järjestöjen jakamaa ruoka-apua (ruokapankit ja leipäjonot), josta on muodostunut 1990-luvun laman jälkeen suomalaista sosiaaliturvaa täydentävä pysyvä tukimuoto kaikkein huono-osaisimmille kansalaisille. Se rikkoo pohjoismaisen hyvinvointivaltion eetosta, jossa julkisella vallalla on viimesijainen vastuu hädänalaisissa tilanteissa ja joka edellyttää, että huono-osaisuuden ja eriarvoisuuden haaste pyritään ratkaisemaan osana julkista yhteiskunta- ja hyvinvointipolitiikkaa, eikä harkinnanvaraisen köyhyyspolitiikan varassa. Ruoka-apu on osoitus siitä, että virallisen perusturvan verkossa on aukkoja. (Hänninen 2008.) Toisaalta myös esimerkiksi toimeentulotuen funktio on muuttunut yhteiskunnallisen osallisuuden mahdollistajasta ”yhteiskunnan velvollisuudeksi pitää vähäväkisimmät kansalaiset hengissä”. Sosiaaliturvan toimeenpanossa perustuslaillisten oikeuksien toteuttamisen sijaan keskeisiä periaatteita ovat kannustavuus, aktiivointi ja vastikkeellisuus. (Karjalainen & Raivio 2010, 112–113.)

Tähän peilaten on syytä muistaa Harri Melinin ja Raimo Blomin (2011, 210) huomautus siitä, että huono-osaisilla ei juurikaan ole puolestapuhujia ja vain harva on kiinnostunut heidän kohtalostaan. Kuten Sirkka-Liisa Kärkkäinen (2005, 294) on vuonna 2005 kirjoittanut, hyvinvointivaltion lupaus-ten takana näyttää olevan toinen todellisuus, jota kuntien ja järjestöjen ruohonjuuritason työntekijät joutuvat käytännön työssään ratkomaan. Tämä näyttäisi vielä 15 vuotta myöhemmin olevan ajankoh-tainen tilannekuva julkisen vallan panostuksesta yhteiskunnan huono-osaisimpien palveluihin ja eriarvoisuusongelman ratkaisemiseen.

3 INHIMILLINEN ARVOKKUUS JA LUOKKA

3.1 Ihmisoikeudet ja ihmisarvo

Heikossa asemassa olevia pyritään suojelemaan Suomen perustuslaissa (731/1999). Ensinnäkin on säädetty, että ”*julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen*” (§ 22). Toiseksi perustuslain 19 pykälässä säädetään oikeudesta sosiaaliturvaan: ”*Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon.*” Pykälä asettaa julkiselle vallalle myös esimerkiksi asumisen edistämiseen liittyviä velvoitteita: ”*Julkisen vallan tehtävänä on edistää jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asumisen oma-toimista järjestämistä.*”

Viime kädessä heikommassa asemassa olevia suojellaan ihmisoikeussopimuksilla, joita myös Suomen perustuslaki toteuttaa. Yhdistyneiden Kansakuntien taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (66/1976) vahvistetaan oikeutta sosiaaliturvaan ja terveyteen sekä oikeutta saada itselleen ja perheelleen tyydyttävä elintaso (sisältäen riittävän ravinnon, vaatetuksen ja sopivan asunnon). Ihmisoikeuksia turvataan myös Euroopan Ihmisoikeussopimuksessa (63/1999), jossa säädetään esimerkiksi oikeudesta vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Lisäksi Euroopan sosiaalisessa peruskirjassa (44/1991) säädetään oikeudesta terveyden suojeluun, sosiaaliturvaan, asuntoon ja sosiaalipalveluihin sekä oikeus suojeluun köyhyyttä ja sosiaalista syrjäytymistä vastaan. (Tuori & Kotkas 2016, 221–235.)

Ihmisoikeussopimusten pohjalla on vaikuttanut vuonna 1948 allekirjoitettu Yhdistyneiden kansakuntien Ihmisoikeuksien julistus (OHCHR 2020). Sen 1. artiklassa ilmaistaan oikeuksien pohjana olevan ihmisyyden olemusta: ”*Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Heille on annettu järki ja omatunto, ja heidän on toimittava toisiaan kohtaan veljeyden hengessä.*” Ihmisoikeuksien julistukseen muotoiltujen perusoikeuksien perusta on siis ihmisarvossa. Filosofin Ruth Macklinin (2003, 1419) mukaan ihmisarvon käsitteen käyttö ilman sen sisällön selkiyttämistä on kuitenkin vain pelkän ”sloganin” toistamista. Myös Anneli Pohjola (2019, 332) katsoo, että ihmis-

arvon ja ihmisoikeuksien tavoitteen toteutuminen käytännössä edellyttää käsitteiden sisältöjen ja merkitysten purkamista ja sisäistämistä. Mikä siis on ihmisarvon perusta? Mitä on ihmisarvoinen kohtelu?

Tässä tutkielmassa nojaudun niin sanottuun ontologiseen ihmisoikeusnäkemykseen, jonka mukaan ihmisoikeudet ovat yleismaailmallisia moraalisia oikeuksia. Ihmisoikeudet eivät ole riippuvaisia lainsäädännöstä tai kansainvälisistä sopimuksista ja julistuksista, vaan ne perustuvat yhteisesti jaettuun ihmisyyteen. (Ks. Hirvonen 2019, 162.) Ihmisarvon perusta pyritään löytämään ihmisyydestä ja ihmisenä olemisesta itsestään. Modernit ihmisoikeusteoriat nojaavat suurelta osin Immanuel Kantin (1724–1804) ajatteluun ihmisarvosta. (Rosen 2012, 19.) Kantin moraalifilosofian perusajatus ihmisarvosta on, että vapailla ja järjellisillä toimijoilla on erityinen *persoonuus*, jota on kohdeltava erityisellä moraalisella kunnioituksella (Launis 2018, 7).

Kantilainen ajattelu katsoo persoonuuden perustuvan moraaliseen toimijuuteen eli kykyyn asettaa päämääriä ja olla autonominen. Päämäärien asettaminen on rationaalista, järjelliseen arviointiin perustuvaa toimintaa, jonka avulla ihminen määrittelee, arvioi ja valitsee, mikä on arvokasta tai tärkeää ja mitkä asiat ovat päämääriä eli arvokkaita sinänsä. (Dillon 2018; Rosen 2012.) Koska ihmiset järjellisinä toimijoina mieltävät itselleen arvokkuuden *päämääränä sinänsä*, he tiedostavat, että tuon ominaisuuden täytyy olla muidenkin järjellisten toimijoiden ominaisuus. Autonomisuudella Kant tarkoittaa puolestaan sitä, että moraaliset säännöt, jotka asettavat rajoituksia käyttäytymisemme, ovat *itse* asetettuja rationaaliseen järkeilyyn perustuen. Koska ihmiset ovat moraalisia ja järjellisiä toimijoita, heillä on erityinen sisäsyntyinen arvo tai arvokkuus. Ihmisen arvo on *absoluuttista* ja *objektiiivista*, mikä Kantin mukaan tarkoittaa sitä, että se on ”kaiken hinnoittelun yläpuolella” – arvoa ei voi johtaa siitä, millainen hyöty ihmisellä on jollekin toiselle. Kantin muotoileman käskylauseen mukaan ihmisiä tulee kohdella päämäärinä sinänsä, eikä koskaan vain välineinä. Ihmisarvoa ei voi uhrata tai siitä ei voi tinkiä milloinkaan minkään muun tavoitteen tai päämäärän saavuttamiseksi. Ihmisiä on kohdeltava siis persoonina (Launis 2018, 88–94), joiden arvokkuus on tinkimätöntä ja ehdotonta (Rosen 2012, 23) – heitä tulee kohdella hyvin heidän itsensä vuoksi (Laitinen, 2004, 202).

Kantin tavoin myös Charles Taylor katsoo, että ihmisarvon myöntäminen perustuu ihmisen persoonuuden tunnustamiseen: vain persoonat ovat oikeuksien kantajia. Taylor nojautuu kantilaiseen määritelmään persoonuudesta, mutta täydentää persoonan määritelmää siten, että persoonilla on erityisiä kykyjä elää moraalisisessa ja eksistentiaalisessa merkitysulottuvuudessa. (Laitinen 2004, 204.) Arto Laitinen (mt.) on koonnut Taylorin kirjoitusten perusteella listan näistä persoonilla olevista kyvyistä:

itsetulkinnallisuus; vahvat arvostukset; kyky olla moraalinen; kyky ottaa vastuu teoistaan; kyky valita ja ohjata elämäänsä autonomisesti; kielellisyys, kulttuurisuus ja normatiivisen dimension olemassaolo; praktinen rationaalisuus; itsetietoisuus; erityiset kommunikaation, intersubjektiivisuuden ja yhteisöllisyyden muodot; ajallisuus ja historiallisuus; narratiivinen itsesuhde.

Taylorin mukaan persoonuuden kriteeri täyttyy, kun riittävän monet piirteet ovat toteutuneet riittäväällä tavalla. Taylor vaikuttaa olettavan, että kaikki ihmiset ovat synnynnäisesti persoonia, sillä kaikilla on persoonuuden kannalta relevantit piirteet synnynnäisesti lajinsa edustajina vähintään potentiaaleina ennen kuin ne aktualisoituvat eli todellistuvat biologisissa, yhteisöllisissä, yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa prosesseissa. (Mt.)

Vaikka ihmisoikeudet ovat nykymuodossaan kehittyneet moraalisisina ja poliittisina reaktiona toisen maailmasodan aiheuttamiin ja niitä edeltäneisiin inhimillisiin vääryyksiin, ne eivät ole ilmestyneet itsestään tai hetkessä, vaan ne ovat monenlaisten prosessien vähittäistä tulosta (McCrudden 2008). Ihmisoikeusjuridiikkaa analysoineen Christopher McCruddenin (mt.) mukaan ihmisarvon käsitteessä tunnistetaan ihmisyyteen itseensä perustuva minimiydin (kuten esitin edellä), mutta sen tarkemmasta sisällöstä tai siitä, millaisia velvoitteita se asettaa muille ihmisille ja valtioille, ei ole yhdenmukaisia määritelmiä. Ihmisoikeuksien sisältö on ollut kiistelyn kohteena ja niitä loukataan jatkuvasti (Schmitz & Sikkink 2013). 1900-luvun humanitaarisia katastrofeja kokenut ja niitä tutkinut Hannah Arendt onkin todennut, että ihmisarvo on hauras poliittinen saavutus: se ei ole ihmisen itsestään selvä ominaisuus, vaan yhteiskunnallinen ja poliittinen asema (Lukkari 2019, 146). Oikeudet eivät synny itsestään, vaan ne todennetaan ja asetetaan poliittisessa ja oikeudellisessa toiminnassa, usein poliittisten taistelujen tuloksena (Hirvonen 2019, 170). Jos Arendtin näkemys pitää paikkaansa, mistä se voi johtua?

3.2 Huono-osaisuus yhteiskuntaluokkana ja luokan tekeminen

Yhteiskuntaluokan käsitteellä kuvataan yhteiskunnallisia jakoja (Melin 2010, 212). Vaikka luokasta ei nykyään juuri puhuta, sen on edelleen todettu välittävän ja uusintavan eriarvoisuutta yhteiskunnassa edelleen. Suomessa luokkien välisten erojen on todettu olevan kasvussa ja yhteiskunnan olevan eriarvoistumassa. (Lempiäinen ym. 2014; Melin 2010; Melin & Blom 2011.) Yksilöt asettuvat edelleen syntymästään asti erilaisiin sosiaalisiin asemiin, joissa on erilaiset resurssit ja mahdollisuudet tehdä valintoja ja rakentaa omaa elämää (Käyhkö 2008, 209). Ihmiset eivät synny vapaina valitsijoina, vaan luokka määrittää ihmisten arjen ehtoja ja toiminnan mahdollisuuksia (Melin & Blom

2011, 204). Luokan tarkastelu – ja siitä puhuminen – on tärkeää, sillä se siirtää katseen yksilöistä koko yhteiskunnan tarkasteluun ja sen muutoksen analyysiin (ks. Käyhkö 2008, 212; Melin 2010, 213). Luokan käsitteessä ei siis ole kyse yksittäisten ihmisten kategorisoinnista. Mari Käyhkö (2008, 212) toteaaakin, että luokkaerot ja eriarvoisuus eivät katoa sillä, että luokasta ei puhuta, vaan päinvastoin vaarana on yksilöllistää yhteiskunnan rakenteellisia ongelmia.

Perinteisessä luokkatutkimuksessa keskitytään usein sosioekonomisten muuttujien, kuten koulutustason, ammattiasemien, palkkaluokitusten ja kulutuskäyttäytymisen tarkasteluun (Bergroth 2016, 203; Erola 2010). Arkikäsitteissä luokka yhdistetään edellisten lisäksi usein makrotason tuotannollis-taloudellisiin tai poliittis-aatteellisiin liittyviin, eletystä arjesta irrallaan oleviin kysymyksiin (Käyhkö 2008, 208). Harley Bergroth (2016, 200–203) kuitenkin esittää, että edellisten rinnalle tarvitaan uusia tapoja puhua eriarvoisuudesta, sillä perinteinen luokkatutkimus kytkeytyy helposti kapitalistisen ajattelun viitekehykseen ja tulee uusintaneeksi työhön, tuotantoon ja kulutukseen perustuva hyväksyttävän olemisen tai jopa ideaalikansalaisen mallia – sitä lähtöoletusta, että arvokkaaseen ihmisyyteen kuuluu tuottava työ, ansaittu palkka ja työtä tukeva kulutus. Bergrothin mukaan onkin tärkeää paneutua luokan elämisen ja ruumiillisen kokemisen tapoihin. Harri Melin (2010, 218) puolestaan toteaa, että luokan tarkastelussa tulisi ottaa huomioon myös kulttuuriset tekijät, sillä eriarvoisuus ei kumpua vain taloudesta.

Tässä luvussa jäsenän brittisosioologi Beverly Skeggsin (2014) luokkateorian pohjalta sitä, miten luokkaa *tehdään*. Skeggs tarkastelee sitä, miten luokkakategorioita tehdään symbolisissa kamppailuissa ja kuinka tämä kamppailu vaikuttaa eri kategorioihin kuuluvien ihmisten arvoon, yhteiskunnan jäsenyyteen ja kykyyn muuttaa kulttuuria hyödynnettäväksi ja hyötyä tuottavaksi omaisuudeksi. Skeggs tarjoaa kehyksen, joka auttaa ymmärtämään luokkaperustaista ”arvon subjektiksi” tunnistamisen ja tunnustamisen tapaa. Hän argumentoi, että kulttuuri ei ole kaikkien saatavilla oleva resurssi, vaan toiset voivat käyttää kulttuuriaan luomaan ja ylläpitämään etuoikeutettuja asemia, kun taas toisten kulttuuri leimataan arvottomaksi ja hyödyttömäksi. Skeggs hyödyntää Bourdieun symbolitalouden mallia jäsentääkseen sitä, mitä vaaditaan tullakseen kansakunnan jäseneksi eli tullakseen arvostetuksi, hyväksytyksi ja legitimiiksi. Tarkastelen myöhemmin myös Axel Honnethin (1995) ajattelua, jonka mukaan voitaisiin puhua myös *tunnustetuksi* tulemisesta.

Skeggsin mukaan luokasta ei puhuta suoraan vaan sitä ilmaistaan nimeämättä ja käyttämällä kiertoilmauksia. Samalla kun kiinnostus luokkaa kohtaan on hiipunut, keskiluokan näkökulma on otettu lähtökohdaksi ja siitä on asetettu standardi, johon ihmisiä verrataan. Skeggsin mukaan kuvitteellinen kansakunta perustuu toiseuden konstruktion, tilalliseen ulossulkemiseen. Se edellyttää jonkinlaisen

keskuksen muodostamista, joka tekee eron kuulumisen ja ulkopuolisuuden välillä. (Mt., 56–57.) Luokan tekeminen on vaatinut tunnistamisen metodologioita, kuten havainnointia, tilastomatematiikkaa, etnografiaa ja visuaalista tunnistamista, joiden avulla toiseutta on representoitu esimerkiksi rappeutumisen, primitiivisyyden, rodun, kunniantomuuden, seksuaalisuuden, sukupuolen, lian, luonnon, moraalittomuuden ja ansiottomuuden kautta. (Mt., 86–88.)

Skeggs tarkastelee keskiluokan ja työväenluokan keskinäistä konstituoitumista, mutta ymmärrän työväenluokan omassa tutkielmassani laajemmin. Pitkälti brittiläiseen kontekstiin kiinnittyvä Skeggs jäsentää työväenluokkaa keskiluokkaisesta ideaalikansalaisuudesta poikkeavana luokkana, joka asemoituu yhteiskunnallisessa hierarkiassa selvästi keskiluokkaa alempana olevaksi ryhmäksi. Sen sijaan suomalaisessa kontekstissa keskiluokan ja työväenluokan välinen ero on hämärtynyt (Blom & Melin 2014; Melin 2010, 225), joten se, mistä Skeggs puhuu työväenluokkana, ei tarkoita suomalaisessa kontekstissa täysin samaa asiaa. Samat luokan kirjaamisen tekniikat ovat kuitenkin sovellettavissa myös muihin keskiluokkaisen ”normaalin” ulkopuolisiin ryhmiin, ja tässä tutkielmassa yhdistän sen huono-osaisuuden kirjaamiseen.

Skeggs (2014, 44–46) hyödyntää *kirjaamisen* (inscription) käsitettä tarkoittamaan erilaisia diskursiivisia ja konkreettisia käytäntöjä, joilla hallinnoidaan ja hyödynnetään ruumiita. Kirjaamisen tekniikoin ruumiisiin kirjataan arvoa ja niitä tulkitaan hyvinä, huonoina, arvokkaina tai arvottomina. Kirjaaminen on erilaisia luokittelun, tunnistamisen ja nimeämisen prosesseja, joilla luokkaan kiinnitetään ominaispiirteitä, moraalista arvoa ja diskursseja, joilla tuotetaan hierarkioita. Siihen liittyy myös aina valtaapitävien ryhmien näkökulman ottaminen, joilla esimerkiksi etuoikeuksia ylläpidetään ja oikeutetaan. Skeggs nimenomaisesti käyttää sanaa *ruumis* (body) korostaakseen sitä, miten fyysisiä piirteitä ja ominaisuuksia arvioidaan ja miten arvoa tulkitaan ja luetaan niistä. Kirjaaminen tuottaa eri valtajärjestelmien, luokittelumallien ja ruumiin kontrolloimisen avulla tietynlaisen toimijan.

Yhteiskuntaluokkien on esitetty kadonneen yhteiskunnallista eriarvoisuutta tuottavina jakoina (Erola 2010, 33–35; Melin 2010, 212–213, 225–226). Skeggsin (2014, 102–113) mukaan luokan käsite on korvattu *liikkuvuuden* käsitteellä uutta yhteiskunnallista muutosta ilmentävänä olosuhteena. Hän liittää liikkuvuuden teorian postmodernistisen teorian vahvistumiseen, joka korostaa minuuden, oman elämäkerran ja identiteetin refleksiivistä rakentamista, joita erityisesti Anthony Giddens (1991) ja Ulrich Beck (1992) ovat teoretisoineet. Jälkitraditionaalista yhteiskuntaa ei nähdä staattisena vaan liikkeessä olevana, eivätkä yhteiskunnalliset suhteet määrity rakenteiden ja asemien kautta, vaan liikkuvuuden nähdään olevan kaikkien ihmisten saatavilla oleva resurssi, joka tasoittaa eroja ihmisten välillä. Skeggsin mukaan liikkuvuudesta on tullut yksi vedenjakaja, jolla tehdään eroa keskiluokan ja

työväenluokan välillä. Sen vastakohdaksi asettuu pysähtyneisyys, paikallisuus, tilallisuus ja fyysisyys, mikä Skeggsin mukaan osoittaa tapaa puhua luokasta epäsuorasti. Kaikkia ei nähdä liikkuvina ja refleksiivisinä, vaan toiset määritellään pysyvinä, staattisina ja paikkaan liitettyinä. (Mt., 102–110.) Joillain liikkuvuus on valinta ja resurssi, kun toisilla ei ole kulutukseen perustuvaan itsen toteuttamiseen varaa tai siihen tarvittavaa tietoa tai he eivät yksiselitteisesti pysty irrottautumaan heitä ulkopäin määrittävistä yhteiskunnallisista kategorioista (mt., 116). Huono-osaisessa asemassa olevat ihmiset saattavat tulla liitetyiksi pysähtyneisyyteen ja paikallaan pysymiseen esimerkiksi toimettomuuden, harrastamattomuuden, kulttuurielämän ulkopuolisuuden, motivaation puutteen tai päämäärättömyyden kautta (ks. Juhila 2012, 52–55).

Skeggs (mt., 102–117) toteaa Anne Croniniin (2000) viitaten, että ”marginalisoidut ryhmät pysyvät suljettuina ulkopuolelle, kun porvarillista liberaalia, refleksiivistä ja liikkuvaa subjektia keksitään uudelleen”. Skeggsin mukaan liikkuvuuden käsite sekä heijastaa valtaa ja että vahvistaa sitä olettaessaan, että kaikilla olisi tasavertainen pääsy resursseihin, joilla minuus voidaan tuntea, arvioida ja kertoa. Hänen mukaansa liikkuvuutta korostaneet yhteiskuntatieteilijät ovatkin hyödyntäneet teoriaa, joka kuvaa lähinnä heitä itseään ja joka selittää heidän omaa liikkuvuuttaan. Teoriat kuvaavat harvoja etuoikeutettuja, mutta yleistävät liikkuvuuden koskemaan kaikkia. Skeggs tarkastelee sitä, kuka voi olla *minä* – ketkä nähdään yksilöinä ja keillä on oikeanlainen identiteetti, ketkä puolestaan yhdistetään passiivisuuteen ja tahdottomaan massaan? (Skeggs 2014, 122–127.) On tärkeää ottaa vakavasti Skeggsin huomio siitä, että koska yksilöllisyys on tarjolla vain osalle ihmisistä, minuus ja yksilö ovat ulossulkevia ja poliittisia etuoikeuksia sisältäviä kategorioita. Ihmiset, joilla ei ole tietynlaista minuuutta ilmentäviä ominaisuuksia, saatetaan jättää ulos persoonien kategoriasta (Pilapil 2012, 45). Ne henkilöt, jotka eivät määrity yksilöiksi tai joilla ei katsota olevan yksilöllistä minuuutta, nähdään poikkeavina toisina, joille myönnetään vähäisempi arvo ja vähäisemmät oikeudet – tai heidät pakotetaan tietynlaiseen yksilöllisyyteen valtaapitävien ehdoilla (Skeggs 2014, 122–127).

3.3 Arvokkaat ja hyödyttömät – vaihto, kapitalismi, kulttuuri

Luokan ymmärtämisessä on Skeggsin (2014, 128–133) mukaan siirrytty markkinoiden, rahallisen vaihdon ja yksilöiden käyttäytymisen tarkasteluun. Markkinat nähdään neutraalina alueena, jossa kaikilla on yhtäläinen kyky käydä kilpailua. Luokan ja kapitalismin välisen suhteen tarkastelu on jäänyt sen sijaan vähemmälle huomiolle. Se olisi kuitenkin tärkeä lähtökohta, sillä kapitalistiset tuotanto- ja

omistussuhteet tuottavat edelleen etuoikeutettuja valta-asemia. (Mt.) Riistossa ja epäoikeudenmukaisuudessa kysymys ei ole niinkään hyvien asioiden jakautumisesta epätasaisesti, vaan yksilöiden ja ryhmien välisestä hierarkkisista ja vinoutuneista valtasuhteista (Kauppinen 2020, 10–11). Skeggs (2014, 133–145) kehottaa edelleen hyödyntämään riiston käsitettä, minkä vuoksi on tärkeää tarkastella sitä, mikä tekee etujen kerryttämisestä mahdollista tai mahdotonta ja miten riiston kohteiksi ruumiillistutaan. Tähän vastatakseen hän jäsentää sitä, millä tavoin eri ryhmillä on mahdollisuuksia hyödyntää kulttuurista omaisuuttaan. Skeggs argumentoi, että kulttuuria ja taloudellista omaisuutta ei pitäisi jyrkästi erottaa toisistaan. (Mt.)

Näkökulman vaihtuminen kapitalismista markkinoihin on vahvistanut tietynlaista minuuden mallia. Poliittinen valta on tullut riippuvaiseksi kansalaisten itsen hallintaa kehittävästä tekniikoista, joita Nikolai Rose (1989 ref. Skeggs 2014, 144–145) kutsuu *subjektiviteetin teknologioiksi*. Subjektiviteetin teknologiat tuottavat erilaisia itsekontrollin, itsearvioinnin ja itsesääntelyn muotoja sekä oman vastuullisuuden tarkastelua, eräänlaista *optimoivaa minuutta*. Valtaa pitävät ryhmät ovat tuottaneet hegemonisen diskurssin eräänlaisesta universaalisubjektista, joka on rationaalinen ja laskelmoiva, omaa etuaan tavoitteleva ja omasta arvostaan vastuussa oleva toimija. (Skeggs 2014, 71–72, 144–146). Työntekijöiltä odotetaan tietynlaista *yrittäjäminuutta*, kykyä tehdä omasta työstä myytävä hyödyke. Osaamisensa lisäksi hänen täytyy osoittaa olevansa tietyn tyyppinen persoona, jolla on oikeanlainen luonne, oikeanlaiset taipumukset, asenne ja affektit. Itseään performoiva minuus on Savagen ja kumppaneiden (1992 ref. Skeggs 2014, 150) mukaan keino päästä keskiluokan jäseneksi. Taustalla on moraalikoodisto, jossa minuutta arvioidaan sen vastuullisuuden mukaan sekä itsestään selvänä otettu ajatus siitä, että on olemassa tasavertainen pelikenttä, jossa kaikilla on yhtäläinen pääsy varallisuuteen ja resursseihin.

Talous ei vaikutusvallastaan huolimatta ole oma itsenäinen kenttensä, eivätkä ihmisten yhteiskunnallisia suhteita ja asemia määritä ainoastaan taloudelliset omistussuhteet, omaisuus, pääoma ja kasautuminen, vaan myös erilaiset kulttuurisen, sosiaalisen ja symbolisen pääoman muodot. Skeggs (2014, 149–150) hyödyntää tätä Bourdieun symbolitalouden mallia tarkastellakseen sitä, miten kulttuuria voi käyttää resurssina minuuden arvon kasvattamiseen – millä tavoin joistain kulttuurin piirteistä tulee arvostettuja ja toisista arvottomia ja kuinka kulttuurin piirteitä voidaan muuttaa omaisuudeksi. Kyky muuttaa kulttuuria omaisuudeksi kytkeytyy valtaan. Kulttuurin täytyy olla ensin hyväksytty, huomattu ja oikeutettu eli se täytyy muuntaa symboliseksi pääomaksi ja kiinnittää vallitsevaan arvon järjestelmään. Valtaa pitävillä ryhmillä on mahdollisuus nimetä jokin asia arvoksi esittämällä oma näkökulmansa pätevänä ja oikeuttamalla se. (Mt., 44.) Näkökulmat vakiinnutetaan ja institutionalisi-

soidaan eri tavoin, esimerkiksi lainsäädännön keinoin. Ne voivat ilmetä esimerkiksi totuutena, mielipiteenä, retoriikkana tai representaationa (mt., 36). Jotta työväenluokka voisi kääntää kulttuurisia resursseja symboliseksi pääomaksi, sen tulisi päästä ensin käsiksi näihin kirjaamisen ja arvon kiinnittämisen mekanismeihin, joita kulttuurin kääntämiseksi omaisuudeksi tarvitaan. Huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten kohdalla voidaan esittää kysymys, millä tavoilla heillä on mahdollisuuksia osallistua esimerkiksi yleisten mielipiteiden tai diskurssien vakiinnuttamisen käytäntöihin silloin, kun arkea leimaavat köyhyys, nälkä, heikko terveys ja asunnon puute.

Mahdollisuus käyttää kulttuuria resurssina perustuu keskiluokan kokemuksiin, jotka asettavat minuuden ideaalin (2014, 256–258). Skeggsin (mt.) mukaan tällaiset luokittelujärjestelmät ovat osa symboliloutta, joka luo vaihdon mahdollisuuksien ennakkoehdot. Ne mahdollistavat sitä, mitä on mahdollista vaihtaa ja muuttaa omaisuudeksi sekä mitä on mahdollista käyttää resurssina ja varallisuutena. Tietyt kategoriat ovat ennalta arvotettuja ja tietyt minuudet paikalleen asetettuja ja rajoittavat sitä, mitä pidetään optimoivan minuuden rakentamisessa hyödyllisenä resurssina. Keskiluokkaiseen ideaaliin perustuva optimoiva yrittäjäminuus asettaa minuudelle rajat ja sulkee muut pois. Kun keskiluokkainen kokemus otetaan minuuden ideaaliksi, osa nähdään itsensä ja ominaisuuksiensa omistamisen sijaan oman olemuksensa edustajina. Kaikkia ihmisiä ei pidetä kykenevinä subjektiviteettiin, ja osa luokitellaan vastuuttomiksi, apua tarvitseviksi, patologisiksi tai kulttuuriltaan puutteelliseksi, ilman että pohdittaisiin optimoivaksi yksilöksi tulemisen ennakkoehtoja. (Mt., 256–258.) Suomalaisessa yhteydessä Launis ja kumppanit (2016) ovat havainneet, että mahdottomuus toimia yhteiskunnallisen normaaliuden mukaisesti tuottaa kokemuksen hyväosaisten ”luokittelevan katseen” alla elämisestä – ulkopuolisuudesta, arvottomuudesta ja häpeästä.

3.4 Luokkaa tekevä poliittinen retoriikka ja representaatiot

Poliittinen retoriikka on yksi tehokas keino tuottaa ja kiinnittää symbolista arvoa. Vaikka luokkaa harvoin nimetään suoraan, sitä luodaan diskursiivisesti poliittisissa teksteissä ja puheissa. Samalla kyse on hallinnasta ja vallasta, sillä retoriikalla ilmaistaan sitä, mikä on haluttavaa tai vastenmielistä, sallittua tai kiellettyä tai moraalista ja moraalitonta. (Skeggs 2014, 158.) Poliittisten retoriikan avulla pyritään saamaan ihmisiä myötämieliseksi tietyille diskursseille. Prattiin (1992) nojaten Skeggs tuo esiin, että valta ja kamppailu ohjaavat keskiluokkaisen minuuden muotoutumista. Keskiluokka pyrkii säilyttämään oikeutensa ja asemansa suhteessa omaan elämäntyyliinsä ja käyttämiinsä resursseihin

(Skeggs 2014, 261), mistä voitaisiin Axel Honnethin (1995) tunnustussuhdeteorian käsittein todeta, että keskiluokka pyrkii puolustautumaan alempien luokkien tunnustusvaatimuksia vastaan.

Skeggs (2014, 162) on havainnut, että nykyistä poliittista retoriikkaa leimaa vaihtoehdottomuus. Hän viittaa Bourdieun ja Wacquantin (2001) ajatteluun esittäessään, että kapitalismin, luokan, riiston, alistamisen ja eriarvoisuuden kaltaiset käsitteet on hylätty, koska ne nähdään vanhanaikaisina. Globaaleilla markkinoilla pärjäämisen nimissä hallitukset siirtävät vastuuta harjoittamastaan politiikasta muualle. Globaali talous esitetään toteutuneena faktana, jossa muutokset, reaktiot ja hallinta näyttävät väistämättömiltä, jolloin myös toimijoiden ja päätöksentekijöiden tunnistaminen hämärtyy. Vastuu käännetään kansaan ja yksilöön: kansalaisuuteen ja yhteisöllisyyteen sekä itsen johtamiseen, itsen hallintaan ja yksilöllisyyteen. Uusliberalistisen aatteen seurauksesta syrjäytyminen ja eriarvoisuus eivät näyttäyty prosessina saati jonain ihmisille tehtyinä tekoina, vaan tilanteena, jossa ihmiset ovat. (Fairclough 2000 ref. Skeggs 2014, 164.)

Retoriikka on representaation keino, jolla on mahdollista tehdä jokin ihmisryhmä tunnistettavaksi (Skeggs 2014, 171). Skeggs tiivistää ytimekkäästi poliittisen retoriikan keinoin tapahtuvan symbolisen luokkajaon, jossa keskiluokka edustaa moraalista kategoriaa, joka tarvitsee vastinparikseen epämodernisuuden, moraalittoman ”toisen”:

Poliittisessa retoriikassa työväenluokasta puhutaan monin eri tavoin. Se esitetään alaluokkana, globaalin hyvinvoinnin -- esteenä, passiivisina, markkinakilpailua välttelevinä sekä vastuuttomina henkilöinä, joita voidaan syyttää rakenteellisesta eriarvoisuudesta. Keskiluokka taas esitetään nykyajan etujoukkona, kansallisena identiteettinä ja kulttuurisena resurssina. -- Työväenluokka esitetään sananmukaisesti kyvyttömänä, hyödyttömänä ja käyttökelvottomana. (Mt., 181–181.)

Suomalaisessa yhteydessä poliittiseen retoriikkaan piirtyy hyvin samankaltainen kuva. Saarinen ja kumppanit (2014) ovat tutkineet vuosien 1979–2014 hallitusohjelmia ja havainneet, että kilpailukyky on myös suomalaisessa poliittisessa retoriikassa hegemoninen diskurssi. Hallitusohjelmat asemoivat kansalaiset resurssiksi yhteiskunnan taloudelliselle menestykselle ja eriarvoisuus puolestaan näyttäytyy kilpailukyvyn uhkana. Hyvinvointi näyttäytyy sellaisena, joka tulee ansaita osallistumalla kansalliseen kilpailukykyprojektiin. Vuodesta 1999 alkaen hallitusohjelmissa on piirretty kuvaa ideaalikansalaisesta, joka on vastuullinen, rationaalinen ja tuottava, joka kehittää itseään, taitojaan, luovuuttaan ja joka tarvitsee tukea mahdollisimman vähän. Tämän subjektiviteetin hallinnan vastinpariksi on nostettu patologinen ja syrjäytynyt kansalainen, jota varten hyvinvointivaltiota on asemoitu kannustamaan ja kasvattamaan terapeuttisesti, mutta tarvittaessa myös rankaisemaan erilaisin sanktioin ja interventioin. (Mt.)

Skeggs hyödyntää Ruth Levitasin (1998) näkemystä siitä, että eriarvoisuuden ymmärtämisessä on siirrytty erilaisten resurssien jakautumisen ja markkinoilla pärjäämisen tarkastelusta kulttuurin tarkasteluun. Tämä on näkynyt esimerkiksi ”moraalisen alaluokan” diskurssina, jossa köyhiä ei ainoastaan syytetä heidän omasta tilanteestaan, vaan heihin myös viitataan riippuvuuden kulttuurilla. Tällöin kulttuuria pidetään ongelmallisena ja köyhät esitetään esimerkiksi riippuvuuteen taipuvaisina, toimijuuteen ja itsekontrolliin kykenemättöminä sekä välinpitämättöminä ja rikollisuuteen alttiina. (Skeggs 2014, 170–171.) Suomalaisessa yhteydessä riippuvuuden kulttuurin ja moraalisen alaluokan diskurssia edustaa esimerkiksi ruoka-avussa käyvien ihmisten leimaaminen elämäntapansa puolesta ”sosiaalipummeiksi”, jotka nähdään laiskoina ja vastuuttomina (ks. Laihiala & Ohisalo 2017; Erikson 2015). Eriarvoisuuden syynä pidetään kykenemättömyyttä yksilöllisyyteen, joka on merkki yksilöllisestä epäonnistumisesta. Markkinoiden ulkopuolella oleva massa nähdään ilman omaa toimijuutta. Yksilöllisyys ja identiteetti voivat toimia resurssina kuitenkin vain niillä, joilla on pääsy keskiluokkaiseen kulttuuriseen pääomaan. Eriarvoisuutta tuottaviin rakenteisiin ei kiinnitetä juurikaan huomiota. (Skeggs 2014, 164–167, 170–171.)

3.5 Keskiluokkainen minuus ja resurssien oikeuttaminen

Skeggs (2014, 228) korostaa, että minuuden muotoutumisessa keskeistä on se, miten minuutta on mahdollista kertoa ja miten se voidaan nähdä. Minuuden kertomisessa ei siis niinkään ole kyse siitä, miten itsetietoisia ihmiset ovat, vaan minuudesta kertomisessa keskeistä on kulttuuriset resurssit ja yhteiskunnalliset asemat, jotka ovat heidän saatavillaan ja hyödynnettävissään. (Mt.) Se edellyttää minuuden estetisointia eli kykyä sekä hankkia asemaa osoittavia hyödykkeitä että tietoa siitä, miten niitä kuuluu käyttää. Skeggs toteaaakin, että ”esteettisen minuuden luominen edellyttää oikein kerrytetyn kulttuurisen pääoman rakentumista oikeassa suhteessa, oikean tiedon saattamana ja oikealla tavalla käytettynä”. Kulttuurinen resurssi on eräänlainen proteesi, jonka henkilö kiinnittää itseensä, mutta sen voi myös irrottaa: sitä voi kokeilla, sillä voi leikitellä ja sen voi vaihtaa toiseen. (Mt., 252–161.) Suomessa köyhyyttä kokeneiden ihmisten omaelämäkerrallisia kirjoituksia analysoinut Harley Bergroth (2016) on todennut, että ruumiisiin ja ulkoasuun liittyvien merkitsijöiden perusteella tunnistetaan patologinen, tuottavasta minuudesta syrjäytynyt, poikkeava ja kunniaton ruumis. Bergroth tulkitsee, että eriarvoisuutta käsitteellistävä yhteiskuntaluokka tulee ikään kuin eläväksi ruumiin ulkoisessa olemuksessa, josta tehdyt tulkinnat poikkeavuudesta, arvottomuudesta, vastuuttomuudesta ja hyödyttömyydestä peittävät alleen ihmisen minuuden ja identiteetin.

Kun henkilöys ja identiteetti on alettu ymmärtää minuutena, joka tuotetaan refleksiivisesti oman elämäkerran avulla, joillekin ryhmille itsestä kertominen on pakollista ja institutionalisoitu tietynlaiseksi (Skeggs 2014, 230). Skeggs hyödyntää Steedmanin (2000) tutkimusta esimerkkinä siitä, kuinka työväenluokkaisille myönnettiin minuuden asema vain, kun he kykenivät tietynlaiseen kertomisen tapaan, esimerkiksi moraalisen parannuksen kertomiseen. Skeggs toteaaakin, että jos ei ollut pääsyä resursseihin tai oikeutta tuottaa omaa minuuttaan, oli opittava kertomaan minuutta tietyllä tavalla. (Mt., 231–233.) Kysymys on mitä suurimmissa määrin vallankäytöstä ja hallinnasta: tietyille ryhmille annetaan valmiita itsestä kertomisen ja minuuden tekemisen tapoja ja käsikirjoituksia ja tätä voidaan hallinnoida esimerkiksi kytkemällä tietynlainen tapa kertoa minuudestaan sosiaaliturvan saamiseen (mt., 249). Tällaisen pakotetun kertomisen vastakohta ovat kertomukset poikkeusyksilöistä, jotka tuottavat itse oman ainutlaatuisen subjektiviteettinsä ja itsensä. Heillä on laajasti kulttuurisia resursseja käytössään, ja niiden avulla he voivat kertoa minuuttaan omilla ehdoillaan. Skeggsin (mt., 231–233) mukaan tämä ero tarkoittaa merkittävää luokkaeroa. Kun tämän refleksiivisen minuuden ei tunnusteta kytkeytyvän luokkaan, poliittiset vaatimukset pelkistyvät usein identiteetikysymyksiksi, mikä vie huomion pois resursseista ja oikeuksista, jotka minuuden kertomisen alkujaankin mahdollistavat (mt., 249).

Kun kulttuuri toimii vaihtoarvona minuuden muodostuksessa, siitä tulee resurssi, omaisuuden muoto. Henkilöys ja minuus ovat paitsi luokkaerojen tuottamia ne myös tuottavat luokkaeroja edelleen, sillä minuus tuottaa valtuuksia ja etuoikeuksia. Skeggsin mukaan etuoikeutettuna oleminen on kykyä oikeuttaa eroja ja institutionalisoida oma näkökulmansa. Kulttuuria käytetään siis oikeuttamaan yhteiskunnallisia asemia ja ottamaan tietynlaisia näkökulmia. Sillä oikeutetaan muista erottuva minuus ja tehdään tilallisia erotteluja ja asetetaan toiset kulttuurit omille paikoilleen.

4 VAPAAUS, OIKEUDENMUKAISUUS JA VASTAVUOROISET TUNNUSTUSSUHTEET

4.1 Kohti tunnustussuhdeteoriaa

Edellä olen jäsentänyt huono-osaisuutta ja asunnottomuutta yhteiskunnallisina ilmiöinä ja tarkastellut Beverly Skeggsin teoriaan nojautuen luokan tekemistä eriarvoisuutta tuottavana ja uusintavana mekanismina. Ne eivät vielä kuitenkaan tarjoa riittävästi työkaluja analysoida huono-osaisuutta kokevien ihmisten asemaa ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta. Millaisessa yhteiskunnassa ihmiset voivat olla vapaita ja millaisille rakenteille ja periaatteille oikeudenmukaisuuden tulisi perustua? Millaisessa yhteiskunnassa jokainen ihminen voisi saada yhtäläisen ja tasavertaisen arvon? Richard Sennett (2004, 68) toteaa, että ”arvokkuuden kohottaminen ‘universaaliksi arvoksi’ ei itsessään tarjoa mitään ohjetta, miten tavoittaa laaja-alainen vastavuoroinen kunnioitus”. Arvokkaana ilmeneminen edellyttää toisia, joille näyttäytyä arvokkaina, poliittisia ja oikeudellisia instituutioita sekä tilaa ja keinoja erottautua puheen ja toiminnan kautta. Se edellyttää persoonaksi tunnustamista, ei vain kohtelua ”fyysisenä olentona”. (Arendt 2017, 180–181.) Tarvitaan viitekehys, joka tarjoaa normatiivisen perustan *eettiselle yhteiskunnalle*, jota vasten olemassa olevia olosuhteita ja käytäntöjä voidaan arvioida.

Axel Honneth (1995) esittää oman tunnustussuhdeteoriansa, joka pyrkii asettumaan ”liian ohuen” kantilaisen teorian ja ”liian paksun” uusaristoteelisen teorian välimaastoon (Anderson, xi; Honneth 1995, 171–172). Hän omaksuu Kantin näkemyksen ihmisarvon yleismaailmallisesta, sisäsyntyisestä perustasta ”päämääränä sinänsä”, mutta katsoo, että yhteiskunnan eettistä perustaa rakentavalla ja sitä arvioivalla teorialla täytyy olla tätä enemmän sisältöä. Samaan aikaan teorian täytyy olla riittävän laaja, jotta se ei päädy esittämään vain ihmisten konkreettisia tulkintoja hyvästä elämästä tietyssä yhteiskunnassa. Honneth tarkastelee erityisesti olosuhteita, joissa ihmisten on mahdollista tulla vapaiksi yksilöiksi, toimijoiksi yhteiskunnassa ja muodostaa positiivinen suhde itseensä. Kriittiseen teoriaan nojautuen Honnethin tavoitteena on tulkita ihmisten arkielämän kokemuksia ja moraalisten odotusten rikkomisesta kumpuavia kamppailuja, ja yhdistää sosiaaliset ja vuorovaikutukselliset käytän-

nöt yhteiskunnan toimintojen ja rakenteiden käytännölliseen tarkasteluun. Tunnustussuhdeteoria tarjoaa teoreettisen kehikon paitsi hyvän ja oikeudenmukaisen yhteiskunnan määrittämiseen myös yhteiskunnallisten ”patologioiden” huomaamiseen (ks. Särkelä 2020).

4.2 Kunnioitus ja itsekunnioitus, rakkaus ja itseluottamus sekä arvostus ja itsearvostus

Tunnustuksen saaminen on Honnethin (1995) mukaan inhimillinen perustarve ja edellytys toimijuuden kehittymiselle. Tunnustuksella tarkoitetaan ensinnäkin sellaista suhtautumista ja asennoitumista, jossa jotakuta pidetään *persoonana* eli subjektina. Se edellyttää persoonuuden perustana olevien piirteiden, ominaisuuksien ja kykyjen tunnistamista. Toiseksi tunnustamisessa korostuu responsiivisuus eli vastaaminen ja reagoiminen siihen tosiasiaan, että toinen on persoona. (Ikäheimo 2004; Laitinen 2007.) Vastavuoroiset tunnustussuhteet muodostavat perustan positiivisille *itsesuhteille* tai *itsetoteutumiselle* (self-realization), jotka ovat edellytys sille, että ihminen voi olla toimija yhteiskunnassa ja osallistua julkiseen elämään. Kyky tulkita ja mieltää itsensä moraalisesti ansaitsevana, autonomisena, erityisenä ja ainutkertaisena yksilönä riippuu oleellisesti itsekunnioituksen, itsearvostuksen ja itseluottamuksen kehittymisestä vastavuoroisissa, ihmisten välisissä tai instituutioiden välittämässä tunnustussuhteissa. (Honneth 1995, 173–175.) Tunnustus on siis paitsi persoonan moraalinen status, vastavuoroiset tunnustussuhteet myös *konstituoivat* persoonuutta (Ikäheimo 2004).

Honnethin (1995, 105, 131–135) mukaan positiivinen suhde itseen edellyttää kolmenlaista kokemusta tunnustetuksi tulemisesta: kunnioitusta, arvostusta ja rakkautta. *Kunnioitus* pohjautuu jo aiemmin esitettyyn kantilaiseen ajatteluun moraalisesta kunnioituksesta: ihmisiä tulee kohdella päämääränä, eikä koskaan vain välineenä. Kunnioitus tarkoittaa oikeudellisen statuksen tunnustamista ja ihmisen mieltämistä toimijana, joka kykenee rationaaliseen tahdonmuodostukseen, jolla on kyky tehdä moraalisia kysymyksiä koskevia valintoja ja joka on autonominen, poliittista ja moraalista lakia säättävä toimija. (Honneth 1995, 107–121.) Tunnustus kunnioituksena tarkoittaa kaikille ihmisille yhteisen ihmisarvon ja korkean moraalisen statuksen tunnustamista (Laitinen 2007, 94–95).

Jälkitraditionaalisen yhteiskunnan juridisen järjestelmän legitimizeetti on edellyttänyt taustaoletusta siitä, että ihmiset ovat moraalisesti autonomisia ja kykeneviä vapaaseen tahdonmuodostukseen ja moraalisia kysymyksiä koskevaan päätöksentekoon – jos toisia ei tunnusteta oikeudellisesti kykeneviksi

ja oteta normien säätämisen prosessiin, ei normeilla ole ohjaavaa ja pakottavaa voimaa. Kumuloituvien oikeusvaatimusten johdosta myös käsitykset siitä, mitä vaaditaan, jotta ihmisillä on kyky ja mahdollisuus osallistua julkisen tahdonmuodostuksen prosessiin, ovat laajentuneet. Honneth tuo esiin, että oikeudellisen kunnioittamisen sisältö on laajentunut autonomian ja moraalisen toimijuuden tunnustamisesta (negatiiviset oikeudet) tarkoittamaan sitä, että tullakseen poliittisen yhteisön täysivaltaiseksi jäseneksi tiettyjen yhteiskunnallisten perusehtojen tulee ensin täytyä (positiiviset oikeudet). (Honneth 1995, 114–117.)

Kunnioitus itsesuhteena ilmenee *itsekunnioituksena*, joka tarkoittaa sellaista tietoisuutta, jossa ihminen ajattelee itseään oikeuksien kantajana ja kunnioittaa itseään siitä syystä, että ansaitsee kunnioitusta muilta. Se on kykyä suhtautua itseen moraalisesti ansaitsevana, tasa-arvoisena ja arvostelukykyisenä toimijana. Arkielämän vuorovaikutuksellisissa käytännöissä toistuvat kokemukset oikeuksista vahvistavat ymmärrystä itsestä toimijana, jolla on samat kyvyt ja ominaisuudet kuin muillakin ihmisillä osallistua julkiseen tahdonmuodostukseen ja yhteiskunnan toimintaan sen tasa-arvoisena jäsenenä. Honneth ottaa esiin Joel Feinbergin (1980) esittämän ajatuksen siitä, että oikeuksien omaaminen tarkoittaa yhteiskunnallista tilaa, jossa yksilöllä on legitiimi kyky esittää oikeusvaatimuksia ja joka velvoittaa muut kunnioittamaan niitä. Se, mikä sosiaalinen vaikutus vaatimuksilla on, luo perustan itsekunnioitukselle positiivisena itsesuhteena. (Honneth 1995, 119–120.) Ihminen, jolta kiistetään moraalinen tai juridinen asema, ei kykene ottamaan osaa yhteisönsä kehitykseen ja sosiaalisten normien muotoiluun. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi silloin, kun jotain ryhmää kohdellaan toisen luokan kansalaisina. Vain yhtäläiset positiiviset oikeudet institutionalisoivat ihmisen autonomian ja moraalisen toimijuuden kunnioituksen ja tekevät ihmisistä juridisten oikeuksien kantajia. (Laitinen 2011.)

Arvostus puolestaan on vetoamista erityisiin ansioihin ja saavutuksiin. Arvostuksen saaminen kytkeytyy erityisesti yhteisölliseen ”arvohorisonttiin”, sillä ihmiset saavat arvostusta niiden piirteidensä ja ominaisuuksiensa perusteella, jotka ovat merkityksellisiä ja hyödyllisiä yhteisön kulttuurisesti määrittäneiden arvojen, tavoitteiden ja päämäärien kannalta. Usein kyse on siitä, millaisen panoksen eli *kontribuution* ihmisten katsotaan tarjoavan muiden hyväksi. (Honneth 1995, 122–125.) Arto Laitinen (2007, 95–96) kuitenkin laajentaa Honnethin näkemystä: arvostus ei kytkeydy yksinomaan hyödyllisyyteen yhteiskunnassa, vaan arvostaminen on suhtautumista toiseen *tietynlaisena* persoonana. Keskeistä on ihmisten erottuminen toisistaan erilaisten meriittien ja saavutusten kautta. Niitä voivat olla hyödyllisyyden ohella myös erityinen *kyvykkyys* joissain itseisarvoisissa käytännöissä, esimerkiksi taiteessa, harrastuksissa, tieteessä tai urheilussa sekä *hyveellisyys*, kuten vahvat arvositoumukset

ja moraaliset periaatteet. Näin ollen tunnustus arvostamisena on ihmisen erityisyyden tunnustamista. (Mt., 95–96; vrt. myös arvostuksesta moraalisenä maineena Nordenfelt 2004, 72–74.)

Honneth jäsentää historiallista muutosta arvostuksen saamisessa traditionaalisen ja modernin yhteiskunnan välillä. Traditionaalisessa, hierarkkisesti järjestyneessä yhteiskunnassa arvon saaminen perustui siihen, kuinka ihminen täytti tiettyyn yhteiskuntaryhmään tai luokkaan liitetyt toiminnan ja käyttäytymisen odotukset. Arvon saaminen, *sosiaalinen kunnia*, tarkoitti siis jäsenyyttä tietyssä statusryhmässä ja tuohon ryhmään liitettyjen toiminnallisten odotusten täyttämistä. Arvohierarkian heikentyessä alkoi myös kollektiivisten ominaisuuksien merkitys vähentyä ja yksilöllisten kykyjen ja ansioiden merkitys korostua arvostuksen saamisessa. Yhteiskunnan arvojen moninaistuminen ja individualisoitumiskehitys avasi mahdollisuuksia muodostaa laajemmin erilaisia tapoja muodostaa suhde itseen arvokkaana, arvostettuna ja merkityksellisenä muille. Honneth määrittelee yhteiskunnallisen *solidaarisuuden* sellaisena tilana, jossa jokainen ihminen voi kokea itsearvostusta. Solidaarisuudessa kyse ei ole vain toisen ihmisen erojen passiivisesta suvaitsemisesta ja sietämisestä, vaan se on aktiivista toimintaa sen eteen, että jokainen ihminen voi suhtautua saavutuksiinsa ja kykyihinsä merkityksellisinä ja arvokkaina. Jos yhteiskunta ei ole solidaarinen, se riistää ihmisiltä kyvyn liittää itseensä ja ominaisuuksiinsa sosiaalista arvoa. (Honneth 1995, 121–130.)

Honneth korostaa, että vaikka yhteiskunnan arvot ja päämäärät olisivat kuinka pluralistisia ja avoimia, meriitit, kyvyt ja saavutukset voivat toimia arvostuksen saamisen kriteereinä vasta, kun niitä tulkitaan arkisissa käytännöissä. Vallalla olevat tulkinnat määrittelevät, millaiset yksilölliset ominaisuudet ja saavutukset toimivat arvostuksen lähteinä. Se tuo mukanaan konfliktin ulottuvuuden, sillä näistä tulkinnoista käydään neuvotteluja ja kamppailuja. Tulkintakamppailujen menestys riippuu Honnethin mukaan yksilöiden, ryhmien ja sosiaalisten liikkeiden kyvystä kiinnittää julkista huomiota meriittien ja saavutusten erityisyyteen sekä kontribuution merkitykseen. *Eettisen yhteiskunnan* ei tarvitse tarkoittaa sitä, että jokaisen yksilön saavutuksen, ansion tai panoksen tulisi olla yhteismitallinen muiden kanssa, vaan sitä, että arvostuksen saaminen ei perustu sosiaalisiin ryhmiin tai luokkiin kytkeytyviin etuoikeuksiin ja että ihmisiltä ei evätä arvostuksen saamisen mahdollisuutta jonkin ryhmän jäsenyyden perusteella. (Mt., 126–130.)

Rakkaus on tunnustuksen affektiivinen ulottuvuus, jossa ihmiset tunnustavat toisensa tarvitsevina ja haavoittuvina olentoina. Tunnustussuhteen osapuolet hyväksyvät ja todentavat toisensa samaan aikaan riippuvaisina ja samaan aikaan itsenäisinä yksilöinä vastaamalla toistensa tarpeisiin ja tunteisiin. Tästä muodostuu tietoisuus itsestä rakastettuna ja ainutkertaisena yksilönä, mikä on perusta itseluotamukselle. Rakkaudella ei tarkoiteta varsinaisesti romanttisia suhteita, vaan myös muita suhteita,

joihin liittyy vahva emotionaalinen kiintymys. (Honneth 1995, 95.) Honneth nojaa James Winnicotin (1965) objektisuhdeteoriaan ja jäsentää vastasyntyneen lapsen ja vanhemman (tai muiden ensisijaisien hoivaajien) välistä suhdetta perustana myöhemmille ensisijaisille suhteille. Varhaislapsuudessa saatu luottamus huolenpidon ja välittämisen pysyvyyteen ja jatkuvuuteen muodostaa eräänlaisen sisäisen mallin sellaiselle suhteelle itseen, jossa ihminen osaa sanoittaa ja uskaltaa tavoitella omia halujaan, tarpeitaan ja päämääriään ilman pelkoa hylätyksi tulemisesta. Myös myöhemmissä ehdottomaan välittämiseen ja huolenpitoon perustuvissa suhteissa osapuolet tulevat tietoisiksi siitä, että he ovat yhdistyneinä (united) toistensa kanssa tarvitsevuutensa ja keskinäisen riippuvuutensa kautta, ja samaan aikaan erillisiä ja itsenäisiä toimijoita. Se muodostaa perustan yksilön itseluottamukselle, joka osaltaan mahdollistaa toimijuuden yhteiskunnassa ja osallistumisen julkiseen elämään. (Honneth 1995, 107–121.) Siinä missä meriitteihin perustuva arvostus on ”kenen tahansa” tietyt ominaisuudet omaavan henkilön merkityksen tunnustamista, rakkaus on suhtautumista toiseen *tietyinä* yksilönä, mikä tarkoittaa ainutlaatuisuuden, korvaamattomuuden ja henkilökohtaisen merkityksen näkemistä. Honneth korostaa tarpeista huolehtimista, mutta Laitisen (2007) mukaan mikä tahansa henkilökohtaista ja erityistä merkitystä ilmentävä kohtelu on tunnustuksen osoitus rakkautena ja välittämisenä.

Kokemus tunnustusloukkauksesta on eräänlaista sosiaalista kipua, joka voidaan tilanteesta riippuen sanoittaa esimerkiksi nöyryytyksenä, häpäisynä, epäoikeudenmukaisuutena tai kaltoinkohteluna (Honneth 1995, 131–135), tai vähättelynä, mitätöintinä, halveksuntana, välinpitämättömyytenä tai esineellistämisenä (Laitinen 2007, 85). Tunnustusloukkauksia saatetaan sanoittaa myös hyödyntäen metaforia kuten ”haavoittumista” tai ”arpien saamista”. Ne vaurioittavat intersubjektiiivisesti muodostettua positiivista ymmärrystä itsestä ja ihmisen identiteettiä. (Honneth 1995, 131–135.)

Kun puhutaan tunnustamisesta, voidaan tarkoittaa sekä niin sanottuja *tunnustusasenteita* ja *-akteja* että *tunnustussuhteita* ja *-rakenteita*. Ensimmäinen viittaa tunnustamisen rajatumpaan merkitykseen ja sillä tarkoitetaan jonkinlaista perussuhtautumista toiseen: praktisia tunnustuksen osoituksia, tietynlaista kohtelua ja suhtautumista sekä mielipiteitä ja asenteita, joita ilmaistaan puheessa, teksteissä, eleissä, ilmeissä, äänenpainoissa, kehonkielessä ja kulttuurisesti koodatuissa symbolisissa teoissa. Laajemmassa merkityksessä tunnustaminen on institutionaalisen statuksen myöntämistä. Tunnustusta tuleekin arvioida, ei vain kommunikatiivisten tekojen näkökulmasta, vaan myös siitä, millaisia rooleja ja asemia erilaiset instituutiot ja organisaatiot tuovat ihmisille. Yksittäiset tunnustusaktit kuitenkin myös tuottavat ja uusintavat institutionalisoituneita tunnustusrakenteita. (Laitinen 2007, 83–85.)

4.3 Tunnustuskamppailut ja oikeudenmukaisuus

Honnethin mukaan yhteiskunnan käytännöt, normit ja instituutiot ovat ongelmallisia, mikäli ne eivät myönnä tai mahdollista eettisiä tunnustussuhteita. Sosiaalisen elämän uusintamista ja uudelleen muotoilua ohjaa pyrkimys vastavuoroiseen tunnustukseen. Kamppailut tunnustuksesta toimivat yhteiskunnallisen muutoksen ja moraalisen kehityksen moottorina. Tunnustuksen eri ulottuvuudet tarjoavat ”moraalisen kieliopin” yhteiskunnallisille kamppailuille. Ne paljastavat yhteiskunnallisen alistamisen rakenteita ja antavat työkaluja niiden haastamiseen. (Särkelä 2020.)

Honnethin teoriaa on kritisoitu sen riskistä redusoida tunnustusvaatimukset psykologisiksi tarpeiksi ja yhteiskunnalliset epäkohdat *vain* yksilöllisiksi kokemuksiksi (ks. Pilapil 2012, 43). Nancy Fraserin (2003, 205 ref. mt.) mukaan tästä ei ole pitkä matka yksilön syyllistämiseen omista ongelmistaan tai (epä)oikeudenmukaisuuden käsitteen hämärtymiseen. Myös Beverley Skeggs (2014, 120–125) näkee haasteen kärsimyksen ja haavoittuvuuden käyttämisessä epäoikeudenmukaisuuden mittapuuna. Kuten edeltävässä luvussa opimme, kaikilla ihmisillä ei ole tarvittavia resursseja, joilla kääntää kokemuksiaan minuutensa oikeuttamiseksi. Tällöin tunnustusloukkausten artikulointi saattaa päätyä uusintamaan poikkeavuutta ja johtaa rakenteellisen eriarvoisuuden hämärtymiseen tai vakavan kärsimyksen relativistiseen sekoittumiseen tasavertaiseksi *minkä tahansa* negatiivisen kokemuksen kanssa. Kärsimys patologisoidaan yksilölliseksi kokemukseksi eikä sitä tunnusteta rakenteellisenä ongelmana. (Mt.)

Renante Pilapil (2012) kuitenkin puolustaa Honnethia todetessaan, että tunnustusvaateiden esittäminen ei koske vain psykologisten tarpeiden tyydyttämistä, vaan ne ovat vaatimuksia tulla otetuksi persoonana – vaatimuksia saada *persoonan status*. Tunnustuskamppailut ovat ennen kaikkea moraalisia kamppailuja täysivaltaisen persoonan statuksen saamisesta, jolloin kamppailujen ydin piilee ihmisyydessä ja ihmisenä olemisen ehtojen toteutumisessa. Tunnustusloukkauksen epäoikeudenmukaisuus perustuu siis yhtäläisen moraalisen arvon kiistämiseen tai väheksymiseen. (Mt., 45–46). Amy Rossiter (2014) korostaa, että myös kysymys identiteetistä liittyy keskeisesti yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen ilman riskiä liian vahvasta yksilöpsykologisesta painotuksesta ja on hyvin sovellettavissa yhteiskuntaa kriittisesti arvioivaan tunnustussuhdeteoriaan. Rossiterin mukaan Honneth hylkää liberaalin ja postmodernin identiteettikäsitteen, joka korostaa yksilön rationaalisia valintoja ja kykyä vapaaseen, muista riippumattomaan itsensä määrittelyyn. Sen sijaan hän painottaa, että identiteetit ovat sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti määrittyneitä. Ihmiset ovat vastavuoroisesti riippuvaisia toisten ihmisten tunnustuksesta itseluottamuksen, itsekunnioituksen ja itsearvostuksen rakentumi-

nessa. Identiteetti liittyy keskeisesti kysymykseen oikeudenmukaisuudesta ja rakenteellisesta eriarvoisuudesta, sillä mahdollisuus muodostaa positiivisia itsesuhteita on edellytys sosiaaliselle ja yhteiskunnalliselle toimijuudelle ja autonomialle. (Mt.)

Tunnustamisessa kysymys ei ole pelkästään ihmisten välisistä positiivisista asenteista tai motivaatiosta toisiaan kohtaan, sillä ihmisten välinen vuorovaikutus on institutionaalisesti välittynyttä. Yhteiskunnallisesta kontekstista irrallaan olevaa ”puhdasta” vuorovaikutusta ei ole olemassa, vaan olosuhteet ja instituutiot ohjaavat ihmisten keskinäistä yhdessäoloa ja suhteita toisiinsa. Jotta voidaan puhua varsinaisista tunnustussuhteista, niiden täytyy olla *vastavuoroisia*. Vastavuoroisuuden toteutuminen edellyttää yhteiskunnallisten hierarkioiden ja alistussuhteiden purkamista – juridisia, poliittisia, institutionaalisia ja materiaalisia muutoksia. Jos tunnustuskamppailut eivät onnistu saamaan minkäänlaista yhteiskunnallista muutosvoimaa, on riski, että heikommassa asemassa olevat ihmiset jäävät kaipaamaan vastauksia tunnustusvaateilleen valta-asemassa olevilta, joilla on kyky päättää antamansa ”tunnustuksen” laadusta ja määrästä. Tällöin kyse on tunnustussuhteiden toteutumisen sijaan kyse pikemminkin *status quon*, valta-asetelmien ja hierarkioiden, uusintamisesta, ei vastavuoroisista tunnustussuhteista, joissa ihmisen itsesuhteet voisivat rakentua. (Rossiter 2014.) Asetelma on hyvin mahdollinen myös sosiaalityön asiakastyössä. Paitsi että sosiaalityön ammatillinen missio asettaa velvollisuuden tunnustusloukkausten tunnistamiseen ja olosuhteiden edistämiseen vastavuoroisten tunnustussuhteiden toteutumiseksi, velvollisuus kumpuaa myös tästä sosiaalityön ja muiden hyvinvointipalveluiden januskasvoisuudesta, julkisen vallankäytön sisäänrakennetusta taipumuksesta uusintaa valtasuhteita (ks. esim. Toiviainen & Halonen 2017).

Yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus tarkoittaa sellaisia olosuhteita, joissa ihmisten väliset tunnustussuhteet toteutuvat ja juuri niihin tunnustussuhdeteoriat kiinnittää arvioivan katseensa. Se tarjoaa sanaston, joka yhdistää oikeudenmukaisuuden käsitteen arkisiin käytäntöihin ja kokemuksiin. Samoin se auttaa analyttisesti erottamaan erilaisia yhteiskunnallisen epäkunnioituksen muotoja ja ulottuvuuksia. (Honneth 1995, 131–132.) Amy Rossiter (2014, 106) toteaa, että huolenpidon ja välittämisen, tasa-arvoisten oikeuksien sekä erityisyyden ja saavutusten käsitteet tarjoavat kehyksen, jolla arvioida yhteiskunnallisten käytäntöjen oikeudenmukaisuutta, sanoittaa epäoikeudenmukaisuuksia ja esittää julkisia tunnustusvaatimuksia. Nojaudun Rossiterin (mt.) tavoin C. Wright Millsin (1959) tunnettuun vaatimukseen, jonka mukaan kriittisen yhteiskuntatieteilijän tulee nostaa ihmisten yksityisiksi kokemat ongelmat julkisiksi kysymyksiksi. Tämä periaate mielessäni olen tutkielmassani pohjennut, mistä haastateltavieni henkilökohtaisissa kertomuksissa on kysymys ja miten ne kytkeytyvät osaksi laajempia rakenteellisia ilmiöitä.

5 TUTKIMUSASETELMA

5.1 Tutkimustehtävä

Tutkielmani tavoitteena on tarkastella eksistentiaalista eli ihmisarvoon liittyvää eriarvoisuutta ja arvioida suomalaisen yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten näkökulmasta. Tutkielmani rajautuu asunnottomuutta kokeneiden ihmisten yhteiskunnallisen aseman tutkimiseen. Tarkasteluni lähtee liikkeelle ihmisarvon ja tunnustuksen eli kunnioituksen, arvostuksen ja välittämisen kokemuksista. Tavoitteenani on asettaa nämä kokemukset laajempaan kontekstiin ja suhtautua niihin vihjeinä ja johtolankoina, jotka kertovat yhteiskunnan instituutioista ja rakenteista.

Tutkielmani ensimmäisenä tutkimustehtävänä on selvittää, millaisina huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten tunnustussuhteet näyttäytyvät. Tavoitteena on tutkia sitä, missä määrin ja millä tavoin huono-osaisessa asemassa olevat ihmiset saavat tunnustusta *persoonina* ja miten yhteiskunnan ja sen käytäntöjen oikeudenmukaisuutta voidaan tunnustussuhteiden valossa arvioida. Tutkielman toisena tavoitteena on selittää havaittuja ilmiöitä ja löytää mahdollisia mekanismeja ja rakenteita huono-osaisessa asemassa oleville ihmisille myönnetyn tunnustuksen takana.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Missä määrin ja millä tavoin huono-osaisessa asemassa olevat ihmiset tunnustetaan persoonina? Miten yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta voidaan sen perusteella arvioida?
2. Millaiset mekanismit ja rakenteet voivat selittää tunnustussuhteita ja tunnustamisen käytäntöjä?

5.2 Aineisto

Tutkielmani aineisto koostuu 11 huono-osaisessa asemassa olevan henkilön yksilöhaastattelusta, jotka tein loka–marraskuussa 2020. Haastateltavat rekrytoin suomalaisen suuren kaupungin matalan kynnyksen päivätoimintakeskuksessa, jossa voi ruokailla ilmaiseksi tai edullisesti, peseytyä ja pestä pyykkiä, levätä päiväsaikaan sekä saada sosiaaliohjausta ja terveysneuvontaa. Koska tässä tutkielmassa olen rajannut huono-osaisuuden tarkastelun erityisesti asunnottomuuteen, tutkimukseen osallistumisen kriteerinä oli kokemus asunnottomuudesta.

Haastateltavista kaksi oli naisia ja loput miehiä, iältään he olivat 21–52-vuotiaita. Haastateltavat olivat kokeneet asunnottomuutta kuluneen vuoden sisällä, lukuun ottamatta yhtä haastateltavaa, jonka kokemus asunnottomuudesta oli muutaman vuoden takaa. Asunnottomuuden kesto vaihteli muutamasta kuukaudesta kahteen vuoteen, lisäksi asunnottomuus oli saattanut toistua useampaan kertaan. Kaksi haastateltavaa oli haastatteluajankohtana edelleen asunnottomia.

Haastateltavien rekrytointia tein esittelemällä tutkimusaiheittani päiväkeskuksen yhteisökokouksessa ja jättämällä ilmoitustauluille tiedotteen tutkielman tekemisestä. Suurimman osan haastateltavistani sain kuitenkin rekrytoitua viettämällä päiväkeskuksessa paljon aikaa, tutustumalla ihmisiin ja kertomalla tutkielmasta kasvotusten. Tutkielmani aihe herättikin paljon kiinnostusta. Useampi osallistumisesta kiinnostunut henkilö kuitenkin lopulta jättäytyi pois haastattelun tekemisestä terveydentilaan, jaksamiseen tai vireystilaan liittyen.

Tutkielman sensitiivisen aiheen vuoksi haastattelutilanne vaati erityisen luottamuksellista ja avointa ilmapiiriä, jotta haastateltavien olisi mahdollisimman helppo kertoa kokemuksistaan. Kiinnitin erityistä huomiota haastattelupaikan valintaan, koska sillä on oleellisesti merkitystä sen kannalta, miten ja mitä haastateltava kertoo elämästään (Pösö 2004, 19). Ennen haastatteluiden aloittamista keskustelimme, missä haastattelut tehdään. Ehdotin vaihtoehtoisiksi kävelyhaastattelun tekemistä lähialueella tai haastattelua päiväkeskuksen toimistotilassa tai kahvilassa. Kahdeksan haastattelua toteutui osin kävellen ja osin rauhallisessa kahvilassa, kaksi päiväkeskuksen tiloissa, yksi kokonaan kahvilassa ja yksi kokonaan ulkotiloissa kävellen tai välillä istahtaen puistonpenkille. Haastatteluiden kesto vaihteli noin tunnin ja kahden ja puolen tunnin välillä. Nauhoitin ja litteroin haastattelut. Äänitettyä haastatteluaineistoa kertyi yhteensä noin 18 tuntia ja litteroitua tekstiaineistoa yhteensä 395 sivua (fonttikoolla 12, rivivälillä 1,5).

Kävelyhaastattelut osoittautuivat toimiviksi tavoiksi sensitiivisen haastattelun tekemiseen. Yhdynkin kulttuuriantropologi Tim Ingoldin ja Jo Leen (2007) näkemyksiin siitä, että käveleminen voi tuoda

tutkimukseen sellaisia elementtejä, joita ei paikallaan pysyen sisätiloissa välttämättä tulisi esiin. He esittävät, että kävellessään ihminen on kosketuksissa ympäristönsä kanssa kaikilla aisteillaan ja että käveleminen on toisten kanssa merkityksellistä yhdessä tekemistä. Tekemällä yhdessä jotain ”epävirallista” ja mielekästä tekemistä voidaan purkaa myös jännitteitä ja madaltaa valta-asetelmaa, joita tutkijan ja haastateltavan välillä väistämättä on (Bamberg 2017, 221; Luomanen & Nikander 2017, 250). Perinteiseen istumahaastatteluun verrattuna kävelyhaastattelussa on usein erilainen vuorovaikutusdynamikka ja se voi tarjota laajemmin erilaisia tapoja olla vuorovaikutuksessa vapaammin. Se tekee esimerkiksi hiljaisuudesta ja miettimistauoista luonnollisempia, eikä edellytä katsekontaktia. Lisäksi kävely ja ulkona liikkuminen rentouttavat. Käveleminen auttaa tuntemaan ihmisten tärkeitä paikkoja ja ympäristökokemusta sekä sosiaalista elämää reittien ja liikkumisen avulla. (Luomanen & Nikander 2017, 219.) Vaikka tutkielmani tavoitteena ei ollutkaan tarkastella ympäristöjä, asumista, kotia tai paikkoja sinänsä, ihminen on maailmassa aina erilaisten paikkojen kautta ja he hahmottavat ja jäsentävät todellisuuttaan niiden avulla. Paikka voi olla niin fyysinen tai virtuaalinen kuin näitä abstraktimpi, symbolinen kokemus esimerkiksi kuulumisesta tai ulkopuolisuudesta. (Juhila 2018, 6–9.) Paikat, tilat ja rakennukset toimivat monissa haastatteluissa eräänlaisina virikkeinä, jotka herättivät muistoja, tunteita ja ajatuksia. Paikat osoittautuivatkin lopulta tutkielmani kannalta merkityksellisiksi, sillä ne ilmensivät ja toivat esiin eri tavoin haastateltavien tunnustussuhteita. Toisaalta pidin tärkeänä, että haastateltavilla oli aito mahdollisuus itse päättää haastattelun tavasta, eivätkä kaikki pitäneet kävelyhaastattelua mieluisana vaihtoehtona.

Haastattelut tein kertomushaastatteluna, joka soveltui hyvin inhimillisen kokemuksen jäsentämiseen. Ihmiset jäsentävät omaa kokemustaan, identiteettiään ja tulevaisuuttaan pitkälti kertomuksen keinoin ja siksi kertomus on keskeinen kokemustiedon välittäjä. Halusin kuulla haastateltavien arkisista kokemuksista ja heidän omia ajatuksiaan ja näkemyksiään ja jättää mahdollisimman paljon tilaa heidän vapaalle kerronnalleen. Kertomushaastattelun ajatuksena on esittää varsinaisia kysymyksiä mahdollisimman vähän, minkä sijaan haastattelun alussa annetaan pikemminkin yleinen tehtävänanto tai johdatus tutkittavaan aiheeseen. (Hyvärinen 2017.) Tehtävänannossa hyödynsin kunnioitukseen ja tunnustamiseen liittyvää taustateoriaa kohdentaakseni keskustelun tutkielmani teemoihin. Aloitin haastattelun tekemisen kysymällä melko laajan kysymyksen, esimerkiksi siitä, millainen kokemus haastateltavalla on omasta asemastaan suomalaisessa yhteiskunnassa tai mitä hänelle tulee mieleen inhimillisestä arvokkuudesta. Kysymykset osoittautuivat aluksi vaikeiksi, mutta poikivat hiljalleen pohdiskelevaa puhetta.

Kertomushaastattelun ohella hyödynsin ajoittain myös teemahaastattelun strategiaa ja nostin taustateoriasta keskusteluun teemoja (liite 1), joiden avulla keskustelu pysyi väljästi tutkimuksen aiheessa.

(ks. Hirsjärvi & Hurme 2015, 47–48). Muutoin pyrin pitämään haastattelun mahdollisimman avoimena. Otin tavoitteeksi Hyvärisen (2017, 152) ajatuksen siitä, että kertomushaastattelussa ensimmäistä vastausta lähdetään ikään kuin ”kerimään auki”. Kysymys-vastaus-muotoisen haastattelun sijaan suhtauduin haastattelutilanteisiin pikemminkin keskusteluna. Pidin pääpainon kuuntelemisessa, mutta otin aktiivisen keskustelijan roolin. Pyrkimyksenäni oli rohkaista haastateltavia kertomaan kokemuksistaan toistamalla, peilaamalla ja tiivistämällä sekä kysymällä tarkentavia kysymyksiä, esimerkkejä ja täsmennyksiä. (Mt., 148–153.)

5.3 Kriittinen realismi metodologisena viitekehyksenä

Tutkielmassani tukeudun Pertti Alasuutarin (2011, 59–60) näkemykseen siitä, että yhteiskuntatieteellinen tutkimus ei ole vain havaintojen ja löydösten analyttistä jaottelua, vaan sen tulee tavalla tai toisella myös *selittää* niitä, vastata *mitä-kysymysten* ohella myös *miksi- ja miten-kysymyksiin*. Tutkimus on vihjeiden ja johtolankojen tulkitsemista, minkä avulla voidaan päätellä jotain sellaista, mitä ei voi suoraan havaintojen perusteella nähdä. (Mt.) Tutkielmani metodologiseksi viitekehykseksi olen valinnut kriittisen realismin, sillä nähdäkseni se tarjoaa selkeimmän metateoreettisen perustan havaintojen ”taustalla” olevien mekanismien ymmärtämiseen.

Kriittisellä realismilla tarkoitetaan laajassa filosofisessa mielessä näkemyksiä, jotka argumentoivat ihmismielestä tai -tiedosta riippumattoman todellisuuden olemassaoloa. Toisin sanoen kriittinen realismi katsoo todellisuuden olevan olemassa huolimatta siitä, olemmeko tietoisia siitä vai emme. Realismin mukaan empirisesti havaittavien ilmiöiden lisäksi myös havaintojen ulkopuolella olevia ilmiöitä voidaan tutkia ja tästä havaintojen ulkopuolisesta todellisuudesta on mahdollista saada tietoa. (Pekkarinen & Tapola-Haapola 2009, 160.) Realismi eroaa empirismistä siinä, että empirismissä todellisuuden ajatellaan olevan yhtä kuin ”havaintomaailma”, kun taas realismissa todellisuuden nähdään ulottuvan havaintojen ”taakse” (mt., 46).

Kriittinen realismi asettuu objektivismin ja kognitiivisen relativismin (ks. Hautamäki 2019, 8–11) väliin. Objektivistisessä tutkimuksessa ajatellaan, että todellisuutta koskeva tieto voidaan saavuttaa systemaattisen ja neutraalin havainnoinnin ja tieteellisten menetelmien avulla. Tämä todellisuus ei riipu ihmisestä, vaan se on ihmismielestä ja inhimillisestä tiedosta riippumaton. Naiivia objektivismia kritisoivat relativistit (ainakin jyrkässä muodossaan) kuitenkin ajattelevat, että kaikki tieto on

viime kädessä riippuvaista sosiaalisesti rakentuneista käsitteistä ja siksi tieteellinenkin tieto on harvoin objektiivista tai neutraalia. Todellisuus välittyy tutkimuksessa kielen ja käsitteiden kautta ja siksi relativistit katsovat, että todellisuudesta ei voi saada tietoa, joka olisi erillään kielestä ja sen alati muuttuvista merkityksistä. Kaikki tieto on siksi suhteellista, eikä todellisuudesta ole järkeä etsiä yleispätevää tietoa. Relativismin haasteena kuitenkin on, että äärimmillään se uhkaa tehdä tieteellisestä argumentaatiosta merkityksetöntä. (Danermark ym. 2002, 16–19, 176, 200.)

Kriittinen realismi hyväksyy objektivismia kohtaan suunnatun kritiikin: tieteellinen tieto, kuten kaikki tieto, on sen mukaan sosiaalisesti tuotettua. Sen lisäksi, että tieteelliset menetelmät itsessään ovat riippuvaisia kielestä ja käsitteistä, tiedon tuottamisen ehtoihin vaikuttavat esimerkiksi kulttuuriset, poliittiset ja taloudelliset olosuhteet. Tästä huolimatta kriittisessä realismissa katsotaan objektivismiin tavoin, että on olemassa todellisuus, joka on riippumaton käsitteistä ja konsepteista. Kriittiseen realismiin nojaava yhteiskuntatiede etsii sosiaalisesti *tuotettua* todellisuutta, ei ainoastaan sosiaalisesti *määriteltyä* todellisuutta. Sosiaalinen todellisuus ja sen käytännöt voivat olla olemassa ilman, että ihmiset ovat niistä tietoisia. (Mt.; Bhaskar 2016, 25–26.)

Kriittisessä realismissa erotetaan siis se, mitä voidaan empiirisesti havaita ja kokea ja se, mitkä ovat havaintojen ja kokemusten taustalla olevat tapahtumat ja mekanismit. Kriittisen realismin mukaan todellisuus on *eriytynyt* siten, että todellisuuden ei siis ajatella olevan ainoastaan sitä, mikä voidaan suoraan havaita, vaan erilaisten tieteellisten menetelmien avulla voidaan saada tietoa myös siitä, mikä on piilossa. Kriittisessä realismissa ymmärretään todellisuuden eriytyvän kolmeen eri alaan. Reaalinen (*real*) ala viittaa todellisuuden rakenteisiin ja mekanismeihin, jotka vaikuttavat ilmiöiden ja tapahtumien taustalla. Reaalinen ala ei suoraan ole havaittavissa. Aktuaalisella (*actual*) alalla viitataan todellisiin tapahtumiin, jotka reaaliseen alaan kuuluvat mekanismit ja rakenteet tuottavat. Nämä todelliset tapahtumat voidaan havaita, mutta on myös mahdollista, että ihmiset eivät havaitse tapahtumia lainkaan. Empiirinen (*empirical*) ala puolestaan viittaa havaintoihin ja kokemuksiin, joita ihmiset tekevät aktuaalisesta alasta. (Danermark ym. 2002, 103–105.) Havainnot ja kokemukset ovat käsitteiden ja (arki)teorioiden välittämiä ja niiden läpäisemiä, ne käsitteellistetään ja niille annetaan merkityksiä kielen avulla. Tämän vuoksi se, mitä havaitaan tai koetaan ei ole sama asia, kuin mitä todella tapahtuu. (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 163.)

Elina Pekkarinen (2015, 28–30) havainnollistaa todellisuuden eriytynyttä luonnetta siten, että esimerkiksi jokin tietty normijärjestys rakenteistaa yhteiskuntaa ihmisten suhteiden ja toiminnan kautta tietynlaiseksi. Normijärjestys on siten mekanismi, joka ohjaa ja säätelee ihmisten toimintaa. Vaikka normijärjestystä ei voida suoraan havaita, se voi konkretisoitua empiirisesti esimerkiksi silloin, kun

joku toimii normin vastaisesti ja rikkoo jotain normatiivista sääntöä. Tällöin normia rikkovalle teolle saatetaan etsiä selityksiä ja se voidaan käsitteellistää esimerkiksi rikoksena tai vaikkapa jonkin käyttäytymistä selittävän tieteellisen teorian kautta. Näiden empiiristen havaintojen ja niiden käsitteellistysten kautta voidaan saada vihjeitä myös havaintojen takana olevista mekanismeista.

Kriittinen realismi katsoo, että todellisuuden rakenteet määrittelevät generoivia mekanismeja, jotka sopivien reunaehdojen vallitessa luovat *tendenssejä* eli taipumuksia jonkin ilmiön tai tapahtuman toteutumiselle (Töttö 2006, 38). Nämä ilmiöt tapahtuvat kuitenkin niin sanotussa avoimessa järjestelmässä, jossa tendenssien etsimistä hankaloittaa ennustamattomat tapahtumat ja muutokset (Pekkarinen 2015, 30). Mekanismeilla on kausaalisia voimia, taipumuksia tuottaa tietyn tyyppistä ilmiötä ja tapahtumia, mutta ne voivat hyvin myös jäädä tapahtumatta tai toteutua eri tavoin. Tämä riippuu lukemattomista muista olosuhteista, jotka voivat laukaista tai olla laukaisematta jonkin mekanismin. Jotkut mekanismit voivat myös vahvistaa tai heikentää toisia mekanismeja. (Danermark ym. 2002, 55–58.) Kriittisessä realismissa ei siis ole kyse determinismisestä syy-seuraus-suhteiden etsimisestä, vaan ennusteiden sijaan etsitään taipumuksia ja tarkastellaan niiden selitysvoimaa (Pekkarinen 2015, 30). Tutkimuksen kautta saatuihin selityksiin voidaan myöhemmin saada vahvistusta tai osoittaa puutteita jatkotutkimuksen avulla (Danermark ym. 2002, 16, 58).

5.4 Abduktiivinen päättely

Kriittiseen realismiin pohjautuvaa tutkimuskirjallisuutta, joka antaisi yksityiskohtaisia metodologisia suuntaviivoja tutkimuksen toteutukseen, ei ole olemassa kovin kattavasti (Niiniluoto 2006, 182). Analyysissani olen seurannut väljästi Oliverin (2011), Fletcherin (2017) ja Hoddyn (2018) analyysimenetelmiä. He ovat pyrkineet yhdistämään kriittisen realismin grounded theory -tyyppiseen analyysitapaan, jollaista myös oma analyysini muistuttaa. Grounded theory -menetelmissä on kuitenkin vahva taipumus sitoa teorian muotoilu tiukasti välittömiin empiirisiin havaintoihin pyrkien pitämään aiemmat teoreettiset käsitteet teorianmuodostuksesta erillään. Tätä on kritisoitu siitä, että grounded theory ei huomioi riittävästi yhteiskuntatieteiden kaksoishermeneuttista luonnetta: arkipäiväinen ymmärrys ja tieteelliset teoriat ovat vaikuttamassa tutkittavien ilmiöiden ymmärtämiseen, eikä niitä pitäisi siksi yrittää sulkea tutkimusprosessista pois (Danermark ym. 2002, 32–37). Olen hyödyntänyt

grounded theoryn ohjaamaa, aineiston koodaamiseen perustuvaa menetelmää aineiston jäsentämiseksi ja haastateltavien kertomusten ymmärtämiseksi, mutta en ole soveltanut sitä mekanistisesti, vaan kuljettanut rinnalla ”luovan keksimisen prosessia”, abduktiivista päättelyä.

Abduktiivinen päättely perustuu erityisesti Charles Peircen (1932) esiin nostamaan päättelyn logiikkaan, jota pidetään kolmantena päättelyn perusmuotona induktiivisen ja deduktiivisen tutkimusmenetelmien rinnalla. Abduktiossa päättely etenee havainnoista ”taaksepäin” kohti hypoteesien muodostamista ja niiden testaamista. Erona hypoteettis-deduktiiviseen malliin on se, että ideoiden hakeminen alkaa aineistosta ja siitä muodostettavista havainnoista, ei teoriasta ja hypoteeseista (Paavola & Hakkarainen 2006, 270–273). Päättely ei kuitenkaan esitä olevansa puhtaan induktiivista eikä edes pyri siihen, sillä inhimillinen ymmärrys perustuu käsitteisiin, kategorisointeihin ja kieleen. Ne antavat ilmiöille mielen ja merkityksen. (Danermark ym. 2002, 136; Sarajärvi & Tuomi 2017, 81–82.) Siten aiempaan teoriaan on suhtauduttava pikemminkin resurssina: teoriat rajoittavat joiltain osin ilmiöiden ymmärtämistä, mutta mahdollistavat myös syvempien ja luovien tulkintojen tekemistä (Danermark ym. 2002, 136). Tarkoitus ei siis ole niinkään testata aiempaa teoriaa, vaan hakea aineistosta uusia ideoita, ajatuksia ja oivalluksia (Sarajärvi & Tuomi 2017, 81).

Abduktiivisen päättelyn kulkua on kuvattu liikkeenä konkreettisesta abstraktiin ja abstraktista takaisin konkreettiseen (Danermark ym. 2002, 109). Aineistoni analyysi on käytännöllisesti katsoen alkanut jo sen keruuvaiheessa. Olen tehnyt haastatteluiden jälkeen ja niitä litteroidessa muistiinpanoja ja pyrkinyt ymmärtämään laajempaa kuvaa siitä, mistä haastateltavien kertomuksissa on ollut kysymys. Näitä aiempien haastatteluiden pohjalta syntyneitä ajatuksia ja tulkintoja olen pystynyt nostamaan ja peilaamaan myös myöhemmissä haastatteluissa. Haastattelut tehtyäni litteroin äänitteet tekstitiedostoksi ja lähdin perehtymään aineistoon syvällisemmin.

Kriittisen realismin viitekehyksen mukaisesti (ks. Danermark ym. 2002, 166–167) lähdin etsimään yleisiä taipumuksia pyrkien löytämään aineistosta enemmän tai vähemmän toistuvia säännönmukaisuuksia (*demi-regularities*). Koodasin aineistoa Atlas.ti-ohjelman avulla, joka osoittautui hyödylliseksi työkaluksi aineiston pelkistämisessä ja pilkkomisessa osiin. Ensimmäisessä vaiheessa tavoitelin mahdollisimman avointa koodausta pyrkien siihen, että aiempi teoreettinen ymmärrys ei estäisi näkemästä ”pieniä” ja itsestään selviltä tuntuvia ilmiöitä. Pyrin tavoittamaan haastateltavien omia käsitteellistyksiä ja kuvailuja. Käytännössä tämä näkyi siten, että jos haastateltavani puhui esimerkiksi häpeän kokemuksista, annoin tekstikatkelmalle koodin ”häpeä”. Sama katkelma sai yleensä useita eri koodeja. Tavoitteenani oli ymmärtää haastateltavia syvällisemmin ja kuulla myös sellaista, minkä olin tullut ohittaneeksi haastattelutilanteessa.

Avoimen koodauksen jälkeen siirryin niin sanottuun aksiaaliseen koodaukseen, mikä tarkoittaa sitä, että aiemmassa vaiheessa muotoiltuja koodeja tarkennetaan ja niiden joukosta valitaan keskeisimpiä koodeja, joita verrataan muihin koodeihin (Hoddy 2019, 117). Tässä vaiheessa hyödynsin jo tutkielmani keskeisimpiä teoreettisia käsitteitä ja tarkastelin aineistoa uudelleen niiden valossa. Lisäsin uusia koodeja, poistin turhaksi osoittautuneita ylimääräisiä koodeja ja muotoilin aiempia koodeja uudelleen vastaamaan paremmin tekstikatkelman sisältöä. Ryhmittelin eli klusteroin syntyneitä koodeja eli yhdistelin yksittäisiä koodeja suurempiin kategorioihin (ks. Sarajärvi & Tuomi 2017, 92). Koodaamalla aineistoa muodostui myös eräänlainen hakemisto, jonka avulla laajan tekstimassan edestakaisen selaamisen sijaan oli mahdollista liikkua yksittäisten teemojen välillä sulavammin.

Abduktiivisen päättelyn logiikka ohjaa muodostamaan ilmiöille selittäviä hypoteeseja, joihin suhtautaan mahdollisina, mutta mahdollisesti myös virheellisinä (Danermark ym. 2002, 90–92). Sitä pidetään heikkona päättelymuotona, sillä tuloksena on vasta mahdollinen tai jollain tapaa uskottava selitys (Paavola & Hakkarainen 2006, 272). Sen etuna on kuitenkin saada uusia oivalluksia ja uusia tapoja tarkastella jotain asiaa. Erona deduktiiviseen päättelyyn tarkoituksena on tuottaa ajatuksia siitä, miten jokin asia *voisi* olla, mutta ei tarjota siihen varmaa evidenssiä (Danermark ym. 2002, 90–91). Nämä oivallukset ja ajatukset voivat toimia apuna myöhemmässä tutkimuksessa, jossa niitä voidaan testata ja koetella tarkemmin.

Koska abduktiivisen päättelyn hypoteesejä etsivä ja niitä testaava tavoite perustuu luovaan ajatteluun ja ilmiöiden välisten yhteyksien etsimiseen (mt., 2002, 92–93), lähdin visualisoimaan aineistosta muodostettuja koodeja ja kategorioita sekä käsin paperille että tietokoneella Atlas.ti-ohjelmalla. Asettelin niitä käsitekartan muotoon, hahmotellen ilmiöiden välisiä yhteyksiä ja jännitteitä. Välillä palasin taas lukemaan aineistoa pyrkien ymmärtämään haastateltavien kertomuksia syvällisemmin ja etsimään yksittäisten kokemusten paikkaa aineistosta muodostuvassa kokonaiskuvassa. Abduktiivisessa päättelyssä teoriat ja hypoteesit eivät ohjaa ideoiden *hakemisen* prosessia, mutta hyödynsin tunnustussuhdeteoriaa kohdistamaan katseeni nimenomaan huono-osaisuutta kokeneiden ihmisten yhteiskunnalliseen asemaan liittyviin ilmiöihin. Tässä vaiheessa teoria toimi siis aineistossa löytämieni ilmiöiden *kuvailun* välineenä (millainen jokin on?), mutta sen rooli ei kuitenkaan ollut ilmiöiden syitä *selittävä* (mistä jokin johtuu?). Toisin sanoen tunnustussuhdeteoria siis toimi työkaluna, jonka avulla jäsensin sitä, miltä haastateltavien yhteiskunnallinen asema näyttäytyy.

Tutkimusaineistoani analysoidessani kuva huono-osaisuudesta alkoi piirtyä yhteiskunnallisena asemana, jossa ihmisellä on hyvin vähän valtaa ja mahdollisuuksia vaikuttaa omiin arjen ehtoihinsa tai parantaa omaa asemaansa. Aineisto vahvisti aiempien tutkimusten kuvaa huono-osaisuudesta monien

erilaisten hyvinvoinnin vajeiden yhtäaikaisuutena ja yhteenkietoutuneisuutena. Aineistossa toistui kokemus oikeuksien toteutumattomuudesta sekä tarpeiden ja hädän tunnistamattomuudesta, toisin sanoen aineistossa oli paljon kuvauksia tunnustusvajeista tai -loukkauksista. Haastateltavien puheissa yhteiskuntaan hahmottui jonkinlainen ”normaali keskus”, josta he olivat jääneet ulkopuolisisiksi. Suhde keskukseen oli jännitteinen, mikä näkyi yhtäältä pyrkimyksenä, mutta vaikeutena päästä tuohon keskukseen. Toisaalta keskus haluttiin jollain tapaa kyseenalaistaa tai siitä haluttiin irtisanoutua kokonaan. Haastatteluissa tuli esiin eri tavoin ajatus ”toisenlaisesta todellisuudesta”, joka oli yhteiskunnan valtavirralla näkymätön.

Abduktiivinen strategia ohjaa etsimään tutkijalle (tai tiedeyhteisölle) vieraita tai selittämättömiä ilmiöitä (Paavola & Hakkarainen 2006, 270). Aluksi väljät, mutta prosessin edetessä vahvistuneet havainnot ja ideat, toimivat vihjeinä ja eräänlaisina johtolankoina, joille lähdin hakemaan selitystä. Nämä hiljalleen jäsentyneet havainnot johdattivat pohtimaan ja ihmettelemään, miksi hyvinvointivaltion universaali lupaus turvata kaikkien kansalaisten huolenpito ja ihmisarvoisen elämän edellytykset sekä tasavertaiset oikeudet ja yhteiskunnallinen osallisuus ei näytä koskevan kaikkia ihmisiä. Tämä ihmettely johdatteli tarkastelemaan huono-osaisuutta *luokkana*. Ihmisarvon ja perusoikeuksien toteutuminen sekä mahdollisuus tulla tunnustetuksi näytti olevan luokkaan sidoksissa oleva ilmiö. Tämä laaja johtoajatus mielessäni palasin tiedonhaun pariin ja lukemaan luokkatutkimusta. Monet luokkaa käsittelevät tutkimukset tuntuivat kuitenkin keskittyvän sosioekonomisten tekijöiden tarkasteluun, mikä ei tarjonnut juuri vastauksia ihmettelyyni. Lopulta löysin tieni Beverley Skeggsin (2014) ajattelun pariin. Skeggs tarkastelee luokan tekemistä kulttuuristen ja symbolisten kamppailuiden kautta, mikä tuntui tarjoavan kysymyksiini vastauksia. Palasin tulkitsemaan aineistosta muodostettuja johtolankoja Skeggsin teorian valossa, peilaten sitä samalla tunnustussuhdeteoriaan. Nämä teoriat kytken tutkielmani tuloslukuissa aineiston analyysiin, vaikka suoria viittauksia teenkin luettavuuden vuoksi säästeliäästi.

Peircen jäsentämän päättelyn malli mukaan abduktiivinen päättely on siirtymistä yhdestä ilmiöiden käsitteellistyksestä toiseen käsitteellistykseen, mikä tapahtuu tulkitsemalla alkuperäistä ideaa uudesta tulkintakehyksestä. Se on siis *uudelleenkontekstualisointia*, joka antaa havaituille ilmiöille uusia merkityksiä ja auttaa ymmärtämään yhteyksiä niiden välillä. Havaintoja ja hypoteeseja kuvaillaan uudelleen hyödyntäen aiempaa teoriaa ja niille pyritään löytämään useampia erilaisia mahdollisia selityksiä, joita verrataan tai yhdistellään keskenään. Tällä tavoin haetaan uusia ideoita siitä, kuinka empiriset havainnot ja tapahtumat liittyvät yhteiskunnan rakenteisiin ja niiden mekanismeihin. (Danermark ym. 2002, 91—91, 110; Hoddy 2019, 9.)

Abduktiota seuraa retroduktiivinen päättely, joskaan vaiheet eivät tosiasiasa seuraa toisiaan kronologisesti, vaan eri vaiheiden välillä liikutaan joustavasti. Retroduktiossa pyritään selventämään perusedellytykset tai olosuhteet aiemmissä analyysin vaiheissa vaiheessa tehdyille löydöksille, sosiaalisille suhteille ja ihmisten toiminnalle, kokemuksille, järkeilylle ja tiedolle. Retroduktiossa pohditaan, mitä ominaisuuksia täytyy olla olemassa, jotta havaitut ilmiöt ovat mahdollisia. Kysymykseen pyritään löytämään vastaus muotoilemalla uudelleen erilaisista sosiaalisista asemista, normeista ja säännöistä, sosiaalisesti ja kulttuurisesti tavoitelluista dispositioista koostuva yhteiskunnallinen rakenne. Retroduktiivinen päättely on vaihtoehtoisten rakenteiden ja olosuhteiden pohtimista, sekä niiden mahdollisten rakenteiden poissulkemista, jotka eivät pysty selittämään havaittuja ilmiöitä. (Damermark ym. 2002, 88–105.) Tässä tutkielmassa ei sen rajatun laajuutensa vuoksi ollut mahdollista muodostaa lukuisia erilaisia hypoteeseja ja selitysmalleja, mikä heikentää muotoilemani mallin selitysvoimaa. Ideaalitulanteessa aineiston perusteella erilaisia hypoteeseja muotoiltaisiin useampia erilaisia ja niitä vertailtaisiin ja arvioitaisiin suhteessa toisiinsa. Tutkielmassani olen testannut yhtä teoreettista mallia aineistossa esiintyviin konkreettisiin tilanteisiin.

5.5 Tutkimusetiikka

Tutkimuksen eettisyyden toteutuminen edellyttää eettisten periaatteiden pohtimista jokaisessa tutkimuksen teon vaiheessa, aina suunnitteluvaiheesta tutkimusraportin julkaisuun ja tiedon jakamiseen saakka. Tutkimuseettisten kysymysten pohtiminen on erityisen tärkeää silloin, kun tutkimusaihe on sensitiivinen tai kun se käsittelee haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten tilannetta. Huono-osaisuutta ja asunnottomuutta kokeneiden ihmisten haastatteleminen ja heidän kertomustensa hyödyntäminen vaatiikin tutkijalta erityisen huolellista eettistä harkintaa.

Vaikka mikä tahansa aihepiiri saattaa osoittautua sensitiiviseksi, erityisesti se on sitä silloin, kun aihepiiri tunkeutuu yksityisen alueelle ja koskee henkilökohtaista kokemusta tai käsittelee poikkeavuutta ja siihen liittyvää sosiaalista kontrollia (Lee & Renzetti 1990, 515). Asunnottomaksi jääneen tai sitä kokeneen ihmisen voidaan ajatella olevan valta-asemaltaan alisteisessa asemassa ja tulevan helposti ulkoapäin hallinnollisesti määritellyksi (ks. Luomanen & Nikander 2017, 245). Suurimpana eettisenä haasteena olen pitänyt toiseuttamisen riskiä, josta Eeva Puumala ja Anitta Kynsi-lehto (2017, 310) varoittavat erityisesti silloin, kun tutkitaan yhteiskunnan valtakulttuurista poikkeaa-

vaa ryhmää. Tutkijan on tärkeää pyrkiä välttämään toiseuttaviksi ja vieraannuttaviksi koettuja kategorioita ja kyseenalaistamaan omat valmiit määrittelyt ja stereotypiat (mt). Jari Luomanen ja Pirjo Nikander (2017, 245–246) esittävät, että toiseuttamisen riskiä voidaan ehkäistä, kun ihmisten yksilölliset tilanteet, historia, subjektiivisuus ja tieto otetaan kokonaisvaltaisesti huomioon.

Olen pyrkinyt välttämään tätä toiseuttamisen sudenkuoppaa perehtymällä syvällisesti huono-osaisuutta ja asunnottomuutta käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen, sillä aiempi tieto voi tarjota vihjeitä siitä, mistä positiosta haastateltavat toivovat itsestään puhuttavan (Puumala & Kynsilehto 2017, 251). Esimerkiksi käsite *huono-osaisuus* ei ole ongelmaton, sillä se voidaan yhdistää arvioimaan yksilöä ja hänen valintojaan, jolloin käsite kääntyy syyllistäväksi tai moralisoivaksi. Olen kuitenkin perustellut käsitteen käyttöä sillä, että huono-osaisuus on rakenteellisena ongelmana olemassa: hyvinvoinnin vajeet kasautuvat samoille ihmisille ja heillä on yhteiskunnassa muita vähemmän valtaa. Tässä tutkielmassa olen pyrkinyt korostamaan nimenomaisesti huono-osaisuutta yhteiskunnallisena asemana ja yhteiskunnallisena olosuhteena ja välttämään yksilöön kohdistuvia ilmauksia. Haastatteluiden alussa avasin haastateltaville, kuinka käsite tässä tutkimuksessa ymmärretään ja kysyin heidän näkemyksensä siitä. Käsite ei saanut haastateltavilla tyrmäystä, vaan useimmat pitivät sitä hyvänä käsitteenä, joskin aivan kaikki eivät siihen haastattelun hetkellä itse täysin identifioituneet.

Yleisesti ottaen pidin ohjenuoranani, että vaikeistakin asioista tulee puhua suoraan ja välttää kaunistelevia kiertoilmaisuja, mihin sain kannustusta myös haastateltavilta. Puumalan ja Kynsilehdon (2017, 251) mukaan tutkimuksen tekemisessä onkin varottava liiallista ylisuojelua ja holhoavaa asennetta, mikä pahimmillaan voi jopa riistää toimijuutta tai itsemäärittelyä. Haastatteluja tehdessä pyrin edesauttamaan sellaista ilmapiiriä, jossa olisi mahdollista kyseenalaistaa itsestänselvyyksiä, hakea erilaisia näkökulmia ja palauttaa tekemiäni tulkintoja takaisin haastateltaville sekä tarjota mahdollisuus niiden haastamiseen. Kannustin haastateltavia kertomaan rohkeasti, jos käyttämäni käsitteet tai tekemiäni tulkinnat tuntuvat vierailta.

Pyrin kohtaamaan haastateltavat ainutlaatuisina yksilöinä, joilla on kullakin oma tarinansa kerrottavanaan. Pyrin pitämään itseni tietoisena omasta positiostani ja siitä, että omat tunteeni ja kokemukseni ovat vuorovaikutuksessa sekä sanallisesti että sanattomasti läsnä. Niistä en kuitenkaan pyrkinyt tyystin eroon, enkä kuvitellut itseäni viileän etäisyyden säilyttävänä neutraalina tutkijana. Olen suhtautunut omaan subjektiivisuuteeni tutkimuksenteon voimavarana, sillä sensitiivinen tutkimusaihe ja aroista ja kipeistäkin kokemuksista keskustelu vaatii tutkijalta kykyä mennä haasteltavia lähelle (ks. Laitinen & Uusitalo 2007, 325). Ihmisen ymmärtäminen vaatii kykyä eläytyä toisen ihmisen tuntei-

siin ja ajatuksiin (Niiniluoto 2003, 91–92). Pysin kutsumaan haastateltavat ”kanssatutkijoiksi” molempia osapuolia eri näkökulmista koskettavan aiheen äärelle. Tällä voidaan Laitisen ja Uusitalon (2007, 326) mukaan välttää myös joitain tutkimuksen eettisiä pulmia: jonkin asian yhdessä ihmettely avaa mahdollisuuden vuorovaikutussuhteelle, jossa toinen ei koe olevansa heikompi osapuoli tai avun tarvitsija, ja jossa tutkijan ei tarvitse ottaa vahvemman, auttajan, roolia.

Yksi tutkimuksen tekemisen keskeinen eettinen periaate on, että tutkimukseen osallistuminen perustuu aitoon suostumukseen (TENK 2019). On tärkeää, että haastateltavia rekrytoitaessa ja haastattelua aloittaessa haastateltavat ymmärtävät, mitä tutkimuksella tavoitellaan ja millaisia aiheita haastattelussa tullaan käsittelemään. Nämä pyrin selittämään mahdollisimman ymmärrettävästi suullisesti ja lisäksi kerroin henkilötietojen käsittelystä ja tutkimuksen käytännön kulusta. Kerroin haastateltaville, että tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja heillä on oikeus kieltäytyä siitä missä tahansa tutkimuksen tekemistä vaiheessa. Korostin myös, että niin halutessaan haastateltavalla on oikeus keskeyttää haastattelu tai pyytää sen jatkamista toisena ajankohtana. Lisäksi kerroin, että haastateltavilla on oikeus pyytää jättää yksittäisiä kohtia haastattelusta pois tutkimusaineistosta. Edellä mainitut tiedot olivat myös kirjallisessa muodossa antamassani tutkimustiedotteessa. Selitettyäni tutkimuksen tekemisen periaatteet pyysin suostumuksen myös kirjallisena (liite 2). Luvan tutkimuksen tekemiseen pyysin myös kunnalta.

Nauhoituksia litteroidessa haastatteluissa esiin tulleet nimet vaihdoin pseudonyymeiksi, mutta paikat jätin litterointivaiheessa anonymisoimatta siltä varalta, että niihin sisältyisi tutkimuskysymyksen kannalta oleellista tietoa. Tutkimusraportin valmistuttua anonymisoin aineiston kokonaan mahdollista jatkokäyttöä varten ja poistin äänitallenteet, tätä ennen säilytin niitä tietoturvallisesti salasanasuojatulla kovalevyllä ja tietokoneella.

Eettinen haastattelutilanne edellyttää sitä, että haastateltavilla on mahdollisuus säädellä tiedontuottamisen muotoa, määrää ja intensiivisyyttä (Laitinen & Uusitalo 2007, 328–329). Haastatteluiden aikana pyrin arvioimaan haastateltavien jaksamista ja välillä varmistelin, haluavatko he vielä jatkaa vai toivoisivatko he haastattelun lopettamista. Yksi eettinen haaste liittyi siihen, että osa haastateltavista kertoi käyttäneensä saman päivän aikana päihteitä. Se herätti kysymyksen siitä, voinko olettaa haastateltavien pystyvän antamaan aidon suostumuksen tutkimukseen osallistumisesta tai pystyvän säättelemään sitä, mitä he haastattelussa kertovat. Kenenkään päihtymystila ei kuitenkaan ollut niin vahva, että olisin pystynyt sitä itse ulkoapäin huomaamaan. Tein valinnan, että tutkimuseettisesti on tärkeämpää antaa yhteiskunnallisessa marginaaliasemassa oleville ihmisille mahdollisuus osallistua

omakohtaisen tiedon tuottamisen ja tutkimuksen tekemisen prosessiin. Tätä päätöstä tuki se, että jokaisen haastateltavan puhe oli jäsentynyttä ja johdonmukaista, mikä vahvisti arviotani siitä, että suostumuksen antamiseen oli aidot edellytykset ja että mahdollisella päihtymyksellä ei ollut merkittävää vaikutusta haastatteluun. Mikäli olisin arvioinut päihtymystilan olleen vaikutusta, olisin ehdottanut haastattelun tekemistä toisena ajankohtana.

Haastattelujen tekemiseen liittyi myös joitain käytännön haasteita, joita en osannut etukäteen huomioida. Ensinnäkin haastateltavien rekrytointi päiväkeskuksella aiheutti haasteen anonymiteetille, sillä periaatteessa muut päiväkeskuksella olijat olisivat saattaneet voida päätellä, ketkä osallistuvat tutkimukseen. Tämän riskin tekee kuitenkin pieneksi se, että vietin päiväkeskuksella paljon aikaa ja kävin keskusteluja monien sellaistenkin ihmisten kanssa, jotka eivät tutkielmaani osallistuneet. Toiseksi en osannut myöskään ennakoida sitä seikkaa, että koska useimmat haastatteluista tehtiin kävellen ulkona, vastaan voisi tulla haastateltavien tuttavilla, joille voisi paljastua, että meneillään on haastattelututkimus. Kahden haastateltavan kohdalla näin kävikin, mutta onneksi he eivät tästä harmistuneet.

Koska kriittisen realismin viitekehyksen mukaisesti olen pyrkinyt tavoittamaan myös sellaista sosiaalista todellisuutta, joka ei välttämättä ole suoraan empiirisesti havaittavissa, analyysissäni korostuu tulkinnallisuus ja teoreettisuus. Tulkinnallisuuden ja teoreettisuuden painottuminen tuo mukanaan myös suuremman erehtymisen mahdollisuuden, mikä lukijan on hyvä ottaa tulosten luotettavuutta arvioidessa huomioon. Valinta on kuitenkin perusteltu erityisesti silloin, kun halutaan saada uusia teoreettisia oivalluksia. Lisäksi erehtymisen ja virheellisen tulkinnan mahdollisuus on tutkimuksessa aina läsnä huolimatta valitusta metodologiasta tai tutkimustehtävästä, erityisesti kun tulkitaan inhimillistä toimintaa. Ideaalitulanteessa luotettavuutta voitaisiin vahvistaa triangulaation (ks. Carter ym. 2014) avulla eli esimerkiksi keräämällä aineistoa erilaisista lähteistä tai siten, että aineistoa tulkitsisi kaksi tai useampi tutkija. Tämän tutkielman puitteissa ei triangulaatiota ollut mahdollista, saati tarkoituksenmukaista, toteuttaa.

6 HUONO-OSAISUUS LUOKKANA JA LOUKKUNA – RESURSSIEN JA TOIMINTAMAHDOLLISUUKSIEN EHDOLLISTAMAT TUNNUSTUSSUHTEET

6.1 Luokan ja tunnustusvajeiden tunnistaminen

Tässä luvussa tarkastelen huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten tunnustussuhteita erottautumisen, vuorovaikutuksellisten käytäntöjen ja yhteisöön kuulumisen kautta. Tarkasteluni kattaa niin henkilökohtaisten suhteiden ja työn kuin julkisten tilojen ja paikkojen kautta välittyvät tunnustussuhteet. Tulen sivunneeksi myös julkisten tunnustusinstituutioiden, kuten matalan kynnyksen paikkojen tai työllisyyttä edistävien aktivointitoimien, välityksellä ilmeneviä tunnustussuhteita, mutta julkisen vallan ja huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten välisiin tunnustussuhteisiin syvennyn varsinaisesti vasta seuraavassa luvussa.

Tuon tässä luvussa esiin, kuinka huono-osaisuus näyttäytyy aineistoni valossa asemana, johon kieoutuvat monenlaiset toiminnalliset esteet, toisinaan suorastaan loukut, jotka hankaloittavat tai estävät arjen sujuvuutta, hyvinvointia ja turvallisuutta, oman elämän suunnittelua ja omien päämäärien tavoittelua. Toisin sanoen huono-osaisuus on asema, jossa ihmisarvoinen elämä tulee haastetuksi.

Samuel: Tää on jotakin ihan kauheeta. Et niinku, ei oo, ei näy tavallaan semmosia, niinku, ulospääsyä, ei nää niitä reittejä miten pääsis eroon *ihan* kaikesta. Ikuisesti. Että pystysit vaan sulkee ton oven niin tää kaikki loppus.

Aineisto purkaa varsin yleistä oletusta siitä, että ihmisillä olisi tasavertaisesti mahdollisuuksia tehdä rationaalisia valintoja ja rakentaa autonomisesti omaa elämäänsä. Sen sijaan aineisto piirtää kuvaa suomalaisesta yhteiskunnasta eriarvoisena ja kerrostuneena: huono-osaisuus näyttäytyy yhteiskuntaluokkana, joka raamittaa elämän mahdollisuuksia. Luokka ei aseta elämän ehtoja kuitenkaan deterministisesti eikä lopullisesti, sillä aineisto osoittaa myös, että huono-osaisuuden ei tarvitse olla koko elämää määrittävä kohtalo. Aineiston perusteella kuitenkin esitän, että huono-osaisesta asemasta pois pääsy edellyttää, että ihmiset tunnustetaan oikeuksien haltijoina, huolenpidon ja välittämisen arvoisina ja että heille varmistetaan edellytykset saada arvostettu paikka yhteiskunnan jäsenenä.

Luokan ajatus tulee aineistossa esiin ensinnäkin kuvauksina arjen toiminnallisista haasteista ja esteistä sekä erilaisten resurssien ja pääomien niukkuudesta, joilla omaa asemaa voisi kääntää paremmaksi. Luokka tulee esiin useimmissa haastatteluissa myös viittauksina huono-osaisuuden ylisukupolvisuudesta, mikä näkyy esimerkiksi kuvauksina lapsuuden asuinalueen turvattomuudesta tai vanhempien päihdeongelmista ja väkivaltaisuuksista. Paitsi että luokka ilmenee elettyinä arkena, siitä myös puhutaan suoraan. Se mainitaan esimerkiksi puhumalla Suomesta luokkayhteiskuntana tai kuvailemalla omaa asemaa ”alaluokkana” tai ”B-luokan kansalaisuutena”. Luokka ilmenee myös kiertoilmauksin. Haastateltavien puheessa yhteiskuntaan piirtyy jonkinlainen hyväosaisen enemmistön muodostama keskus, josta haastateltavat ovat osattomia tai ulkopuolisia. Suhde tuohon keskukseen on jännitteinen. Yhtäältä siihen halutaan kuulua, sillä siinä missä huono-osaisuutta eletään häpeällisenä ja nöyryyttävänä, pois häädettyinä tai unohdettuna, keskuksen jäsenyys merkitsee parempia edellytyksiä elää hyvää elämää ja saada arvostettu paikka yhteiskunnassa. Toisaalta keskukselta halutaan pysyä etäällä, sillä sen valokeilassa on riski joutua arvioinnin ja arvottamisen kohteeksi. Jännite tiivistyy esimerkiksi Elisan puheessa:

Elisa: -- et kyllä mä niinku haluan ihan tavallisen, tavallisen miehen ja sen kanssa perheen ja lapsia mut kyl se, kyl se pelottaa tosi paljon. Tiiäksä ku on ollu niin kauan tavallaan niinku tässä niinku...

Mikko: ...mikä pelottaa?

Elisa: No ehkä niinku se, semmonen tavall... tavallinen elämä. Mä pelkäänkin tavallisia ihmisiä tai tiiäksä, et jotenki ku on ollu niin pitkään tässä, näissä kuvioissa ja näissä yhteiskunnan rattaissa altavastaavana -- tavallaan sitä roskasakkia tai mitä nyt onkaan niin se, tavallaan pelottaa.

Tässä luvussa jäsenän myös sitä, kuinka haastateltavia yhdistävät monenlaiset tunnustuksen vajeet, joita sanotaan esimerkiksi oikeuksien toteutumattomuutena, poissulkemisena ja häättämisenä sekä kelpaamattomuuden, hyödyttömyyden, hyötymisen ja hyväksikäytön kokemuksina. Tunnustusvajeet ilmenevät myös arvottomuuden ja häpeän tunteina, erivertaisuuden kokemuksina, arjen toiminnallisten mahdollisuuksien niukkuutena sekä tarpeiden tunnistamattomuutena tai niiden ohittamisena. Äärimmäisissä tapauksissa tunnustuksen vajeet ovat yhtäaikaista ja tulevat esiin niin oikeuksien kunnioituksen, arvostuksen kuin välittämisen puutteena. Toisaalta aineistossa on jonkin verran kuvauksia myös vahvoista tunnustussuhteista. Aineisto osoittaa, että tunnustusta voi saada yhtäällä ja se saateen evätä toisaalla. Tunnustus voi jäädä myös vaillinaiseksi ja konkretisoitua esimerkiksi hyväksyvänä tuomitsemattomuuden ja tasavertaisuuden ilmapiirinä jossain tietyssä paikassa, mutta jäädä samaan aikaan puutteelliseksi esimerkiksi yksilöllisen arvostuksen näkökulmasta.

6.2 Erityisyys ja merkityksellisyys, hyödyttömyys ja kelpaamattomuus

Ensimmäiseksi tarkastelen tunnustussuhteita arvostuksen eli oman panoksen antamisen, saavutusten ja erityisten kykyjen näkökulmasta. Haastateltavilla on monenlaisia taitoja, tietoja ja ominaisuuksia, joita olisi mahdollista tarjota ystävien, yhteisön ja yhteiskunnan hyödyksi. Ne ovat erottautumisen ja erityisenä näyttäytymisen resursseja, joilla haastateltavat kuvailevat itseään ja joihin nojautuen he rakentavat omaa identiteettiään. Niiden käyttämiseen ja esittämiseen on kuitenkin hyvin niukasti mahdollisuuksia, jolloin ne jäävät ikään kuin hyödyntämättömiksi potentiaaleiksi. Se, kuinka todennäköisenä he suhtautuvat mahdollisuuteen päästä hyödyntämään potentiaaliaan tulevaisuudessa, näyttää olevan yhteydessä heidän resursseihinsa, voimavaroihinsa ja itsesuhteisiinsa. Mitä epätodennäköisemmältä omien kykyjen ja ominaisuuksien hyödyntäminen tulevaisuudessa haastateltaville näyttää, sitä vahvemmin he kokevat ulkopuolisuutta, kuulumattomuutta, kelpaamattomuutta tai katkeruutta. Aineisto herättää pohtimaan sitä, missä määrin suomalaista yhteiskuntaa voi kutsua *solidaariseksi*. Jos ymmärrämme solidaarisuuden Honnethin (1995, 121–130) tapaan sellaisena tilana, jossa jokainen ihminen voi kokea itsearvostusta ja liittää itseensä ja ominaisuuksiinsa sosiaalista arvoa, solidaarisuus näyttää huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten näkökulmasta varsin puutteellisena.

Aineistoni vahvistaa tunnustussuhdeteorian ajatusta siitä, että arvostuksen saaminen yhteiskunnassa kytkeytyy eri tavoin kykyyn antaa oma panoksensa muiden hyväksi sekä kykyyn ilmentää erityistä ja arvokasta minuutta. Se käy konkreettisesti ilmi Saaran puheesta:

Saara: Kyllähän sitä niinkun tarttis olla, jotenkin, tuntee itensä tärkeeks jossain, kyllähän sen tarve niinkun on. Tuntee tarpeelliseks jotenki.

Kun Karilta kysyy, millä tavoin hän voi kokea arvokkaana olemista yhteiskunnassa, hän kertoo ensimmäiseksi koulutuksestaan ja työkokemuksestaan. Kari kertoo työskennelleensä nuorena automaatioasentajana. Työsuhde kuitenkin päättyi 1990-luvun laman vuoksi työnantajan konkurssiin. Nyt 52-vuotias Kari on suorittanut elämänsä aikana 13 ammatillista tutkintoa. Hän kuvailee itseään hyvänä työntekijänä: hän on sosiaalinen, sääntillinen, sanavalmis ja kertoo suorittaneensa koulutukset hyvin arvosanoin. Sairauslomallakaan hän ei ole joutunut olemaan. Puheessa on tunnistettavissa jännite oman potentiaalain ja kelpaamattomuuden välillä:

Kari: mä oon käynny aina sen koulun loppuun ja aina mulle on sanottu et nyt ku sä meet kouluun niin kyllä töitä löytyy. Et nyt on tällä alalla töitä ja mä ku valmistun niin niitä ei oo yhtään ainutta. -- et mä oon hyvin sosiaalinen ja kova puhumaan että en mä mikää tuppisuu missään työhaastattelussa oo. Ja mulla on ollu yli ysin keskiarvo, jos ne laskee, niin joka ainoosta koulusta. Ni se ei pitäis olla siitäkään kiinni

- Mikko: Eli oot käyny paljon kouluja, mutta ne ei oo poikinu sitte työpaikkaa?
- Kari: Ei, ei. -- et mä olin monta vuotta töissä, mutta mä olin aina palkkatuettuna tai sillä yheksällä eurolla [työllistämistä edistävän palvelun kulukorvaus, MI]. Ja niistä ei vaa yksinkertaisesti, kunnes mä en sitte enää halunnukaa töihin niihin. –
- Mikko: Mitä ajatuksia se on herättäny että on käynyt koulua mutta sit työpaikkaa ei oo tullu?
- Kari: Siinä on lähinnä se että tota niin aika turhaan meikäläiselle on menny yhteiskunnan rahoja ja turhaa opetettu kolmesta ammattia eikä yhteenkään kelpaa. Niin eihän siinä nyt itteesä kovin arvokkaaks tunne. Vaikkei ole niinku vikaa todistuksis... kai se on sit vaan sellanen naama mikä ei työnantajalle kelpaa. En tiedä. Mä oon myös käyny töissä, niin mä oon hyvin sääntillinen, että mä en oo pois enkä mitään muutakaan. Mä en oo ollu kuuteentoista vissiin kertaakaan sairauslomalla. Eikä sellasta et ois siitäkää kiinni.

Karin kertomus osoittaa, että pelkkä luja tahto, sinnikkyys ja motivaatio eivät välttämättä riitä, ja yrityksistä huolimatta hän ei ole päässyt palkkatöihin ja antamaan sen kautta omaa panostaan ja hyödyntämään kykyjään. Karin suhtautuminen yhteiskunnan antamiin lupauksiin työn saamisesta näyttäytyy katkerana, kun kouluttautumiseen vuosien aikana sijoitettuja voimavaroja, sinnikkyyttä ja yritteliäisyyttä ei olekaan ollut mahdollisuus kääntää oman aseman parantamiseen tai pärjäämiseen kilpailuilla työmarkkinoilla. Se tuottaa kokemuksen kelpaamattomuudesta ja saa hänet hakemaan syytä omasta itsestään: ”kai se on sit vaan sellanen naama, joka ei työnantajalle kelpaa”. Toiveet ovat vaihtuneet pettymykseksi ja arvottomuuden tunteeksi.

Karin lainauksessa tuli esiin, kuinka palkkatuetut työt ja työkokeilut eivät välttämättä ole sellaisia työpaikkoja, joissa voi saada tunnustusta hyödyllisen ja merkityksellisen panoksen antavana yhteiskunnan jäsenenä. Tämä tulee ymmärrettävämmäksi, kun kuulemme Saaran kertomuksen. Saara on toipumassa päihderiippuvuudesta ja on nyt korvaushoidossa. Hän on kertonut jääneensä eron vuoksi asunnottomaksi reilua puolta vuotta aiemmin ja lähteneensä ”tyhjän päälle”. Saara on kuvaillut itseään ilmaisulla ”ei mikään yhteiskunnan tukipilari”, mistä kysyessäni tarkemmin hän havainnollistaa jännitettä oman tilanteensa ja toimintamahdollisuuksiensa sekä omien toiveidensa ja yhteiskunnan normatiivisten odotusten välillä:

- Mikko: Sä puhuit että et oo yhteiskunnan tukipilari niin, niin onks sulla semmonen ajatus että sä haluaisit jotenkin olla hyödyksi tai antaa oman panoksesi jossakin asiassa vai?
- Saara: Joo. Siis lähinnä jotain vapaaehtoistyötä.
- Mikko: Joo.
- Saara: Et se on, nyt kun toi eläkepäätös tuli niin, niinku vielä, varmistunu, vahvistunu siinä enempi että semmosta mä haluan tehdä. Jossain eläinten parissa, koska eläimet on mukavampia ku ihmiset (naurahtaa). Siellä ainakin tarvitaan, vapaaehtosia.
- Mikko: Tehdä semmosta, semmosta työtä missä tarvitaan, tekijöitä.
- Saara: Mm. Niin.

***

- Mikko: Mut sä, vertaaksä sitten vaikka työssäkäyviin ihmisiin itseäsi sitten paljon vai?

Saara: Mm. Kyllä, kyllä. Se on niinkun semmonen kaks piippunen juttu että. Toisaalta mä nautin siitä että nyt mä voin, tai mua ei enää velvoteta niinkun mihinkään. Johonkin yhdeksän euron hommiin. Mitkä on ihan älykkäpiöille siis, suoraan sanoen niin. Mut sit taas toisaalta niinkun tunnen sitä huonommuutta että mä en niinkun kykene, siihen.

Saaralla on kova halu tehdä merkityksellistä ja hyödyllistä työtä. Saaran lause ”yhdeksän euron hommista” viittaa kuntouttavaan työtoimintaan, jossa toive merkityksellisestä työstä ei toteudu, vaan se tuntuu hänestä pikemminkin velvoitteelta ja pakolta. Kuntouttava työtoiminta ei ole edesauttanut Saaran työmarkkinatilannetta, vaan päinvastoin ”älykkäpiöiden hommiin” velvoittaminen tuottaa kokemuksen väheksymisestä ja mitätöinnistä. Kuntouttava työtoiminta on pitkään työmarkkinatukea tai toimeentulotukea saaneille ihmisille tarkoitettu aktivointitoimi, jonka tavoitteena on vahvistaa osallistujien elämänhallintaa ja työllistymisen edellytyksiä. Siitä ei makseta palkkaa, mutta osallistumispäiviltä saa yhdeksän euron kulukorvauksen. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on pakollista ja kieltäytyminen voi johtaa sanktioihin eli työttömyysetuuden menettämiseen ja/tai toimeentulotuen alentamiseen. (THL 2020.)

Vaikka kuntouttavalla työtoiminnalla on todettu olevan myönteisiä hyvinvointivaikutuksia ja tarjoavan parhaimmillaan merkityksellistä ja mielekästä tekemistä, uuden oppimista ja arjen jäsentymistä sekä vahvistavan autonomista toimijuutta, Päivi Mäntyneva ja Heikki Hiilamo (2018) ovat havainneet, että osalle osallistujista kuntouttava työtoiminta tarkoittaa kuitenkin myös osattomuuden vahvistumista ja toimintamahdollisuuksien kaventumista. Se näkyy esimerkiksi toimettomuuden, ulkopuolisuuden ja kontrolloinnin kokemuksina. Vastoin hyviä aikomuksiaan kuntouttava työtoiminta saattaa olla leimaavaa ja tuottaa syrjäyttäviä prosesseja. (Mt.) Tämä näyttäisi pitävän paikkansa myös oman aineistoni valossa:

Rasmus: vähän niinku lasten johonki leikkikouluun, pitää johonki tollaseen tarhaan viedä sitte aikuiset ihmiset --

***

Rasmus: pitäis ohjata johki, mistä ihminen tuntee ittensä niinku merkitykselliseksi tiäksä, johki selaseen hommaan missä on jotain tarkotusta eikä oo mitään vaan sellasta että tapetaan aikaa

Saaran kertomuksessa huomionarvoista on se, että päätös työkyvyttömyyseläkkeestä on avannut ikkunan pohtia uusia mahdollisuuksia, joissa omaa osaamista voisi päästä hyödyntämään. Eläkepäätös on merkinnyt vapautta: enää ei velvoteta turhina koettuihin toimenpiteisiin, toimintaan, joka ei vastaa omia kykyjä tai mielenkiinnonkohteita. Sen sijaan Saara pohtii, että vapaaehtoistyö eläinten auttamisen parissa voisi olla lähitulevaisuudessa se paikka, jossa häntä *tarvitaan*. Tunnustuksen näkökulmasta tilanne on kuitenkin jännitteinen – ”kaksipiippunen”, kuten Saara toteaa. Yhtäältä eläkepäätös merkitsee yhteiskunnan tunnusta siitä, että Saaran terveydentilan vuoksi ei ole kohtuullista odottaa

työllistymisen edellytyksiä. Työkyvyttömyyseläke on status, jonka myötä yhteiskunta tunnustaa Saaran tarpeen ja oikeuden saada huolenpitoa ja sosiaaliturvaa ilman työvelvoitetta. Samalla yhteiskunta tunnustaa oman velvollisuutensa ja vastuunsa huolenpidon turvaajana. Toisaalta eläkestatus korostaa kuitenkin mahdottomuutta täyttää normatiivisia odotuksia työtä tekevänä kansalaisena:

Saara: No, koitan niinku semmosia pikkusia rippeitä siis, munhan on arvot ollu semmoset että, vaan kun työpaikka, ja, silloin on ihmisellä jotain arvo. Se tulee kotoo, siis se että, töitä töitä pitää tehdä ja, se pitää raittiina. Ja asunto tietysti. Sitten, pääsin tossa nyt pari kuukautta sitten, pitkällisen odottelun jälkeen niinku eläkkeelle, työkyvyttömyyseläkkeelle koska ei musta enää työelämään välttämättä oo, niin kyllähän sitä on, tuli semmosia että nyt ei oo sitten minkään arvon enää että. Että, koska niinkun muut monet mun lähipiirissä ne opiskelee hirveesti ja on työelämässä ja paljon porukka opiskelee -- Niin, mut siis mun ikäsiä. Että, vaikee, vaikee asia.

***

Saara: Niin, no mä oon semmonen nobody (naurahtaa). Että emmä oo niinku muitten silmissä välttämättä yhtään mitään. Että köyhä eläkeläinen. Niin. En oo niinku sillai hyödyllinen.

Saara kantaa mukanaan ajatusta siitä, että vain silloin kun on työpaikka, ”silloin on ihmisellä jotain arvo”. Saaralle työkyvyttömyyseläkeläisen status tuo kokemuksen huonommuudesta, kun hän ei kykene samaan kuin monet muut. Hän kuvailee itseään muiden silmissä ”ei yhtään miksikään” – ”nobodyksi”. Ilmaisuu ”köyhä eläkeläinen” merkitsee kokemusta hyödyttömyydestä ja yhdentekevänä olemisesta: Juha puolestaan kertoo, kuinka hän haluaisi tehdä ”edes jotain tässä elämässä sellasta, josta kehuaan”. Juha hakee töitä, mutta työllistyminen ei näyttäyty lähitulevaisuudessa kovin todennäköiseltä: ”mutta se on sitte taas että mitä töitä ja ku ei sitä oikein vaan voi valita, ku ei oo ammatiaakaan.” Sen sijaan kehonrakennusharrastus on tällä hetkellä tärkeä inhimillistä arvokkuutta ylläpitävä tekijä: ”sen takia se kehonrakennus kiinnostaa niin paljon, mä voin olla siinä aika hyvä.”

Osa haastateltavista piti työllistymistä tulevaisuudessa mahdollisena, kunhan he vain saisivat riittävän tuen ja oikeat palvelut ja niiden avulla esimerkiksi terveydentilansa kohenemaan tai päihdeongelmaan helpotusta. Aineisto antaa viitteitä siitä, että jotta työ voi toimia arvostuksen lähteenä yhtenä tunnustussuhteen ulottuvuutena, sen ei välttämättä tarvitse tarkoittaa tosiasiallista tässä ajassa annettavaa panosta. Tämä käy ilmi esimerkiksi Luukaksen kertomuksessa.

Luukas on työskennellyt insinöörinä, mutta jäi työttömäksi heikon työmarkkinatilanteen vuoksi. Samaan aikaan hänen vuokranantajansa tarvitsi asunnon omaan käyttöönsä, ja Luukas päätti muuttaa toiselle paikkakunnalle etsiäkseen töitä. Vastoinkäymisten seurauksena asuntoa uudelta kotipaikkakunnalta ei löytynytäkään, vaan hän jäi asunnottomaksi ja päätyi kunnan hätämajoitukseen muutamaksi kuukaudeksi. Epävarma tilanne ja hätämajoituksen turvaton ilmapiiri alkoivat kuormittaa häntä henkisesti ja pahensivat aiemmin hyvässä hallinnassa ollutta kaksisuuntaista mielialahäiriötä. Luukas sai lopulta kuitenkin oman vuokra-asunnon ja on nyt saanut asetuttua uuteen kotiinsa sekä löytänyt

oikeat mielenterveyspalvelut pitkän etsimisen jälkeen. Vaikka Luukas on tällä hetkellä työtön, aiempi työhistoria toimii hänelle edelleen arvostuksen saamisen lähteenä. Erityisesti työtehtävät vastuullisessa humanitäärisessä työssä ulkomailla herättävät harvinaislaatuudessaan muissa ihmisissä ihmettelyä, uteliaisuutta ja jopa ihailua:

Luukas: Jos nyt sais niitä töitä niin, olen aika ammattilypeä. Kuitenkin väitän että olen ihan kokenut ammattilainen ja osaan asiani. – [insinöörin] homma on aika vastuullista.

***

Luukas: Ja, sit sitä [humanitääristä töitä] jotenkin pidetään sellasena niinku että olen humanitäärinen messias. No okei, isoa hommaa ja ihan tärkeätä hommaa, vaikutti paljon porukkaan. Mut mä en ajattele sitä sillä tavalla. Vaan, siis se oli että, no, kiva olla avuks.

Luukas kertoo, että hänen työhönsä kuuluu vastuullista sovittelutyötä usein hyvin riitaisissa tilanteissa ja hän kokee ylpeyttä siitä, että hänen asiakkaansa päätyvät vain harvoin oikeuteen selvittämään erimielisyyksiään. Ammattitaito on vienyt hänet myös ulkomaille humanitääriseen työhön. Luukas voi nähdä oman työnsä tärkeänä ja oman panoksensa hyödyllisenä yhteiskunnassa. Hän on ylpeä ammattitaidostaan ja työkokemuksestaan ja voi pitää itseään myös kollegoihinsa verrattuna erityisen osaavana työntekijänä. Sen sijaan että työ merkitsisi tässä hetkessä todellista oman panoksen antamista, työllä on pikemminkin *symbolinen* merkitys. Työnteko ei ole tällä hetkellä konkreettinen osa elämää, vaan minuuden osaksi liitetty määräite, joka kulkee mukana paitsi muistoissa myös kuviteltavissa olevana tulevaisuutena. Aiempi työkokemus ja ammattitaito toimivat yhä minuuden kertomisen symbolisena resurssina, jolla muodostaa suhteita itseen erityisenä ja arvokkaana – itsearvostus ei ole hävinnyt, vaikka Luukas onkin kokenut työttömyyttä, asunnottomuutta, köyhyyttä, mielenterveyden ongelmia ja piittaamatonta kohtelua hätämajoituksessa. Vahvana näyttäytyvästä itsearvostuksesta huolimatta Luukaksen puheessa paljastuu myös jännite ammatillista ylpeyttä kantavan minuuden ja tämän hetken käytännöllisen tilanteen välillä. Työmarkkinatilanne asettaa ammattilypeälle minuudelle haasteen:

Mikko: -- miten sä koet että, jos pohdit omaa elämää ja omaa arkea niin miten sä näät sun oman aseman tässä yhteiskunnassa? Minkälainen paikka sulla on suomalaisessa yhteiskunnassa?

Luukas: No, siis tällä hetkellä nyt on, siis, tai no, mulla oli tos vähän aikaa sitten enemmän semmonen että nyt olen yhteiskunnan elätti, siis semmonen fiilis. Mut nyt kun on saanut rauhotuttua tuossa ja nyt niinkun toivosin kovasti että, löytys vielä mielellään alan töitä, mielenkiintosta hommaa. Niin pääsis taas vähän paremmin siihen mukaan, mut nyt on tällä hetkellä vähän semmonen niinkun murrosvaihe. Niinku, niinku että pääsisin pois sieltä elätistä, käytetään nyt tätä sanaa tai huono-osaisuudesta ja, siihen mahtavaan alempaan keskiluokkaan. Vau, ois varaa ostaa talouspaperia keittiöön. Siis silleen, totta kai tää, niinkun työttömänä nyt tällä hetkellä siis on tää rahatilanne on sinällään heikko. Harrastusmahdollisuudet on aika, koska, heikot, kaikki maksaa

Luukas kokee itsensä tällä hetkellä yhteiskunnan ”elättinä”. Sana viittaa kokemukseen siitä, että hän ei voi täysin mieltää itseään merkityksellistä panosta antavana toimijana, vaan kokee olevansa muiden elätettävänä. Muissa yhteyksissä Luukas on kertonut palvelujärjestelmän kankeudesta, hätämaajoituksen työntekijöiden mielivaltaisena kokemastaan vallankäytöstä ja ruokajakeluissa käymisestä, jotka arvatenkin ovat vaikuttaneet elättinä olemisen kokemukseen.

Luukaksen tilanne kuitenkin poikkeaa muista haastateltavista, sillä useimmat eivät näe pois pääsyä huono-osaisesta asemasta näin todennäköisenä. Sen sijaan, äärimmillään aineisto piirtää kuvaa huono-osaisuudesta *inhimillisenä selviytymisenä*, jossa aika ja energia kuluvat inhimillisten perustavaa laatua olevien välttämättömyyksien etsimiseen ja hankkimiseen. Esimerkiksi Matin kertomuksessa tiivistyvät monet huono-osaiseen asemaan liittyvät toiminnalliset loukut. Matti kertoo, että köyhyys pakottaa hankkimaan ruokaa ruokajakeluista tai dyykkaamalla, mihin kuluu paljon aikaa. Asunnottomana hänen on pakko viettää aikaa julkisissa tiloissa, jos ystävien luo ei pääse. Hän kuvailee itseään intohimoisena urheilijana, mutta kertoo olevansa jatkuvasti aliravitussa tilassa. Sen vuoksi hän ei uskalla urheilla, koska pitää sitä terveydelleen vaarallisena. Matti kertoo, ettei hänellä ei ole energiaa tai henkisiä ja fyysisiä resursseja ponnistella tai pistää itseään alttiiksi:

Matti: ...sit kuitenkin, tosi monet asiat on tosi haastavia silloin kun on asunnoton.

Mikko: Nii.

Matti: Et jotenki, kaikki energia kuluu päivittäiseen selviytymiseen. Ja sit on jotenkin mahdoton rakentaa mitään pysyvää tai, tai edistää mitään projekteja, tai vaikka työllistää itse itseään tai.

Äärimmäisen puutteen vuoksi Matilla ei ole riittäviä resursseja hyödyntää omaa osaamistaan tai mahdollisuutta näyttää omaa kyvykkyyttään. Siten hänellä ei ole mahdollisuutta saada arvostusta yhteiskunnassa. Hän kertoo, että hän on ollut aiemmin poliittisesti aktiivinen ja halunnut haastaa yhteiskunnallisia epäkohtia, mutta nyt siihen ei ole mahdollisuutta edes vapaaehtoistoiminnan kautta. Matilla on monenlaista osaamista, esimerkiksi tietoteknistä asiantuntemusta ja akateemista koulutusta, joita hän voisi tarjota esimerkiksi poliittisen toiminnan hyväksi. Näitä kykyjään hän ei kuitenkaan pääse hyödyntämään. Se turhauttaa, ja suhde yhteiskuntaan tuntuu hänestä katkeralta. Lisäksi Matti näyttää viittaavaan itseensä moraalisenä toimijana, jolle vastuullisuus ja *hyvän tekeminen* ovat erityisiä minuuden määrittäjiä. Vuonna 2019 alkanut koronapandemia on kuitenkin vaikeuttanut entisestään omien arvojen mukaista toimintaa, sillä se on tuonut lisää esteitä toimia yhteiskunnassa vastuullisesti ja moraalisesti oikein:

Matti: jotenkin yhteiskuntaan laajemmin niin oon silleen, just aika katkera suhde. Et nyt vaikka kun on ollu tää pandemia-aika erityisesti, ni mä kokisin että ois vastuullista välttää vaikka, niinku turhaa bussilla kulkemista tai kirjastossa maleksimista mut sitten kun, mulla ei oo niinku oikein ollu muuta paikkaa ni sit seki on silleen että, jotenki, kummallinen asetelma koska haluais olla vaikka just yhteiskunnallisesti vastuullinen ja, ajatella että miten pahimmillaan itse saa tartunnan ja sit levittää sitä ympäri kaupunkia kun on justiinsa julkisen tilan, niinku riippuvainen siitä julkisesta tilasta, et ei voi vetäytyä, tai ei selviä omissa oloissa. Toi on kans ollu yks asia mitä sitte miettii.

Aineistossa piirtyvä jännite oman potentiaalin ja toiveiden sekä arjen toiminnallisiin haasteisiin ja esteisiin liittyvä jännite kirkastuu Samuelin kertomuksessa. Samuel on taustoittanut lapsuuden elinolosuhteita 1990-luvun Pohjois-Suomessa, elämää ”luokkaeroiltaan hurjassa” lähiössä, jossa oli ”ainoastaan rikollisia, päihdeongelmaisia ja köyhiä ihmisiä”. Hän kuvaa, kuinka hän halusi päästä lapsuuden vaikeista olosuhteista pois:

Samuel: Omalla toiminnallaanhan voi vaikuttaa aika paljon. Mutta, niinku, ymmärrät vielä että ei kaikki ole niin yksiselitteistä. Tiettyihin asioihin, mä uskon että asiat on vähän niinku, kortit on jaettu jo tavallaan. Palataan siihen että sä oot syntyny köyhäks, niin monien onnistujien taustalla on se juuri, että, lähdin surkeista oloista, halusin pois. Ja, ehkä siihen siinä niinku tavallaan salaa itekin tähtää. Et, mä haluan olla *joku*.

Samuel kertoo nojanneensa eräänlaiseen ihanteeseen siitä, kuinka jotkut ihmiset ovat onnistuneet nousemaan köyhistä oloista hyväosaiseen elämään. Samuelin puheesta käy ilmi, että kyse ei ole vain halusta parantaa taloudellista tilannetta, vaan erityisesti halusta olla *joku*. Tunnustussuhdeteorian valossa tätä kuvausta voi tulkita tarpeena saada arvostusta omien erityisten ominaisuuksiensa johdosta ja tulla nähdyksi positiivisessa valossa muiden silmissä. Samuelille rikollisuus on tarjonnut keinoja ja resursseja laajentaa omia toiminnan ja valintojen mahdollisuuksia huono-osaisuuden ahtaassa tilassa – keinoja avata toiminnallista loukkua. Rikollispiirit ovat tarjonneet kykyä erottautua positiivisesti ja mahdollisuuksia tarjota omaa osaamistaan muiden hyödyksi. Samuel kertoo, että hänet nähdään rikollispiireissä tietyissä asioissa erityisen lahjakkaana. Se on tuonut hänelle ihan omanlaisen statuksen: hän tuo tuloja muille ihmisille ja on kuin ”kultamunia muniva hanhi”. Kolikon kääntöpuolelta on kuitenkin hyötymisen, hyväksikäytön ja väkivallan vaara. Samuel on viime vuodet yrittänyt päästä rikollisuudesta eroon, vaikka sen ”lonkerot” yrittävätkin pitää tiukasti kiinni. Pian 30 vuotta täyttävä Samuel haluaisi nyt antaa panoksensa muiden hyödyksi toisella tapaa:

Samuel: erityisesti mä haluaisin niinku varottaa nuoria just siitä että ei *romantisoitas* tätä, et ku se oli nuorena se oli tosi hauskaa ja kiva et tiäks et jee tää on siistiä ja vähä rahaa päällä ja, sua pidetään jonakin ja sä oot vähän *joku*.

6.3 Julkinen tila ja poissulkeminen

Seuraavaksi kiinnitän huomioni erilaisiin aineistossa esiintyviin paikkoihin ja tiloihin, sillä ne tuovat erityisellä tavalla näkyviin yhteiskunnassa ilmeneviä tunnustussuhteita. Aineistoni perusteella köyhyys ja asunnottomuus pakottavat huono-osaisessa asemassa olevat ihmiset julkiseen tilaan ja tekevät heidät siitä riippuvaisiksi: julkiseen tilaan on pakko hakeutua säänsuojaan, kuluttamaan aikaa, tapamaan tuttavien sekä lepäämään ja nukkumaan. Aineistossa tällaisia paikkoja ovat esimerkiksi kauppakeskukset, huoltoasemat, kaupungin keskusta- ja puistoalueet, juna- ja bussiasemat, kirjastot, julkiset vessat ja parkkihallit. Haastateltavat joutuvat säännöllisesti turvautumaan myös ilmaisiin tai edullisiin ruokajakeluihin, mikä monesti edellyttää jonottamista näkyvällä paikalla kaupungin keskustassa.

Aineisto valottaa, kuinka huono-osainen asema äärimmillään riistää mahdollisuuden näyttäytyä yhteiskunnassa arvokkaana ja kuulua joukkoon. Sen voi tunnistaa luokkana, joka merkitsee negatiivista erottumista, leimaa ja toiseutta suhteessa valtavirtaan, ”normaaliin”. Riippuvuus julkisesta tilasta pakottaa pitkittyneen köyhyyden, asunnottomuuden, päihderiippuvuuden ja sairastamisen näkyväksi:

- Matti: ku on ollu riippuvainen julkisesta tilasta vaikka että ei oo omaa olohuonetta, ni sitte vaikka norkoilee jossain ostoskeskuksessa, ni se on jotenki, tai on vaan siis huomannu sen että istuu vaikka ostoskeskuksessa paikoillaan pitkään, niinku toista tuntia, ni sitten tulee vartija hätyyttää pois, jos on siis pukeutunu silleen että yhtään paljastaa omaa köyhyyttään. -- Et vaikka se saattaa kuulostaa tylsältä että, että minkä takia menis huvikseen istuu pariks tuntii johki ostoskeskukseen, mutta kun se just ei oo huvikseen vaan, ku ei, mm.
- Mikko: Joo. Se on niinku pakko. Onks se sitä?
- Matti: Joo, justiinsa että on riippuvainen julkisesta tilasta ni, sitte on koko ajan niinku syynäyksen alla myöski sen seurauksena.

Matin lainaukseen tiivistyy haastateltavien kokemus siitä, kuinka köyhältä tai kodittomalta näyttävä ihminen on julkisessa tilassa jatkuvan ”syyntäytymisen” eli arvioivan ja epäilevän katseen alla. Tällä on kahdenlaisia seurauksia. Ensinnäkin lähes kaikki haastateltavat kertovat, että vartijat tai poliisi häätävät heidät julkisilta paikoilta ja kaupallisista tiloista, vaikka he eivät olisi aiheuttaneetkaan mitään häiriöitä. Esimerkiksi Joonas kertoo, kuinka vartija oli häätänyt hänet rautatieasemalta, kun hän oli odottanut lippu taskussa junaa tai kuinka poliisi oli häätänyt Kelan edustalta, kun hän oli odottanut ystäväänsä. Monet haastateltavista kertovat, kuinka vartijat lähtevät heti seuraamaan, kun he astuvat sisälle liiketiloihin. Samuel ja Matti puolestaan kertovat poliisiautoissa olevista kameroista, joita poliisi käyttää⁴ heitä säännöllisesti pyrkiessään tavoittamaan etsintäkuulutettuja henkilöitä. Samuel puhuu poliisin tekemästä ”profiloinnista” ja Kari kertoo, kuinka poliisi tulee usein kaupungilla tarkistamaan henkilöllisyyttä tai tekemään henkilöntarkastuksia. Huono-osaisessa asemassa oleminen tarkoittaa elämää *merkittynä*. Tietynlaisiin ruumiisiin on kirjattu leimaavia diskursseja, jotka heittävät ihmisten ylle epäilyksen varjon. Huono-osaisessa asemassa olevia ihmisiä suljetaan erilaisin käytännöin julkisesta tilasta pois. Poissulkeminen on paitsi suoraa ja konkreettista myös hienovaraista ja symbolista – se viestittää kenelle julkinen tila kuuluu ja kenelle ei sekä ketkä ovat toivottuja ja ketkä epätoivottuja.

Toiseksi aineiston perusteella voidaan sanoa, että leimautuminen ja sen mukanaan tuoma *häpeä* itessään ajavat huono-osaisessa asemassa olevia yhteiskunnan marginaaliin. Samuel kertoo, että ulkoisen valtavirrasta poikkeavan olemuksen ja ulkonäön tuoma leima ovat yksi niistä asioista, joiden merkityksiä hyväosainen väestö ei osaa ottaa huomioon:

Samuel: --sua aletaan kattoo vähän silleen pitkään et toi on se heppu kuka oli viime perjantaina ihan soosit Mäkkärin kulmalla tajuttomana melkeen. Örveltämässä. Ja hävettävintä ja nolottavinta siinä on se että ku sitä ei muista ite. Niin, siinä päästään takasin siihen että, se ajaa tietyllä tavalla sieltä julkisilta alueilta, et liikunkin tuolla lähiöissä. Ja lähiöissä totta kai, niinku voit vaan kuvitella niin siellähän vähäosasimmat ihmiset asuu, vuo...

Mikko: ...minkä takia siis, minkä takia sitten liikut enemmän lähiöissä, mikä siinä on se syy?

Samuel: Siellä ihmiset on enemmän tai vähemmän sun siihen, niinku sanotaanko että vähäosaisena köyhänä ihmisenä elävänä, osaa samastua. Siellä on enemmän samoja kokemuksia käyviä ihmisiä, kellä on samaan aikaan, vaikka olis asunto, niin siellä on se auttava käsi myös.

Samuel kertoo, että riippuvuus päihteistä ja sen tuoma sekava ja sosiaalisesta normista poikkeava käytös aiheuttavat häpeää. Häpeä ajaa hänet pois julkisilta paikoilta, kaupungin keskustasta, pois hyväosaisen väestön katseen alta. Samuel liikkuu mieluummin lähiöissä, joissa on enemmän samoja

---

4 Poliisilla on ollut vuodesta 2019 alkaen lupa tehdä automaattista kasvojen tunnistusta, kun yritetään estää, paljastaa tai ehkäistä rikosta tai tavoittaa etsintäkuulutettu henkilö 616/2019/2016. Poliisi on saanut kasvojen tunnistusohjelmiston käyttöönsä vuonna 2020 (Ortamo 2020).

kokemuksia kokeneita ihmisiä ja joissa voi saada ymmärrystä ja huolenpitoa. Tekstikatkelma tiivistää hyvin aineistossa näkyvän kuilun hyväosaisten valtavirran ja siitä marginaaliin suljetun vähemmistön välillä.

On kysyttävä myös, kenelle ja kenen ehdoilla kaupunkitilaa rakennetaan. Matti on kiinnittänyt huomiota kaupungin gentrifikaatiokehitykseen eli niin sanottuun keskiluokkaistumiseen. Käsitteellä pyritään haastamaan oletusta yhteisen kaupunkitilan rakentamisesta kaikkia asukkaita hyödyttävänä kehityksenä ja kiinnittämään kriittistä huomiota kaupunkisuunnitteluun, joka työntää haavoittuvassa asemassa olevassa ihmisiä pois hinnaltaan kallistuvilta tai uudelleenrakennettavilta asuinalueilta (Dooling 2009). Matti kertoo esimerkiksi, että ennen asunnottomuuttaan hän oli asunut edullisessa asunnossa, joka purettiin kalliin tornitalon tieltä, koska se sijaitsi ”liian hyvällä paikalla”. Myöhemmin asunnottomaksi jäätyään asunnottomana selviytyminen on hankaloitunut, koska julkisen tilan hyödyntämistä vaikeutetaan esimerkiksi asentamalla penkkejä, joiden kaltevuus tai välikaiteet estävät niillä lepäämisen tai raivaamalla ranta-alueiden viheralueita, jotka ovat tarjonneet asunnottomalle yksityisyydensuojaa. Matti kertoo myös, kuinka kaupungin keskustan tuntumassa sijainnut avoin ja yhteisöllinen kulttuuritila oli tarjonnut asunnottomana selviytymistä helpottavan ”harvinaisen keitaan”, joka oli sitten purettu uuden kaavoituksen tieltä sen jälkeen, kun kaupunki itse oli palkinnut kulttuuritilan vuoden kulttuuritekona. Matti kertoo kokevansa gentrifikaatiokehityksen hyökkäyksenä huono-osaisimpia kohtaan – kyky selviytyä asunnottomana on tullut yhä hankalammaksi ja toiminnallinen loukku muuttunut aiempaa ahtaammaksi.

Julkiset tilat ja paikat havainnollistavat yhteiskunnan ja huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten välisiä tunnustussuhteita. Ensinnäkin niiden kautta tulee näkyväksi se, kenelle on myönnetty täysi kansalaisuus ja kenelle ei. Kansalaisuus tulee näkyväksi esimerkiksi siinä, kenelle ja kenen ehdoilla julkista tilaa tehdään ja kenellä on oikeus käyttää sitä. Täysi kansalaisuus näkyy myös siinä, kenelle on myönnetty riittävät resurssit esiintyä julkisesti ilman stigmaa ja häpeää sekä mahdollisuus esiintyä arvokkaana ja hyväksyttynä julkisessa tilassa. Toiseksi paikkojen kautta tulee näkyväksi, miten erilaisuuteen suhtaudutaan ja miten ”normaalia” uusinnetaan ja suojellaan. Julkinen tila on eräänlainen hiljainen arena, jossa käydään kamppailuja rajoista normaalin ja ei-normaalin välillä: kenet tunnustetaan vertaiseksi ja kenen katsotaan kuuluvan joukkoon, kenet puolestaan leimataan normaalista poikkeavaksi ja epäilyttäväksi ja suljetaan yhteisön ulkopuolelle?

Esittämäni kysymykset eivät ole mustavalkoisia. On ymmärrettävää, että esimerkiksi päihteiden vaikutuksen alaisena olevan ihmisen arvaamaton käytös herättää ohikulkijoissa varautumista tai jopa pelkoa. Kun osa haastateltavista kertoo esimerkiksi joutuvansa turvautumaan näpistämiseen arjessa

selviytyäkseen, on helppo antaa ymmärrystä myös vaikkapa kauppiaille, jotka menettävät sen johdosta ansiotulojaan. Nämä ovat esimerkkejä olosuhteista, jotka tuottavat ja uusintavat negatiivisia stereotyyppioita katukuvaan tahtomattaan näkyville joutuneista huono-osaisessa asemassa olevista ihmisistä. Julkiseen tilaan liittyvä tarkastelu tuokin esiin eräänlaisen tunnustusvajeiden viheliäisen kierteen. Kun huono-osaisessa asemassa olevilta ihmisiltä on alkujaankin evätty täysi tunnustus persoonana, tunnustusvajeista johtuvat ja niitä ilmentävät niukat toimintamahdollisuudet hankaloittavat kykyä käyttäytyä ja näyttäytyä normin mukaisesti. Tästä aiheutuva poikkeavuus ja toiseus puolestaan antavat valtaapitäville ryhmille oikeutuksen tunnustuksen epäämiseen edelleen: katukuvassa näkyvistä ”toisista” tulee epäilyttäviä ja arveluttavia, joita täytyy valvoa, kontrolloida, ohjailla ja häätää pois. Yhteiskunta on rakenteistunut sellaiseksi, jossa osa ihmisistä joutuu kokemaan häpeää ja hakeutumaan julkisesta tilasta piiloon, mikä tuo toimintamallisiin loukkuihin jälleen yhden kerroksen lisää.

Aineiston valossa erilaiset matalan kynnyksen paikat tarjoavat yhden ratkaisun julkisesta tilasta riippuvaisena olemiseen. Ne ovat paikkoja, joissa käyvät ihmiset jakavat samanlaisia elämäkokemuksia ja voivat kokea vertaisuutta ja yhteisyyttä. Yksi tällainen paikka on kunnan järjestämä Päiväkeskus, jossa olen rekrytoinut tutkielmani haastateltavat. Se on paikka, jonne saa mennä päihtyneenä, jossa voi syödä ilmaiseksi tai edullisesti, peseytyä ja pyykätä, käyttää tietokonetta ja puhelinta sekä nukkua päivisin ja saada terveysneuvontaa ja sosiaaliohjausta. Haastatteluaineiston perusteella se näyttäytyy eräänlaisena viimesijaisena, elämän välttämättömmimpiä vähimmäisedellytyksiä tarjoavana ja toiminnallisista mahdollisuuksista laajentavana turvasatamana – joskin on huomautettava, että sekään ei ole ratkaissut haastateltavien nälkää ja aliravitsemusta tai asunnottomuutta ja turvattomuutta. Tärkeiden materiaaalisten resurssien ohella Päiväkeskuksen merkitys tulee haastateltavien puheessa kuvailuna ilmapiiristä, jossa ei tuomita, vaan hyväksytään ihmisenä:

Saara: -- Tää [Päiväkeskus] on yks semmonen, no tietystikin että pystyy niinku samaistuu monen, monen elämään. Että ollaan vähän niinkun kaikki samassa tilanteessa, toiset paremmassa ja toiset huonommassa. -- Niin kun, voi kokea semmosta että ”no, täällä ollaan” (naurahtaa) niinkun, voin olla ihan oma itteni. -- Niin siellä, samat ihmiset pyörii, samoissa paikoissa, semmosessa voi olla.

***

Eetu: -- Mä oon ollu täällä silloin ku, silloin ku on ollu koditon ja narkkari ja täysin kassialma spurgu... Ni tääl, täällä on kyl aina otettu vastaan, ihan niinku ihmisenä ja, ei tuomita. Et tää on kyl ihan mahtava paikka kanssa.

Päiväkeskuksen merkitys näyttäytyykin tunnustussuhteiden näkökulmasta kahtalaisena. Yhtäältä se merkitsee yhteiskunnan osoittamaa tunnustusta huono-osaisessa asemassa oleville ihmisille. Julkinen valta tarjoaa palvelun, joka osoittaa huolenpitoa ja välittämistä, jonka myöntämiseksi se ei aseta mitään ehtoja. Päiväkeskuksen työntekijät ovat kävijöiden saatavilla ja suhtautuvat heihin silminnähden

kunnioittavasti, arvostaen ja välittäen. Eetu kertoo esimerkiksi, kuinka hän oli asunnottomana julkisissa vessoissa ja parkkihalleissa nukkuessaan joutunut kokemaan halventavaa ja alentavaa, jopa väkivaltaista suhtautumista ohikulkijoilta ja vartijoilta. Hän kuvailee leimaa, joka häneen on julkisessa tilassa asetettu: narkkari, kassialma, spurgu. Sen sijaan Päiväkeskus on ottanut hänet vastaan ”ihan niinku ihmisenä”. Samoin Saara kertoo, kuinka Päiväkeskuksessa hän voi samaistua muihin ihmisiin ja olla oma itsensä. Aineistoni piirtää kuvaa Päiväkeskuksesta paikkana, jonne voi paeta yhteiskunnan tuomitsevia arvoja ja asenteita ja huono-osaisuuden tuomaa negatiivista erottumista.

Toisaalta tunnustusuhteiden näkökulmasta Päiväkeskuksen olemassaolo piirtyy ongelmallisena. Ensimmäiseksi on ongelmallista se, että Päiväkeskuksen kaltaiselle palvelulle viimesijaisen huolenpidon turvaajana on ylipäättään tarve, sillä se kertoo äärimmäisestä eriarvoisuudesta yhteiskunnassa. Sen valossa on perusteltua kysyä, kuinka hyvin hyvinvointivaltio onnistuu purkamaan eriarvoistavia rakenteita ja tarjoamaan tukea päihdeongelmiin, asunnottomuuteen, köyhyyteen, mielenterveyden ongelmiin ja sairauksiin ja tarjoamaan edellytykset ihmisarvoiselle elämälle. Päiväkeskuksen toimintaa voi kuvailla siten, että se ”säilyttää elämää”, mutta olosuhteiden paranemiseen tähtäävää muutostyöskentelyä ei tehdä, eikä Päiväkeskuksen ja sosiaali- ja terveystalveluiden välille näytä muodostuvan toimivaa siltaa.

Lisäksi on arvioitava, missä määrin Päiväkeskus itse tulee uusintaneeksi eroja hegemonisen valtavirran ja marginaaliin asemoitujen ihmisten välillä. Vaikka on tärkeää, että julkinen valta tarjoaa turvallisen tilan, joka paikkaa hyvinvointivaltion turvaverkkojen aukkoja ja jossa kävijät voivat kokea vertaisuutta ja tulla kohdelluiksi ihmisenä, on huomattava, että Päiväkeskus ei ole kaikille kansalaisille suunnattu yhteinen tila, vaan erityinen palvelu, jota joutuvat käyttämään vain kaikkein huonoimmassa asemassa olevat kansalaiset. Se piirtää rajaa yhteiskunnan valtavirran ja marginaalin välillä. Päiväkeskus näyttäytyy siis sekä elämän vähimmäisehtojen turvaajana että erivertaisuutta ylläpitävänä käytäntönä. Axel Honnethia soveltaen tällaista tilannetta voidaan kutsua yhteiskunnalliseksi patologiaksi. Yhteiskunnan tila on patologinen, kun se taantuu arvioimaan instituutioiden ja käytäntöjen oikeudenmukaisuutta suhteessa vallitseviin arvoihin ja ideaaleihin, eikä pyri luomaan uutta, kritisoi- maan ja muokkaamaan vallitsevaa elämänmuotoa tai laajentamaan sosiaalisen elämän vapauden as- teita (Särkelä 2020). Toisin sanoen yhteiskunta taantuu ylläpitämään olemassa olevia sarron muotoja (Laitinen 2011).

6.4 Henkilökohtaiset suhteet ja tunnustuksen haaste

Tuttavien, ystävien ja perheen merkitys tunnustussuhteiden kannalta on aineistoni valossa monitahoinen. Yhtäältä henkilökohtaiset suhteet toimivat vastavuoroisina kunnioittamiseen, arvostamiseen ja välittämiseen perustuvina tunnustussuhteina, joiden merkitys korostuu erityisesti silloin, kun tunnustuksen saaminen yhteiskunnassa on muutoin puutteellista. Tuttavat, ystävät ja perheenjäsenet muodostavat monelle yhteisön, jossa voi saada arvostusta oman osaamisen, hyödyllisyyden, kyvykkyyden ja ominaisuuksiensa kautta. Henkilökohtaisissa suhteissa ilmenevät tunnustussuhteet näkyvät myös vastavuoroisena huolenpitoa ja välittämisenä esimerkiksi majapaikan ja ruoan tarjoamisena, ohjauksen ja neuvojen antamisena sosiaali- ja terveystalouteihin liittyvissä asioissa tai pieninä palveluksina vastineena majapaikasta sekä vaikeiden kokemusten yhdessä elämisenä ja jakamisena. Niillä on inhimillistä arvokkuutta suojeleva merkitys myös silloin, kun palvelujärjestelmä ei tunnusta oikeutta huolenpitoon tai tunnusta yksilöä autonomisena ja arvostelukykyisenä. Tunnustus kunnioituksena ilmenee henkilökohtaisissa suhteissa esimerkiksi eräänlaisena asianajotyönä ja puolen pitämisenä etuusasioissa tai palveluihin liittyvien oikeuksien varmistamisena.

Toisaalta aineistossa näkyy vahvasti, kuinka henkilökohtaisten suhteiden merkitys ei ole suoraviivaisen yksiselitteinen, vaan usein niihin kytkeytyy monenlaisia jännitteitä ja ristiriitoja. Aineisto muistuttaa, että ihmissuhteissakaan ei aina ole kyse vapaasta valinnasta: jos erilaisia resursseja on niukasti, ei ihmissuhteita ole helppo rakentaa ja ylläpitää. Aina ei ole ylipäätään mahdollista valita, kenen kanssa haluaa olla tekemisissä.

Päihderiippuvuudesta kuntoutuva ja työkyvyttömyyseläkkeelle jäänyt Saara kertoo kokevansa, ettei ole ”mikään yhteiskunnan tukipilari” eikä pysty tarjoamaan omaa panostaan yhteiskuntaan. Hän ei koe itseään yhteiskunnallisessa mielessä tarpeelliseksi tai tärkeäksi. Läheiset suhteet ystävien ja lasten kanssa tuovat kuitenkin kokemuksen tarpeellisuudesta ja merkityksellisyydestä:

Mikko: minkälaisissa tai milloin sä voit kokea tai tuntea olevasi arvostettu tai arvokas? --

Saara: Mm. Varmaan tuolla, vaan, se ei nyt oo yhteiskunnallisesti mitenkään merkittävä pointti, mut siis kun mulla on neljä lasta, niin että mä oon niinkun, hyvä äiti että mun lapset pystyy niinkun mulle avautuu asioistansa ja. Meillä on hyvät välit, kaikesta huolimatta mitä on elämässä ollu että ei ne oo aina ollu hyvät. Ja ja, mulla on muutama hyvä ystävä, mitkä on nää kaikki vuodet. Oon niinkun hyvä ystävä ja sitten, emmää mikään yhteiskunnan tukipilari oo. Kyllähän sitä niinkun tarttis olla, jotenkin, tuntee itensä tärkeeks jossain, kyl-lähän sen tarve niinkun on, tuntee tarpeelliseksi jotenkin. Mut tota, mää saan sen sitten niinkun, näistä perhesuhteista

Saara kuvailee itseään hyväksi äidiksi. Hyvänä äitinä oleminen tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lapset voivat tukeutua häneen ja he voivat jutella vaikeistakin asioista huolimatta siitä, että lapset asuvat nyt

sijaishuollossa tai siitä, että välit ovat aiemmin olleet hankalat. Vanhemmuuden merkityksellisyys tulee hyvin esiin Saaran lisäksi Samuelin puheessa. Hänelle isyys on avannut ikkunan tulevaisuuteen, toisenlaiseen arkeen, tunnustussuhteeseen oman lapsen kanssa. Ensin pitäisi kuitenkin löytää ”reittejä miten pääsis eroon *ihan* kaikesta” siitä, mikä on ”jotakin ihan kauheeta”:

Samuel: Vaan mä haluan enemmänkin pyrkiä siitä pois. Ja, ja, mulla ei ole ollu siinä, kasvaessa isää, rinnalla, niin mä haluan olla, siinä vaiheessa kun mä oon saanu asiani siihen järjestykseen niin sille mun pojalle se isä. Mitä mulla ei oo koskaan ollu. Niin niin, se on niinku se, suurin motivaatio tässä, et se on iso juttu mulle.

Myös Matti kuvailee omaa paikkaansa yhteiskunnassa ”hyvin mitättömäksi”, mutta kertoo, että ystävät ovat pitäneet pään pinnalla:

Matti: mulla on laajat, laajat tukiverkostot kuitenkin ja paljon hyviä ystäviä ja, sit tavallaan, he jaksaa muistuttaa siitä arvokkuudesta ni, ei oo tullu silleen, päässy tapahtuu semmosta, niinko, sisäistä vajoamista tai.

***

Matti: Jotenkin mulle on tärkeitä et mä tuon jotain niihin yhteisöihin missä mä oon mukana. Et on silleen luterilainen työmoraali, ikään kuin että ei salli itsensä nauttia, vaikka muiden seurasta jos ei tuo siihen mitään. Et tolleen mä aattelen itseeni suhteessa just mun ystäviin ja läheisiin ja niihin yhteisöihin mis mä oon mukana mut sitte jotenkin yhteiskuntaan laajemmin niin oon silleen, just aika katkera suhde.

Laajat tukiverkostot ja ystäväpiiri ovat estäneet Mattia ”vajoamasta sisäisesti” ja pitäneet yllä arvokkuuden kokemusta. Hänelle on tärkeää antaa oma panoksensa yhteisönsä; se antaa hänelle luvan nauttia muiden seurasta ja kompensoi yhteiskunnan ulkopuolelle jäämisestä syntyvää katkeruuden kokemusta. Kun arvostuksen saaminen ei näytä olevan mahdollista yhteiskunnan tasolla, oman kontribuution voi antaa kuitenkin tuomalla jotain hyvää omaan lähiyhteisöön. Matti kertoo esimerkiksi pyrkivänsä sivistämään itseään ja tarjoamaan tietoaan ja osaamistaan muiden hyödyksi sekä käyttäytymään läheisiä kohtaan hyvin ja oikeudenmukaisesti.

Tuttavien, ystävien ja perheen muodostama lähipiiri ei kuitenkaan yksinomaan ole vastavuoroisten tunnustussuhteiden verkosto, vaan päinvastoin lähipiirin merkitys näyttää ristiriitaisena. Ensinnäkin aineistoni osoittaa, että koska huono-osaisuus tarkoittaa monenlaisten resurssien niukkuutta, vastavuoroiseen tunnustamiseen perustuvia suhteita on usein hyvin hankala luoda ja ylläpitää. Raha vaikuttaa merkittävästi siihen, miten päästä paikkoihin, joissa tavata ihmisiä ja viettää heidän kanssaan aikaa. Toiminnallisten mahdollisuuksien niukkuus tulee esiin esimerkiksi Karin puheessa, kun hän pohtii harrastusten maksullisuutta ja sitä, miten kaupallisissa tiloissa täytyy usein kuluttaa rahaa voidakseen viettää niissä aikaa ja tavata ystäviä:

Kari: -- sillon ku oli palkka ni sitä pystyy tekemään kaikkee sellasta mitä muutki ihmiset. Et kyllä se raha ikävä kyllä sanelee aika paljon, että et sä pääse edes kuntosalille jos ei sulla ole paria euroa rahaa. Niin sä et niinku edes sinne pääse. Ja vaikka ne selittääki et tääl [Kunnassa] saa kaheksan kympin [ylimääräisen tuen liikkumiseen ja harrastamiseen], no jos sä käyt uimassa ja ajat linja-autolla, ni monta kertaa sä meinaat et sä käyt sillä [tuella] vuodessa uimassa jos joka kerta maksaa vitosen siitä? Ni ei se jos kolme neljä kertaa pääsee vuodessa salille ihan sosiaalihuollon kustantamana, niin ei se paljon auta asiaa. Et ei sitä voi harrastukseks sillon sanoo. -- sielt [ei] sitte oo mitään mahdollisuutta niinku noustakaa, tavallaa, ja niitten entisten kavereitten kaa. Kun ne harrastaa jotain ja sulla ei oo rahaa harrastaa sitä samaa, nii et sä niitten kaa kovin kauaa pyöri. Et siinä jää harrastukset saadut ystävät ja tälläset et niitä sitte aika harva jää rahattomalle niitä vanhoja ystäviä.

Elisan kertomukseen tiivistyy huono-osaiseen asemaan liittyvä resurssien niukkuuden moniulotteisuus, joka hankaloittaa uusien ihmissuhteiden rakentamista. Asunnottomana pitkään ollut ja päihderiippuvuudesta kärsivä Elisa kuvailee tilannettaan umpikujaksi ja on neuvoton siinä, kuinka hän voisi saada käännettyä tilannettaan paremmaksi:

Elisa: tossa huomaan että mä oon umpikujassa. Et mä on niinku *täysin* tavallaan, et mulla ei oo mitään, mitään muita sosiaalisia suhteita muuta ku näitä [päihteitä] käyttäviä ihmisiä. -- Että jos ois niitä raittiita ihmisiä, tai niin kun ihan normaaleja ihmisiä niin, niin en, en välttämättä käyttäis niin paljon.

***

Elisa: ...nii, mut mitä jos, mitä jos mä meen johonki vaikka jumppatunnille ja jotain niin miten mä osaan ruveta jonkun kaa juttelee, mist mä puhun, koska mistä mä tavallaan puhun jos mun elämä on ollu tätä? -- Et ei, et mistä mä niinku rupeen puhumaan niitten kaa, et tavallaan se et jos mä menisin nyt vaikka [Kuntosalille] --. Mut tavallaan se et sit mä menisin sinne ja alkais jumppatunti ja näin, siellä ois muita naisia ja siinä jotain keskenään juttelis ja naureskelis, niin miten mä liityn siihen tavallaan siis, tavallaan se, jotenki se semmonen niinku, siinäki tulee varmaan sitä vähän sitä ulkopuolisuuden tunnetta. Et tavallaan et mist rupee juttelee ku kuitenkin ne ensimmäiset kysymykset on varmaan just et missä oot töissä ja mitä sää niinku, et vitsi mitä ulkopuolisuutta mä kyl koen niinku.

Elisan puheessa ilmenee, kuinka pääsy raittiiseen seuraan voisi laajentaa toiminnan mahdollisuuksien valikkoa, sitä mitä voi *tehdä* ja mitä voi *olla*, mikä puolestaan voisi auttaa raittiina pysymistä. Tekstikatkelmat tuovat esiin erilaisten materiaalien resurssien ohella myös kulttuuristen resurssien merkityksen. Elisa ei tiedä, kuinka kuntosalilla pukuhuoneessa tulisi käyttäytyä tai mistä puhua: ”mistä mä tavallaan puhun jos mun elämä on ollu tätä?”. Pelkkä pääsy kuntosalille vuorovaikutukseen uusien ihmisten kanssa ei riitä, vaan kuten Beverley Skeggs (2014, 252–253) toteaa, on osattava myös tapa-kulttuurin toimintalogiikka ja osattava ilmentää minuutta oikealla tavalla. Se edellyttää oikein kerrytetyn kulttuurisen pääoman rakentumista ”oikeassa suhteessa, oikean tiedon saattamana ja oikealla tavalla käytettynä”. (Mt.) Elisan käytössä olevia kulttuurisia resursseja ei ole hyödynnettävissä pääoman muotona eikä niitä voi käyttää vaihdon välineenä arvon saamiseksi tai minuuden oikeuttamiseksi. Elisa kertomuksesta käy ilmi, ettei hänellä ole resursseja kertoa itsestään tavalla, joka toisi hänen minuudelleen arvoa, mikä tulee ilmi kysymyksestä ”et mist rupee juttelee ku kuitenkin ne ensimmäiset kysymykset on varmaan just et missä oot töissä”. Lainauksissa tiivistyy se, kuinka resurs-

sien niukkuus kytkeytyy luokkaan. Luokka tulee näkyväksi itsen vertaamisessa ”normaaleihin ihmisiin”, joihin Elisa ei näe mahdollisuuksia liittyä ja joiden maailmasta hän jää ulkopuoliseksi. Tässä suhteessa kenties vieläkin hankalampi tilanne on Matiaksella, joka kokee ulkopuolisuutta paitsi suhteessa työssäkävyyvään väestöön myös päihkeitä käyttäviin ihmisiin. Hän ei koe kuuluvansa kumpaankaan ryhmään ja kuvailee tätä kuulumattomuutta ”paikan etsimisenä”.

Ihmissuhteita on vaikea ylläpitää monien yhteen kietoutuvien toiminnallisten loukkujen johdosta tai ne aiheuttavat vastavuoroisille tunnustussuhteille haasteen. Kun arkinen elämä on selviytymistä päivästä toiseen, ihmissuhteisiin syntyy helposti konflikteja. Asunnottomana voi joutua majailemaan tuttavien luona pitkiä aikoja, mikä voi olla rasite ja aiheuttaa ihmissuhteisiin kitkaa. Moni haastateltava kertoo, että heidän tai heidän tuttavansa on ollut pakko lainata rahaa, ja velkoihin liittyvät epäselvyydet tai vaikeudet maksaa niitä takaisin ovat syöneet luottamusta ja aiheuttaneet ristiriitoja. Moni kertoo huijaamisesta, jonka avulla he itse tai heidän tuttavansa ovat pyrkineet hankkimaan päihkeitä. Useimmat haastateltavista kertovatkin, että moniin ystävyys- tai tuttavuussuhteisiin liittyy hyötymisen ja hyväksikäytön ulottuvuus. Esimerkiksi Juha kertoo, kuinka hän oli lainannut asunnottomalle ystävälleen asuntoaan ollessaan itse muualla, mutta ystävä oli varastanut Juhan omaisuuden, mikä oli osaltaan vaikuttanut Juhan asunnottomaksi jäämiseen. Aineistoni kahdella naisella, Saarella ja Elisalla, oli kokemuksia seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja väkivallasta, mistä Saara kertoo näin:

Saara: Kyllähän sen pelin hengen tietää että hyvin pitkälti se on sitä että mitä vaan toisesta pystyy hyötymään, eikä siinä oo mitään moraalialta tai tämmösiä arvoja. Ja, kaveruus on sitä että kellä on niinkun, isoin piripussi --. Naisella varsinkin, kyllähän sitä antaa niinkun käyttää sitten itteensä hyväks taas sitten niinkun, että se on hyvinkin yleistä piireissä. Vaikka ei sitä moni halua myöntää.

Kenties yllättävä havainto on, että seksuaalinen hyötyminen ja hyväksikäyttö ei aineiston valossa näytä koskevan ainoastaan naisia. Samuel kertoo, että naiset saattavat olla parisuhteessa vain olosuhteiden pakottamina tarkoituksenaan hyötyä toisesta taloudellisesti, ei aidosta rakkaudesta tai kiintymyksestä, mitä hän kuvailee hyväksikäyttönä. Matias puolestaan kertoo, että jossain vaiheessa asunnottomana ollessaan hän oli naisten elätettävänä, mitä hän kutsuu ”vähän sellaiseksi miespuoliseksi huoraamiseksi”.

Itsearvostusta ja omanarvontunnetta ei riistä vain muiden hyötyminen itsestä, vaan myös oman etikan vastainen oma toiminta, muihin kohdistuva välineellistäminen. Eetu kertoo, kuinka läheisten hyväksikäyttö, esimerkiksi rahan huijaaminen vanhemmilta ja kaverien pettäminen, on vaikuttanut hänen käsitykseensä itsestä. Avun saaminen päihdeongelmaan ja NA-ryhmässä käyminen ovat kuitenkin auttaneet erottamaan oikean minuuden ”päihdeminästä”:

Eetu: lähes kaikilla ketkä onnistuu päihdeongelman kanssa silleen lopettamaan ni, tulee jossain vaiheessa häpeä ja arvottomuuden tunne, kun alkaa muistamaan sillain, selkeesti näitä kaikkia asioita mitä on tehny sinä aikana kun on käyttäny, niinku tämmösiä, mitä kaikki käytännössä on tehny, että niinku siis narkkarit että. Niinku lähtösin siit et kusettaa vanhemmiltaan rahaa ja näin poispäin mut sit kaikki kaverien pettämiset ja, siis semmosia asioita kaikkia mitä on tehny. Sitte, et se aaltoili silleen että välillä tuns ittensä todella, todella arvottomaks. -- NA-ryhmässä mä kävin itseasiassa juuri sillon välillä ni, siellä sitte aina puhuttiin välillä siitä, että sais ittensä tajuamaan sen, että se en ole ollut minä joka on tehnyt niitä asioita vaan se on ollu se päihdeminä. -- Kyl se kuitenkin oli sillain et tuns, tuns ittensä aika arvottomaks. Mä olin ehkä nelisen kuukautta ilman opioideja.

7 YHTEISKUNTA, JULKINEN VALTA JA TUNNUSTUSSUHTEET

7.1 Avun tarjoamisen logiikka ja tarpeiden tunnistaminen

Tässä luvussa tarkastelen sitä, millä tavoin huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten yhtäaikaiset ja yhteen kietoutuvat hyvinvoinnin vajeet ja ihmisarvoista elämää haastavat tarpeet tunnistetaan ja tunnustetaan yhteiskunnassa ja palvelujärjestelmässä. Käsittelen alussa erityisesti sosiaaliturvan toimintalogiikkaa huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten näkökulmasta, mutta luvun loppua kohden laajennan näkökulmaa siihen, millaisia rooleja ja asemia institutionalisoituneet tunnustusrakenteet tuottavat. Tässä luvussa esitän, että huono-osaisuus yhteiskunnassa ilmenevänä eriarvoisuutena merkitsee monen kohdalla vakavia ihmisarvoon kohdistuvia tunnustusloukkauksia. Lisäksi esitän, että huono-osaisuus arjessa elettyinä eriarvoisuutena, toiminnallisten mahdollisuuksien niukkuutena ja yhteiskuntaluokkana näyttää jäävän hyväosaiselta enemmistöltä piiloon. Se tiivistyy Matin esittämissä vertauksessa: ”*kaks rinnakkaista todellisuutta, joista toinen on näkymätön.*”

Aineistoni tukee kuvaa huono-osaisuudesta erilaisten taloudellisten, terveyteen liittyvien ja sosiaalisten ongelmien pitkäaikaisuutena ja yhtäaikaisuutena. Sen valossa on merkille pantavaa, että vaikka haastateltavilla on monenlaisia yhtäaikaisia tuen tarpeita, julkisten sosiaali- ja terveystalouden tarjoama tuki näyttää ohuelta ja pintapuoliselta:

Luukas: Kyl tää on ollu silleen että, et jos miettii tätä, niinku miten tää yhteiskunta on auttanu tällä hetkellä tähän, sanotaan että tähän tilanteeseen mitä nyt olen päässy, niin aika vähän. -- Mut kyl tää on niinkun menossa ihan selkeesti, eteenpäin, mutta tuota. -- Et niinku, pitäis päästä eteenpäin mutta et vaan pääse. Niinku vesijuoksua. Mut altaan päähän olis hyvä päästä joskus.

Luukas käyttää tuen saamisen kokemuksestaan metaforaa ”vesijuoksusta”, jolla hän kuvaa tilanteensa raskautta ja pitkäkestoisuutta: ”pitäis päästä eteenpäin, mut et vaan pääse”. Apua asunnottomuuteen ja mielenterveyden ongelmiin on ollut vaikea saada ja se on ollut vähäistä. Tekstikatkelma tiivistää aineistosta löytämäni ihmettelyä herättäneen havainnon: köyhyyden ja nälän sekä äärimmäisen turvottomuuden, suojattomuuden ja hädän kokemukset eivät ole aiheuttaneet julkisissa palveluissa nopeaa ja voimakasta reagointia.

Tämä tulee aineistossa esiin esimerkiksi asunnottomuutta koskevissa kuvauksissa. Asunnottomuus oli kestänyt useimmilla haastateltavilla pitkään, muutamasta kuukaudesta useampaan vuoteen. Useimmat haastateltavista olivat joutuneet turvautumaan kunnan järjestämään hätämajoitukseen, mutta moni oli valinnut lopulta mieluummin niin sanotun ”katuasumisen” eli esimerkiksi rappukäytävissä, julkisissa vessoissa, parkkihalleissa tai puistossa nukkumisen. Tämä johtui siitä, että hätämajoitusta ei oltu koettu turvallisena ympäristönä ja jotkut kokivat sen jopa vaarallisena paikkana. Se ei ole tarjonnut yksityisyydensuojaa tai rauhaa ja siellä on pitänyt olla jatkuvasti varuillaan. Esimerkiksi Matias kuvaa hätämajoitusta siten, että ”ei tommosen pitäis olla mahdollista” ja että ”ei oo kyl niinkun ihmisen paikkoja” ja Elisa puolestaan siten, että ”siinä ei vaan niinku oo semmosta ihmisarvoa tavallaan”. Luukas kuvailee hätämajoituksen olevan monen asunnottomaksi jääneen ihmisen kohdalla ”loppusijoituspaikka” ja kertoo man kaksisuuntaisen mielialahäiriönsä menneen huonompaan suuntaan turvattomassa ympäristössä. Joillakin haastateltavilla oli ollut mahdollisuus ainakin toisinaan majoilla tuttavien luona, mutta sekään ei ollut aina ongelmaton vaihtoehto, sillä siihen saattoi liittyä jonkinlainen pakon, hyötymisen, hyväksikäytön tai alisteisessa asemassa olemisen ulottuvuus. Jos hätämajoituksen tarkoitus on toimia ihmisarvoisen elämän varmistajana akuutissa kriisitilanteessa ja tarjota turvaa asunnottomaksi jääneelle ihmiselle, tässä tarkoituksessa epäonnistutaan. Palvelujärjestelmän avun tarjoamisen logiikka näyttäisi olevan ristiriidassa huono-osaisuutta kokevien ihmisten tarpeiden kanssa:

Samuel: tuolla pitää olla tosi tarkkana, ja, siis siitä mitä sulla on, niin vielä lujemmin pitää pitää kiinni. Oikeuksistaan.

Mikko: Sulla on semmonen kokemus että sun oikeudet ei toteudu?

Samuel: Hyvinki usein, liian usein.

Mikko: Joo. Miten se näkyy -- ?

Samuel: Nimenomaan tämä että kuinka kauan kestää kodittoman ihmisen saada katto pään päälle.

***

Samuel: Ja, mun mielestä, jos on kysymys kuitenkin akuutista kodittomuudesta ja niinku, päihdeongelmasta vielä siihen päälle niin, jos ihminen nukkuu rappukäytävissä, jos sen pitää yli-päätänsä edes ajatella että mihin mä painan pääni illalla, se on jo, se on jo niin suuri loukkaus ihmisyyttä kohtaan. Niin et, et niinku, köyhyys ympäri maailmaa niin, eihän täällä nyt ole sillai, tavallaan pahakaan. Mut niinku mä sanoin --, esimerkiks, voi olla tilanne että siellä asumispäivystyksessä jossa sä saisit lämpimän yöpaikan, niin onkin ihminen kuka on yrittäny tappaa sut.

Tekstikatkelmat toimivat hyvänä esimerkkinä siitä, kuinka haastateltavat kokevat heidän perusoikeuksiensa toteutuvan. Samuelilla se konkretisoituu ihmettelynä siitä, ”kuinka kauan kestää kodittoman ihmisen saada katto pään päälle” ja kokemuksena ihmisyyteen kohdistuvasta loukkauksesta. Pitkään jatkuva asunnon ja kodin puute sekä muut aineiston kuvaukset syvistä hyvinvoinnin vajeista näyttävätkin perusoikeuksien toteutumisen kannalta ongelmallisina. Esimerkiksi perustuslain

(731/1999) 19 pykälä velvoittaa julkista valtaa turvaamaan välttämättömän toimeentulon ja huolenpidon jokaiselle, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa. Aineiston valossa tämän vaatimuksen ei voida katsoa toteutuvan, eikä esimerkiksi hätämajoituksen voi katsoa täyttävän vaatimusta ihmisarvoisen elämän edellyttämästä huolenpidosta.

Aineiston perusteella on kysyttävä, kuinka palvelujärjestelmä ylipäätään kykenee tunnistamaan yksilölliset tarpeet. Samuel on kertonut aiemmin, että arjessa selviytyäkseen hän on joutunut elättämään itsensä rikollisella toiminnalla. Hän on kuitenkin viimeisen neljän vuoden ajan yrittänyt päästä rikollisuudesta eroon. Samuel kertoo tilanteesta, jossa rikollispiireihin kuuluvat henkilöt olivat kiduttaneet häntä kuuden tunnin ajan ja yrittäneet tappa hänet. Samuel oli löydetty alasti pää vessanpöntössä ja hän oli herännyt sairaalasta neljä päivää myöhemmin. Kun Samuel oli myöhemmin hakenut asunnottomana apua hätämajoituksesta, hän oli huomannut, että yksi häntä kiduttaneista ihmisistä oli majoittuneena siellä myös. Samuel oli joutunut pakenemaan ja nukkumaan porraskäytävässä.

Samuelin kertomus on kenties yksi aineiston äärimmäisistä kokemuksista, mutta se ei kuitenkaan ole poikkeuksellinen siinä mielessä, että kaikkia haastateltavia yhdistää se, että palvelujärjestelmä ei akuuteissa kriisitilanteissakaan ole kyennyt tunnistamaan heidän tarpeitaan tai vastaamaan niihin. Esimerkiksi Eetu oli muuttanut uudelle paikkakunnalle, mutta yrityksistä huolimatta kunta ei ollut myöntänyt sosiaali- ja terveystalain palveluja kotikuntalain myöhemmin virheelliseksi osoittautuneen tiukan tulkinnan vuoksi, eikä siten saanut apua päihdeongelmaansa ja asunnottomuuteen, vaan hän oli joutunut olemaan ilman asuntoa puoli vuotta nukkuen julkisissa vessoissa ja parkkialueilla. Vasta kun kolmannen sektorin etsivää työtä tekevät työntekijät tavoittivat Eetun kadulta ja alkoivat tehdä intensiivistä asianajotyötä viranomaisten suuntaan, hän pääsi lopulta päihdepalvelujen piiriin ja sai apua asunnon hankkimiseen. Matti puolestaan kertoo, ettei koe olevansa kaksi vuotta kestäneen asunnottomuuden vuoksi työkykyinen, mutta siitä huolimatta häntä veloitetaan työttömyysetuuden ja/tai toimeentulotuen alentamisen uhalla hakemaan työtä. Se näyttäytyy hänelle ”byrokratian armoilla pöllötyytenä”, eikä hän ole kokenut palveluihin piiriin pääsyä helpoksi.

Edellä olevat esimerkit tiivistävät aineistossa näkyvän eettisen ongelman: asunnottomuutta ja siihen usein kytkeytyviä ongelmia (kuten päihde- tai mielenterveyden ongelmia) ei tunnusteta akuuttina häntänä, joka estää ihmisarvoisen elämän edellytyksiä. Äärimmillään häntä ja tarpeen tunnistamattomuutta ja niihin vastaamatta jättämistä on perusteltua kuvailla heitteillejättönä. Esimerkiksi Elisa kertoo ajanjaksosta, jolloin hän oli ollut useita kuukausia päihdepsykoosissa asunnottomana talviaikaan. Elisa ihmettelee, miksi kukaan ei soittanut hänelle ambulanssia – ennen kuin hän päätyi psykoositalossa yrittämään itsemurhaa hyppäämällä sillalta jokeen:

Elisa: mullahan oli silleen et mä olin et mä olin talvipakkasella ni mä olin tuolla ihan kadulla. Siis kadulla, siis kadulla, niinku jumalauta kadulla, et ei sitä ei sitä niinku pysty selittää toiselle. -- Mut et siis se oli jotain niin järkyttävää et talvipakkasella tavallaan et mulla ei ollu välillä takkia päällä. Ja mä oon tuolla kulkenu -- ihan yksin, monta kuukautta, pitkin [Kaupungin] katuja menny ja, nukkunu ties missä niinku rappukäytävissä, ihan missä vaan ja syöny, syöny tavallaan niinku ymmärräksää, mitä on löytäny niinku jotain jämiä jostain ja, ei oo ollu kunnan vaatteita ja, ei oo pystyny kommunikoimaan kunnolla ihmisten kanssa. Mä oon ollu ihan, ihan, siis niin heitteillä ku ihminen on voinu olla ja, mä oon nukkunu kylmässä ihan semmosessa betoniportaissa semmosissa ihan niinku tärisy palellu vaan, ja siis, no tietenki välillä en oo pystyny, halunnu nukkua. Eihän sitä pystykään, ku tavallaan sä oot koko ajan semmosessa kauheessa stressitilassa ja, semmosessa.

Mikko: Kauanko sitä kesti?

Elisa: Sitä kesti varmaan tota, kuinkahan pitkään. Kyllä sitä kesti tota niin niin... mähän hyppäsin niinku [kuukausi] viime vuonna, mä hyppäsin [Jokeen]. Mut pelastettiin sieltä. Ja mä jouduin [Psykiatriseen sairaalahoitoon] sitte, mä olin psykoosissa olin sillon. Mut tavallaan se että, et yhteiskunta ei auta siinä tilanteessa, jumalauta ku näkee mut kadulla siinä kunnossa, jumalauta. Ni ei siinä ko... ei ei soiteta niinku ymmärräksää, ei, ei soiteta ambulanssia, ketään ei kiinnosta, tiiäksää. Ni sillon, niin sillon, täytyy sanoo et sillon on ollu pohjal, sillon on ollu roska. Et sillon mä oon ollu roska. -- Kyl mä oon, siis sillon mä oon ollu roskaa. Et mä en ollu yhtään mitään. Et mä, mä en ollu ei, mulla ei ollu *ihmisarvo*, mulla ei ollu yhtään mitään, mulla ei ollu henkilöllisyystodistusta, mulla ei ollu mitään, mulla ei ollu ees laukkua. Et mulla ei ollu yhtään mitään, ei puhelinta, ei, ei niinku ei, ei mitään

Tekstikatkelmassa Elisa kuvailee kokemustaan heitteille jäämisensä. Puheesta huokuu ihmetys ja syvä pettymys muiden ihmisten välinpitämättömyyteen: ”yhteiskunta ei auta siinä tilanteessa, jumalauta ku näkee mut kadulla siinä kunnossa”. On perusteltua uskoa, että Elisan avun tarve on ollut ohikulkijoiden nähtävissä, sillä hän on ollut sekavassa tilassa kadulla, hän ei ole pystynyt kunnolla kommunikoimaan muiden ihmisten kanssa eikä hänellä ole ollut kunnollisia talvivaatteita talvipakkasella. Hän kuvailee kokemustaan jälkikäteen siten, että ”mulla ei ollu *ihmisarvo*”. Vasta kun Elisa hyppäsi koskeen, lähettyvillä olevien ihmisten avun hälyttämisen kynnyks ylittyi ja hänet vietiin ambulanssilla psykiatriseen sairaalaan. Haastatteluajankohtana 10 kuukautta myöhemmin hän on kuitenkin edelleen asunnoton ja pohtii, miten voisi päästä käsittelemään traumaattisia kokemuksiaan ja saada helpotusta päihderiippuvuuteensa.

Edeltävät aineisto-otteet ovat kuvanneet aineistossa esiin tulevaa palvelujärjestelmän avun tarjoamisen logiikkaa. Sen perusteella vaikuttaisi siltä, että perustuslain vaatimus ihmisarvoisen elämän turvaamisesta tyypistyy *elämän* turvaamiseksi (ks. Tuori & Kotkas 2016, 265). Huono-osaisuutta kokevien ihmisten kohdalla perustuslain asettama vaatimus julkiselle vallalle näyttäisi aineiston valossa tarkoittavan siis lähinnä hengissä pysymisen turvaamista. Yhteiskunta pelkistää huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten ihmisyyden biologiseksi olemassaoloksi, mutta ei tunnusta huono-osaisessa asemassa olevia ihmisiä *persoonana*, vaan jättää ihmisarvon, kunnioituksen, arvokkuuden ja minuuden integriteetin toteutumisen vähälle huomiolle.

Persoonana tunnustamisen vajeet palveluissa näkyvät aineistossa myös kuvauksina tasavertaisuuden kieltämisestä. Matias ja Luukas kertovat esimerkiksi sosiaali- ja terveystalvissa kokemastaan mielivaltaisista palveluiden epäämistä oikeuttaneista säännöistä, joista ei oltu tiedotettu ennalta saati selitetty jälkikäteen. Saara puolestaan kertoo kokemuksestaan, jossa hän oli joutunut elottomaksi ja häntä oltiin elvytetty. Hänet oli tuotu helikopterilla sairaalaan, minkä lääkäri oli myöhemmin todennut olevan Saaran kohdalla ”resurssien tuhlausta”. Useimmiten huono kohtelu yhdistyy aineistossa (oletetun) päihde- tai mielenterveysongelman tuomaan stigmaan:

Elisa: ku ne pitää sitä tavallaan niinku sitä päihdeongelmaa et he ei pidä sitä sairautena. Että he pitää sitä niinku tavallaan niin kun et se on luonteen heikkoutta tai selkärangattomuutta tai jotain laiskuutta tai jotain tämmöstä -- kyl se niinkun näkyy, näkyy, näkyy niinkun tuolla mun mielestä niinkun yhteiskunnassa ja kyllä mä oon saanu, täytyy sanoo et oon saanu paskaa kohtelua ja totta kai oon tuntenu eriarvosuutta

Sosiaalityö toimii yhteiskunnassa kunnioituksen, huolenpidon ja arvostuksen välittäjänä. Sen voi sanoa olevan yhteiskunnan yksi keskeinen tunnustusinstituutio, koska sillä on tärkeä rooli olla varmistamassa erityisesti heikoimmassa asemassa olevien ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. (Ks. Juhila 2018, 262; Niemi 2020, 10–11.) Sosiaalityön rooli näyttää aineiston valossa kuitenkin ohuelta:

Kari: Se on aika kasvottomaks menny. Nykyisin mä en oo esimerkiksi sosiaalityöntekijääni tavannu kaheksaan vuoteen. Mä en edes tiedä kuka se mulla on.

Mikko: Onks hän suhun ollut yhteydessä?

Kari: On. Sähköpostilla ja puhelimitse, mut en oo koskaan onnistunu saamaan aikaa. En edes silloin kun tuli häätö ni. Silloinkaan en saanut aikaa.

***

Kari: No se nyt lähinnä kuulus se että esimerkiksi pääsis sosiaalityöntekijänsä puheille. Ja sitte siinä et siinä joku oikeesti kuuntelis että mitä sä niinku tarviit, eikä sanottas sulle suoraan et tilastosta sä saat näin ja näin paljon rahaa. Ku yleensä aina ku noihin menee niin ei niistä muusta mennä keskustelemaan, ku se on joko soppatäti et paljon sä saat rahaa ja mihin, tai jotain, mut ei siitä sun elämäntilanteesta ja tälläsestä. Ja miten sitä vois parantaa. Ni siitä ei niinku tavallaan puhuta mitään.

Haastateltavilla ei ole joko lainkaan omaa vastuusosiaalityöntekijää (ks. ”omatyöntekijä” Sosiaali- huoltolaki 1301/2014 § 42), asiakassuhde on ohut tai oman sosiaalityöntekijän saaminen on ollut vaikeaa. Kari on monen muun tapaan yrittänyt saada sosiaalityön tukea, mutta ei ole onnistunut tapaamaan omaa ”soppatätiään”, kuten hän sosiaalityöntekijänsä katkeran kuuloisena kutsuu. Sosiaalityöntekijää hän ei ollut päässyt tapaamaan edes silloin, kun hän oli saanut hädän raha-asioiden mentyä solmuun kolmen kuukauden sairaalassa olon jälkeen. Sosiaalityö on Karin mukaan ”aika kasvotonta” ja yhteydenpito on jäänyt sähköpostin ja puhelimen varaan. Kari toivoo, että pääsisi jäsentämään elämäntilanteestaan kokonaisvaltaisemmin, sillä keskusteluissa on keskitytty lähinnä taloudellisiin asioihin.

Vaikka kaikilla haastateltavilla on kokemuksia huonosta kohtelusta sosiaali- ja terveystalouksissa, aineistossa on jonkin verran kuvauksia ystävällisistä ja arvostavista työntekijä-asiakas-kohtaamisista. Tästä huolimatta tunnustussuhde voi olla vaillinainen, vaikka jonkin palvelun suhtautuminen sinäl- lään olisi arvostavaa:

- Saara: Mutta tota, ku se on niinku tuettua asumista [Saara tarkoittaa tukiasumista eli palveluasumista, MI] niin ei siihen, ei siihen palveluun niinkun kuulunut oikeestaan mikään tuki muuta kun leivän kannikka aamulla (naurahtaa).
- Mikko: Okei. Sä olit siis tuetussa asumisessa mut siellä, sä et saanu tukea...
- Saara: ...eeei...
- Mikko: ...sinne, okei okei. Mitä sä odotit, tai olisit toivonu et mitä se tuki olis ollu?
- Saara: No enemmän just siihen oman asunnon hakemiseen. Kyllä mä osaan, itte hakee, mutta että, se tilanne että mä oon semmoseen päätyne että mä en oo kyllä ihan kunnossa. Niin tota siihen ois tarvinnu tukea ja, sitten, no mulla oli kyllä hyvät omaohjaajat. Että, semmoisiin Kela-sotkuihin niinkun että, olis tarvinnu enemmän niinkun että joku *viranomaisen* niinkun tulee siihen auttaa ja, ja tota.
- Mikko: Omaohjaajat, auttoko ne kuitenkin ja sit sä oisit sen lisäksi kaivannu sitten niinku, kunnan tukea muuten vai, vai saitsä omaohjaajilta ees sitä tukea mitä ois kaivannu?
- Saara: No en saanu muuten kun että niiden kanssa oli kauheen kiva höpötellä.
- Mikko: Joo.
- Saara: Kauheen kivoja. Että, siis, oli tosi mukava jutella. Niinkun, mutta että semmonen niinku asioiden hoitaminen että, nyt, haetaan sitä asuntoa ja.

Saaralle oltiin tarjottu tukiasumisen palvelua, mikä tarkoittaa sitä, että asiakas asuu palveluntuottajan asumisyksikössä ja hänelle tarjotaan ohjausta arkeen ja tukea päihitteettömyyteen. Sosiaalityön myöntämä asumispalvelu oli ollut kuitenkin riittämätöntä, sillä se ei ottanut huomioon Saaran tosiasiallisia tarpeita: ”ei siihen palveluun niinkun kuulunut oikeestaan mikään tuki muuta kun leivän kannikka aamulla”. Saara kyllä koki asumispalvelun ohjaajien kanssa keskustelut mielekkäinä, mutta hän olisi kaivannut paljon konkreettisempaa tukea arjen sujumiseen ja vaikeasta tilanteesta poispääsyyn: ”mutta että semmonen niinku asioiden hoitaminen että, nyt, haetaan sitä asuntoa”. Saara tuo esiin, että kyse ei ollut siitä, etteikö hän itse olisi *osannut* hoitaa asioitaan, vaan useiden yhtäaikaisten ongelmien kasautuessa ja voimavarojen ollessa vähäiset ei hän ei yksin pärjännyt: ”mutta että, se tilanne että mä oon semmoseen päätyne että mä en oo kyllä ihan kunnossa”. Hän olisi kaivannut konkreettista ohjausta asioiden hoitamisessa, kuten asunnon ja etuuksien hakemisessa.

Aineistoni syventää sosiaalityön ammatti- ja tutkimuskirjallisuudessa usein painotettavaa ihmisen kunnioittavan kohtaamisen periaatetta. Saaran kertomus toimii esimerkkinä siitä, kuinka pelkkä ystävällisyys ja arvostava *kohtaaminen* eivät riitä: ”En mä tarkota sitä että jos on pelkästään kiva ihminen niin et se on hyvää palvelua.” Aineistoni painottaa sitä, että ihmisen kunnioittaminen ei voi pelkistyä vain hyväksyvään perussuhtautumiseen eli *tunnustusasenteisiin* – puheessa, kehonkielessä tai

symbolisissa teoissa ilmennettäviin kommunikaatiivisiin ilmaisuihin – vaan ihmisen tunnustaminen persoonana todellistuu lopulta vasta siinä, kuinka ihmisenä olemisen edellytykset konkreettisesti huomioidaan ja kuinka niihin vastataan. (Vrt. myös Turtiainen 2014.)

7.2 Piiloon jäävä huono-osaisuus

Haastateltavien puheessa voi kuulla kokemuksen siitä, että edellisessä kappaleessa esiin tulleista arjen toiminnallisia mahdollisuuksia rajoittavista reunaehdoista ei hyväosaisella valtaväestöllä ei juuri ole tietoa. Esimerkiksi Joonas pohtii, että huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten todellisuus ja siihen liittyvät arjen haasteet ja esteet eivät välity päätöksenteon tasolle. Myös Karin puhe on hyvä kiteytys haastateltavien kokemuksista. Se tiivistää huono-osaisuuteen liittyvän yhteiskunnallisen tason osattomuuden ja ulkopuolisuuden:

Kari: No ne on loppujen lopuks niin vähemmistönä ja ne ei äänestä. Ne ei ota osaa koska tota ni kyllähän se nyt, jos sul menee päivät -- kytätessä jotain ilmasii ruokailuja ja muita niin ei siinä jaksa enää äänestäminen ja muu paska kiinnostaa. -- Se menee se aika siihen että saa sen oman toimeentulonsa ja elämisensä, ni se menee siihen se aika. Ettei yksinkertaisesti edes paljoo ole aikaa ja sitte se että ei se jaksa kovin kauaa kiinnostakaa.

Kari kertoo, että jos aika menee päivittäiseen selviytymiseen, kuten ruokajakeluissa jonottamiseen, ei voimavaroja riitä omien etujen ajamiseen yhteiskunnassa. Samuel puolestaan kutsuu elämää ”kikkailuksi”, millä hän kuvaa sitä, kuinka jokapäiväinen arki on huolehtimista elämän perusehdoista, kuten ruoan ja turvallisen majapaikan etsimisestä: ”täytyy yrittää selvitä koko ajan”. Huono-osaisten tilanne ei Karin mukaan pääse poliittisen päätöksenteon päiväjärjestykseen, sillä heidän asemansa edistäminen ei tuo poliittista kannatusta, koska he ovat lopulta vähemmistöä: ”eihä se nyt saatana vähäosasten ääni kiinnosta vittuakaan”. Joonas puolestaan pohtii, että ”lupaukset unohtuu ja sitten ihmiset pettyy ja ei äänestä ja silti ne valitaan ne samat naamat vaan sinne”. Haastateltavien puheessa huokuu syvä pessimismi ja pettymys poliittista päätöksentekoa kohtaan. Matias ajattelee, että vaikka joku poliitikko ajaisikin heidän asiaansa, marginaaliin jäävät näkemykset eivät saa tuulta alleen, vaan ”hukkuu sinne” – huono-osaisuutta kokevien ihmisten ääni hukkuu poliittiseen järjestelmään:

Matias: Että jotenkin niinkun, mä ajattelen että paikallispolitiikan asteella ihmisillä on hyviä ajatuksia ja aatteita ja semmosta mitä ne ajaa ja ne valitaan sen vuoksi ja tälleen ja, sitten ku, mitä lähemmäks ne menee sitä, niinku Arkadianmäkeä, sitä isompaa puoluetta niin, ei ne, sitte se yksilön mielipide hukkuu sinne koska ne menettää ne saavutetut etuudet jos ne ei oo samaa mieltä ku se kourallinen porukka, jotka sanoo mitä mieltä me ollaan. Niin, eihän se oo mitään demokratiaa sitten --

Aineistoni on huolestuttava kuvaus suomalaisen demokratian tilasta. Huono-osaisimmilla ihmisillä ei ole tosiasiallisia mahdollisuuksia olla vaikuttamassa yhteiskunnan kehitykseen ja heitä koskeviin päätöksentekoon, vaikka halua olisi. Osa ihmisistä on jäänyt – tai heidät on jätetty, kuten aineiston perusteella on perusteltua väittää – demokraattisen yhteisön ulkopuolelle.

Kyse ei kuitenkaan ole vain siitä, kenen ääni kuullaan politiikassa ja kenellä on voimavaroja käydä äänestämässä. Kyse on laajemmin siitä, keiden ääni *kuuluu* ja *kuullaan* yhteiskunnassa ylipäätään ja ketkä tunnustetaan relevantteina yhteiskunnallisina toimijoina, joilla on tietoa, kokemuksia, näkemyksiä ja kykyjä, jotka voivat hyödyttää koko yhteisöä. Tällaista tunnustusta yhteiskunta ei aineiston perusteella huono-osaisessa asemassa oleville ihmisille myönnä:

Samuel: Ku mua ei oo kuunneltu pitkään aikaan. Ja, tämä on sillä tavoin niin tärkeä tilaisuus mulle, tuoda näitä tiettyjä näkökulmia ja mielipiteitä esille.

***

Samuel: Ja, mä koen tärkeäks sen että tää, tää tuliskin mahdollisimman julkiseks. Ja aivan sama ku tossa istuis MTV3:n toimittaja vieressä videokuvaamassa tätä koko hommaa -- Se ois aika kova juttu. Nimittäin niin, siis, ne kaikki asiat mitä mä tiedän, ja mitä mä oon kokenu niin, ne sais aivan uudenlaisia näkökulmaa sillei että miten näitä asioita voitais kehittää, ratkasta ja mitä ongelmia voitais ratkasta jo pelkästään sillä että kuunneltais ihmisiä.

Samuelin puheessa tulee esiin hyvin oleellinen käsite: *näkökulma*. Skeggsin (2014, 44) mukaan näkökulman ottaminen on yksi keskeinen keino, jolla luokkaa tehdään ja jolla eri ryhmiin kirjataan arvoa. Aineistoni perusteella huono-osaisuus piirtyy asemana, jossa omaa näkökulmaa ei ole mahdollista tuoda yhteiskunnalliseen keskusteluun, esimerkiksi median välityksellä tai poliittisessa retoriikassa, mitä kuvastaa Samuelin puhe siitä, kuinka tutkimushaastattelu on tärkeä tilaisuus tuoda esiin hänen näkökulmaansa huono-osaisessa asemassa olevana ihmisenä. Hän kertoo, että hän ei ”omista” kokemuksiaan yksittäisenä yksilönä, vaan haluaa korostaa, että hän puhuu monien puolesta: ”tää on melkeen ja yksinomaan yhden *luokan* ongelma.” Haastateltavien viesti on, että politiikkatoimista päätettäessä kannattaisi kysyä heiltä, joita asia koskee. Samuel kertoo, että jos kaikki ihmiset saisivat näkökulmansa esiin sekä kokemuksensa ja mielipiteensä kuuluviin, yhteiskunnallisiin ongelmiin voitaisiin keksiä uudenlaisia ratkaisuja. Rakenteellinen eriarvoisuus on erisuhtaista pääsyä näkökulmien, diskurssien ja tiedon tuottamisen areenoille.

Toisaalta alisteisessa asemassa olevien ihmisten kriittiset näkökulmat voi olla helppo vaientaa. Saaralle oli tarjoutunut tilaisuus puhua kokemuksistaan tukiasumisen palvelusta maakuntalehteen. Palvelun työntekijät olivat kuitenkin lopulta evänneet tämän mahdollisuuden, sillä tiedettiin, ettei Saara ollut täysin tyytyväinen saamaansa palveluun:

- Saara: Sitte ku siinä oli [Maakuntalehti] tulossa tekemään juttua ja muakin pyydettiin, taikka kysyttiin että menisinkö mää siihen, ja suostuihin siihen, että voin kertoa toiminnasta taikka kuinka oon kokenu. Mut sitten, sitte mua ei haluttukaan siihen.
- Mikko: Okei. Lehti ei halunnu vai se...
- Saara: ...tää...
- Mikko: ...se, tukiasumisen palvelu.
- Saara: Joo.
- Mikko: Okei. Minkä takia ei?
- Saara: No, me vähän päädyttiin siihen että tota, me oltais puhuttu ehkä negatiiviseen sävyyn. Taikka ettei siellä ookaan niin hyvin. Et siellä on näitä nuorempia kaheksantoistavuotiaita helpompi ohjailla silleen että, täällä on kaikki hyvin.
- Mikko: Mm. Et sä sit et päässy ihan niinku kertomaan...
- Saara: ....een, en...
- Mikko: ...rehellisesti että mitä sä oot kokenu.
- Saara: En.

Oleellista on myös se, mitä seurauksia ja vaikutuksia tuolla näkökulman ja kokemusten esiin saamisella on. Toisin sanoen kysymys on siitä, miten näkökulma huomioidaan, miten siihen suhtaudutaan ja miten se vaikuttaa yhteiskunnallisiin diskursseihin ja politiikkatoimiin. Kyse on siitä, mistä Miranda Fricker (2007) puhuu *episteemisenä* eli *tiedollisena epäoikeudenmukaisuutena*. Joidenkin ryhmien – tai luokkien – tietoon, näkökulmiin ja arvostelukykyyn suhtaudutaan vähemmän luotettavina ja totuudenmukaisina tai vähemmän perusteltuina ja oikeutettuina. Tämä tulee ymmärrettävämmäksi, kun otamme vielä Karin esimerkin esiin. Kari kertoo toimeentulotukeen koronapandemian aikana tehdystä korotuksesta. Toimeentulotukea saaville oltiin päätetty antaa 75 euron korotus neljän kuukauden ajan rajoitustoimien aiheuttamien ylimääräisten kustannusten vuoksi (Kela 2020). Kari kertoo, että korotus on tuntunut kuitenkin ”näytösluonteiselta”, sillä vaikka korotus on ”parempi kuin ei mitään”, se auttaa lähinnä hetkellisesti selviytymään niukkuuden keskellä. Sillä ei ole mainittavaa merkitystä oman tilanteen kohenemiseen saati vaikutusta huono-osaisuudesta pois pääsyyn. Seuraava tekstikatkelma on yksi mahdollinen esimerkki siitä, millä tavoin huono-osaisuutta kokevien näkökulma voidaan tulla sivuuttaneeksi:

- Kari: Että näyttää ja tuntuu sellaselt helkkarin pakolliselta tekohengitykseltä ja voidaan katos aina nostaa jonkun näkönen lippu korkeelle et tällästä on tehty. Niin kyllä se on vähän niinku sellanen ku ilmapallo. Poks ja sen jälkeen sitä unohetaan jos vähäosaset puhuu niin niille sanotaan et menihän niille se koronakorotus.

Kari esittää, että yhteiskunnallinen eriarvoisuus voidaan ikään kuin kuitata kertaluontoisilla toimilla, minkä jälkeen huomio voidaan kääntää muualle: ”jos vähäosaset puhuu, niin niille sanotaan et menihän niille se koronakorotus”. Karin puheen perusteella herää kysymys, voiko kertaluontoisilla avustuksilla tai yksittäisillä täsmätoimilla olla tarkoitustaan vastaan palveleva vaikutus. Pintapuoliseksi

jäävän avustamisen kääntöpuoli saattaa olla, että se on pikemminkin huono-osaisessa asemassa olevien tai heidän näkökulmaansa esiin tuovien ihmisten ohittamisen tai peräti hiljentämisen mekanismi. Tällöin tarjottu tuki, joka kokonaiskuvassa jää kuitenkin riittämättömäksi, saattaa johtaa tunnustusvaatimusten oikeutuksen heikentymiseen. Se saattaa pitää yllä *status quota* kääntäessään katseen pois rakenteellisesta eriarvoisuudesta ja huono-osaisessa asemassa elävien ihmisten arjen ehdoista. Pinta-puolinen tuki saattaa siis pikemminkin vain vahvistaa hyvinvointivaltion legitimitettä hyvinvoivan enemmistön silmissä ja ylläpitää uskoa hyvinvointivaltion kykyyn turvata kaikille kansalaisille yhtäläiset mahdollisuudet, vaikka tosiasiansa siihen ei välttämättä olisikaan perusteita. Tällainen näkökulman ohittaminen on yksi luokan tekemisen keino, jolla tullaan kiinnittäneeksi tietyt ryhmät paikoilleen.

Tässä luvussa olen tarkastellut, miten yhteiskunta – siis kansalaisten muodostama demokraattinen yhteisö ja sen instituutiot – tunnustaa huono-osaisessa asemassa olevat ihmiset. Aineiston valossa tunnustussuhteet kunnioituksena, arvostuksena ja rakkautena yhteiskunnan ja huono-osaisuutta kokevien ihmisten välillä hahmottuvat ongelmallisina. Ensinnäkin kun tarkastellaan kunnioitusta juriidisinä oikeuksina, vaikuttaa siltä, että huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten perustuslaissa luvattu oikeus huolenpitoon ei täysin toteudu. Ihmisyydestä itsestään kumpuavan inhimillisen arvokkuuden edellyttämä erityisen kunnioituksen periaate *päämääränä sinänsä* ei näytä koskevan kaikkia kansalaisia – puutteeseen ja hätään ei vastata ihmisarvon edellyttämällä tavalla tai ne ohitetaan kokonaan. Aineiston perusteella huono-osaisessa asemassa olevat ihmiset eivät myöskään saa tunnustusta arvostelukykyisinä, kyvykkäinä, erityisinä ja tasavertaisina kansalaisina, vaan heidän mahdollisuutensa osallistua demokraattisen yhteisön kehitykseen on rajattua. Seuraavassa luvussa tarkastelen mahdollisia mekanismeja näiden havaintojen taustalla.

8 KESKILUOKKAINEN IDEAALIMINUUS JA KAMPPAILUT TUNNUSTUKSESTA

8.1 Tunnistamisen ongelma ja tunnustuksen kehä

Edeltävissä luvuissa olen kuvannut, kuinka huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten tunnustus jää usein vaillinaiseksi. Vaikka tunnustuksen laajuus näyttäisi vaihtelevan haastateltavien välillä, eri hetkinä ja eri yhteyksissä, heitä yhdistivät kokemukset hyvin vakavista tunnustusloukkauksista. Äärimmäisissä tilanteissa tunnustusloukkaus tarkoitti sitä, että haastateltaviin ei suhtauduttu korkean moraalisuuden ja inhimillisen arvokkuuden kantajina, heihin ei suhtauduttu erityisinä ja ansiokkaina eikä heitä nähty ainutkertaisina yksilöinä, joilla on korvaamaton merkitys ja identiteetti. Aineistoa analysoidessani olen ihmetellyt, mikä lopulta selittää sitä, miksi toiset tunnustetaan persoonina ja toiset suorastaan rajataan kokonaan ulos persoonien kategoriasta. Tähän kysymykseen etsin vastausta tässä luvussa. Kokoan edeltävien lukujen löydöksiä yhteen ja esitän niitä selittävän rakenteen, minkä jälkeen perustelen väitteeni aineisto-otteilla. Lopussa tarkastelen, millainen vaikutus tunnustussuhteilla on itesesuhteisiin ja toimijuuteen ja millä tavoin tunnustusvajeita tai -loukkauksia vastaan käydään tunnustuskamppailuja.

Koska tunnustus on reagoimista ja responsiivisuutta niihin piirteisiin ja ominaisuuksiin, joiden johdosta joku määritellään persoonaksi (Honneth 1995, 113; Laitinen 2007), tunnustetuksi tuleminen on kytköksissä siihen, miten persoonuus voidaan *tunnistaa*. Esitän, että tunnistaminen kytkeytyy vallitsevaan keskiluokkaiseen kokemukseen perustuvaan ideaalin minuuden normiin. Se on standardi, jota vasten piirretään rajaa normaalin ja siitä poikkeavan toiseuden välillä ja johon peilaten tehdään tulkintoja siitä, kuka on persoona. Lisäksi tunnistaminen on kytköksissä luokkaan ja siihen liittyviin sosiaalisiin, kulttuurisiin ja taloudellisiin resursseihin ja pääomiin, jotka asettavat ehdot sille, missä määrin normatiivista minuutta on mahdollista ilmentää. Kyse on kyvystä kääntää omia ominaisuuksia, kykyjä ja kulttuuria vallitsevaan arvon järjestelmään ja tulla tunnustetuksi suhteessa hegemoniseen kulttuuriin⁵.

---

5 Esittämäni ideaaliminuuden normin ohella tunnistamiseen vaikuttaa epäilemättä myös monet muut tekijät, joita tämän tutkielman puitteissa ei ole mahdollista nostaa esiin. Esimerkiksi palvelujärjestelmässä ilmeneviin tunnustussuhteisiin

Tunnistamisen ongelmassa kysymys on ensinnäkin persoonana olemisen tunnistamisesta *ylipäättään*. Emme voi tunnustaa jotakuta korkean moraalisen statuksen ja ihmisarvon kantajaksi, elleimme ensin tunnista häntä sellaiseksi olennoksi, jonka voimme asettaa persoonien kategoriaan. Jos persoonuuden perustana on kyky moraaliseen ja rationaaliseen toimijuuteen (Kant) tai kyky elää moraalisessa ja eksistentiaalisessa merkitysulottuvuudessa (Taylor), niin *tunnustamattomuus* loogisesti tarkoittaisi, että tunnustusta (kokonaan tai osittain) vaille jäävät tunnistetaan esimerkiksi vähemmän kykenevinä itsetulkinnallisuuteen, refleksiivisyyteen, ottamaan vastuuta teoistaan ja ohjaamaan elämäänsä autonomisesti sekä vähemmän kykenevinä vahvoihin arvostuksiin, narratiiviseen itsesuhteeseen tai kielellisyyteen ja kulttuurisuuteen. Aineistoni perusteella näyttää siltä, että tietynlaiset ruumiit on kirjattu merkitsemään vähäisempää subjektiviteettiä. Mahdottomuus ilmentää normatiivista minuutta johtaa tällöin merkitsemään vähäisempää persoonuutta ja siten vähäisempää moraalista arvoa. Toisin sanoen kyse on dehumanisaatioprosessista (ks. Haslam & Loughnan 2014).

Toiseksi tunnistamisen ongelmassa kyse on siitä, kenet tunnistetaan *erityisenä* persoonana saavutustensa, kykyjensä, meriittiensä ja ominaispiirteidensä kautta. Se, että jotakuta ei arvosteta ja nähdä erityisenä tarkoittaa, että hänellä ei nähdä olevan erityistä annettavaa yhteisten päämäärien ajamiseen tai sellaisia kykyjä ja ominaispiirteitä, joilla hänet voitaisiin tunnistaa ja erottaa positiivisesti jostakusta toisesta. Inhimillinen tiedonmuodostus perustuu aina jollain tapaa nimeämiseen, luokitteluihin ja kategorioihin (Jokinen ym. 2012). Jos jostakusta ei ole juuri muuta tietoa, tulkintatyössä korostuu ihmisten ulkoisten piirteiden ja käyttäytymisen merkitys. Kategorioihin kirjattu kulttuurinen tieto auttaa vastaamaan kysymykseen ”*millainen jokin tai joku on?*” Tunnistamattomuus erityisenä johtuu siitä, että huono-osaisessa asemassa olevilla ihmisillä on usein vain niukasti mahdollisuuksia päästä niihin resursseihin, joilla itsestä voi kertoa ja ilmentää normatiivisen ihanteen mukaisesti. Tällöin häntä saatetaan päätyä määrittelemään esimerkiksi päihteidenkäyttäjänä, asunnottomana, työttömänä tai sairaana, joihin on kulttuurisesti liitetty vahvoja miellelyhtymiä ja stereotyyppisiä ominaisuuksia.

Kolmanneksi tunnistaminen ongelma liittyy *tiettyinä* persoonana tunnistamiseen eli ainutkertaisuuden, korvaamattomuuden ja jollekulle toiselle henkilökohtaisen merkityksen huomaamiseen. Välittämisen, huolenpidon ja rakkauden sivuuttaminen merkitsee ihmisen identiteetin huomaamatta jäämistä, hänen erityisen historiansa, haaveidensa ja tulevaisuuden tavoitteidensa tunnistamattomuutta. Häntä ei tunnisteta ajattelevana, tuntevana ja kokevana yksilönä. Sen sijaan hän on *kuka tahansa*, tai peräti, *mikä tahansa* – hän on korvattavissa ja vaihdettavissa johonkukin toiseen, eikä hänellä nähdä

---

voivat liittyä tiedonmuodostusta hankaloittava kiire tai organisaatioiden tehtävän ja työnjaon asettama kehys, joiden kautta ilmiöitä tulkitaan (ks. instituution läpi tulkittu asiakkuus, Juhila 2012, 223–226).

olevan henkilökohtaista erityismerkitystä. Hyväosainen valtavirta tarkastelee huono-osaisessa asemassa olevia ihmisiä etäältä, ilman henkilökohtaista suhdetta tai sidettä heihin. Heidän välillään on kuilu. Valtavirralla ei ole pääsyä huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten henkilökohtaiseen kokemusmaailmaan, eivätkä huono-osaisessa asemassa olevat pääse tuomaan näkökulmaansa yhteiskunnassa esiin – heillä ei ole siihen riittävästi oikeanlaisia resursseja.

Tunnustussuhteiden kannalta persoonan tunnistamisen ohella keskeistä on myös *luokan* tunnistaminen. Toisin sanoen kyse on siitä, millä tavoin huono-osaisuutta kokevien ihmisten aseman ja tilanteen ymmärretään kytkeytyvän yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen rakenteellisena ilmiönä. Luokan tunnistaminen tarkoittaa alisteisessa asemassa olevan ryhmien tiedostamisen ohella myös etuoikeutettujen asemien tunnistamista sekä sen tiedostamista, että omalla positiolla on aina vaikutusta siihen, millaisista näkökulmista sosiaalista maailmaa tulkitaan ja jäsennetään. Luokan tunnistaminen ei siis ole yksilöiden näkyväksi tekemistä, vaan ymmärrystä vinoutuneista valtasuhteista ja yhteiskunnallisista hierarkioista. Jos luokkaa ei tunnisteta, on vaarana, että huono-osaisessa asemassa olevat ihmiset tunnistetaan *väärin*. Tällöin rakenteiden tunnistamisen sijaan kyse on pikemminkin poikkeavuuden ja toiseuden tuottamisesta, paljaaksi tekemisestä ja symbolisesta väkivallasta.

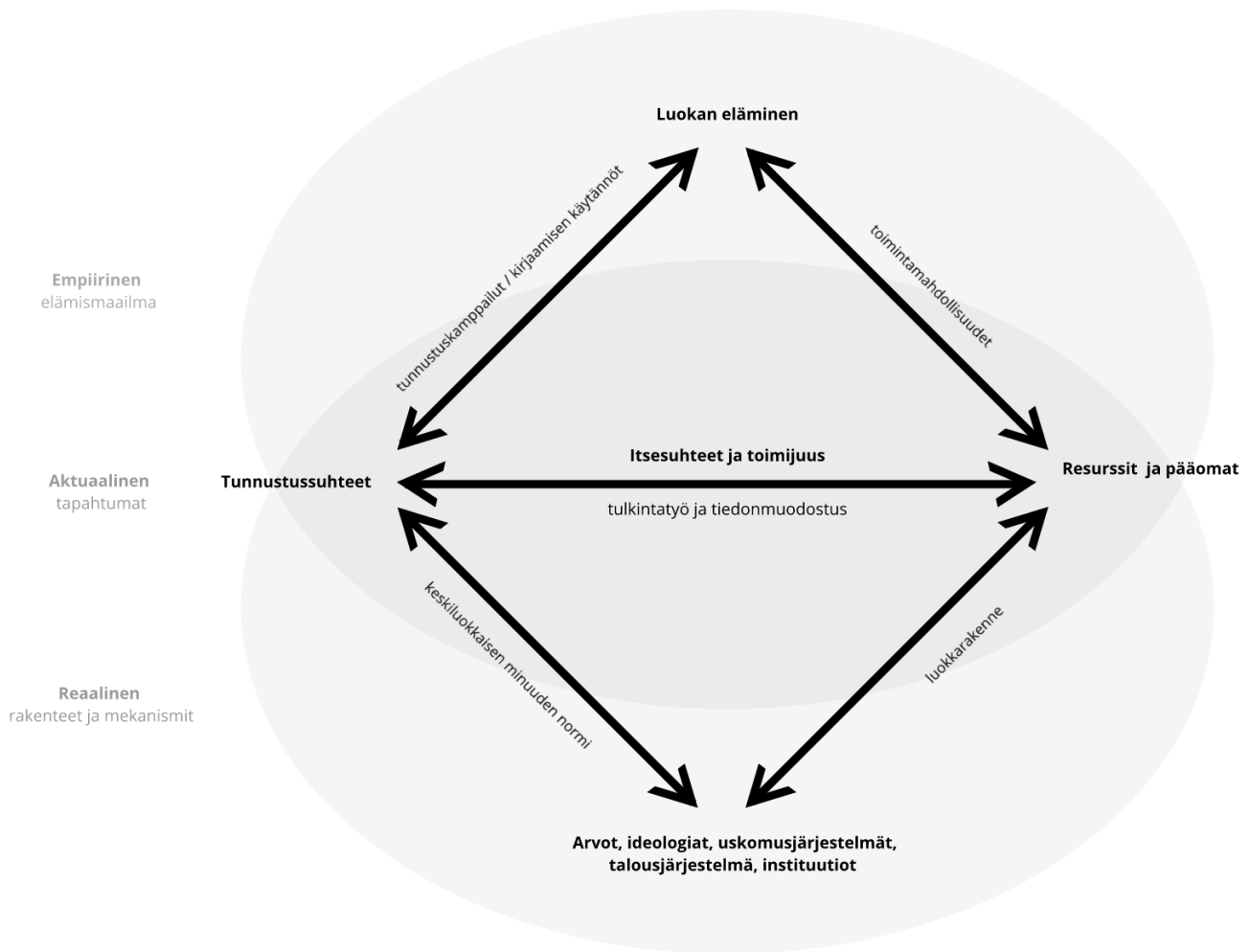
Tunnustussuhteiden ymmärtämiseksi on tunnistamisen kysymyksen ohella otettava esiin vielä itsesuhteiden merkitys. Saatu tunnustus on perusta itsekunnioituksen, itsearvostuksen ja itseluottamuksen kehittymiselle ja ne ovat edellytys sille, että ihminen voi ottaa osaa yhteisölliseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan. Jos huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten saama tunnustus jää vaillinaiseksi, se vaikuttaa heidän kykyynsä osallistua tunnustuksen kamppailuihin ja yhteiskunnan normien muotoiluun edelleen – haastamaan, kritisoimaan ja vastustamaan niitä sekä esittämään tunnustusvaatimuksia. Mitä vahvemmin ihminen on saanut elämässään tunnustusta, sitä varmemmin hän pystyy myös tunnistamaan häneen kohdistuneet tunnustusloukkaukset.

Tunnustussuhteita selittävä mekanismi muotoutuu siis *tunnistamisen, luokan ja itsesuhteiden* dynamisesta suhteesta. Tätä mekanismia visualisoin alla olevassa kuvassa (kuva 1). Kuvassa on nähtävissä luvussa 6.4 esitellyn kriittisen realismin viitekehyksen mukainen jäsenitys sosiaalisen todellisuuden eriytyneisyydestä. Alimmaisena on nähtävissä *reaalinen* rakenteiden ja mekanismien ala, joka generoi taipumuksia kuvassa keskimmäisenä näkyvän *reaalisen* alan tapahtumille. Kuvassa ylimpänä puolestaan on nähtävissä *empiirinen* sosiaalisen elämämaailman taso, jolla tapahtumia havaitaan, koetaan ja tulkitaan. Kuva visualisoi, kuinka luokkarakenne ja keskiluokkaiseen kokemukseen perustuva minuuden normi ohjaavat suhteissa tapahtuvaa tulkintatyötä ihmisen persoonuudesta.

Kuva visualisoi myös sitä, kuinka luokka-asemaan yhteydessä olevat resurssit ja pääomat raamittavat (estävät tai mahdollistavat) normatiivisen minuuden ilmentämistä. Se, millä tavoin tunnustussuhteet toteutuvat, vaikuttaa resurssien ja pääomien kertymiseen edelleen, sillä tunnustaminen itsessään on yleensä ainakin jollain tapaa resurssien vahvistamista ja tarjoamista – kunnioittaminen voi tarkoittaa esimerkiksi tasavertaisuuden edistämistä, arvostaminen osaamisen karttumista tai välittäminen hyvinvoinnin varmistamista. Lisäksi vahvistuneet positiiviset itsesuhteet tarkoittavat vahvistunutta toimijuutta, mikä on tärkeä resurssi normatiivisen minuuden ilmentämisessä tai sen haastamisessa. Tunnustussuhteet tuottavat resursseja ja pääomia erityisesti silloin, kun ne vakiintuvat ja institutionalisoituvat tunnustusrakenteiksi, jotka ilmenevät konkreettisesti esimerkiksi tietynlaisina lakeina, julkisina tiloina ja palvelujärjestelminä.

Tunnustussuhteet ja resurssit vaikuttavat siihen, mitä ihmisten on mahdollista lopulta *tehdä* ja *olla* ja kuinka elämismaailmaa eletään ja koetaan. Kuvassa näkyvät nuolet kuvaavat, että mekanismin eri tekijöiden vaikutukset eivät ei ole yksisuuntaisia, vaan esimerkiksi elämismaailmassa havaitut ja tulkitut tunnustusloukkaukset herättävät tunnustuskamppailuja, joilla on vaikutusta tunnustussuhteiden sisältöön. Onnistuneet tunnustuskamppailut puolestaan vaikuttavat uudelleen yhteiskunnan rakenteelliseen perustaan, kuten arvoihin, ideologioihin, uskomusjärjestelmiin ja muihin instituutioihin.

Kuva 1. Tunnustussuhteita selittävä mekanismi muodostuu tunnistamisen, luokan ja itsesuhteiden välisestä suhteesta.

Jäsentämässäni mallissa ei suinkaan ole *kaikkia mahdollisia* mekanismeja, vaan ainoastaan yksi mahdollinen. Se on pelkistys, sillä sosiaalinen toiminta tapahtuu aina niin sanotussa avoimessa systeemissä, jossa vaikuttavat lukemattomat yhtäaikaiset ja yhteen kietoutuneet mekanismit ja rakenteet. Aineistoni jättääkin tilaa ihmettelylle: miksi esimerkiksi yhden haastateltavan tunnustussuhteet eivät näyttäyty lyhyen ajan sisällä tai tietyssä palvelussa johdonmukaisesti samankaltaiselta, vaan niissä näyttäisi olevan ainakin jonkin verran vaihtelua? Kriittisen realismin mukaisesti ajattelen, että rakenteet ja mekanismit eivät määrää inhimillistä toimintaa, mutta asettavat sille reunaehtoja ja taipumuksia. Vaikka voimme sanoa *jotain* sosiaalisen todellisuuden rakenteistumisesta, emme voi kokeellisten laboratoriotutkimusten tapaan havaita kaikkea sitä, mitä tapahtuu tai tulla tietoisiksi kaikista niihin vaikuttavista lukemattomista tekijöistä.

Aineistoni siis tukee Beverly Skeggsin teoriaa keskiluokkaiseen kokemukseen perustuvan refleksiivisen ja itseään optimoivan normatiivisen minuuden ja siitä poikkeavan toiseuden keskinäisestä kon-

struktiosta. Ideaalin minuuden normi on pääteltävissä enemmän tai vähemmän selkeinä johtolankoina, mutta myös suorina viittauksina konkreettisiin arjen kokemuksiin. Normi on tulkittavissa aineistossa ensinnäkin epäsuorasti kuvauksina siitä, mitä se *ei ole*. Sen vastakohtaksi asettuu poikkeava *toinen*, joka on yhteiskunnasta syrjäytynyt tai tippunut, arvoton, hyödytön, laiska, epäilyttävä, arveluttava, passiivinen, toivoton, surkea, heikko, heikkoluonteinen, merkityksetön, selkärangaton, likainen tai ansioton. Nämä voimakkaan negatiiviset representaatiot tulevat esiin haastateltavien puheessa yhtäältä kuvauksina siitä, miten he ovat arjen vuorovaikutuksellisissa käytännöissä tulkinneet muiden ihmisten heistä ajattelevan ja toisaalta kertomuksina siitä, miten muut ovat heihin kasvotusten eksplisiittisesti reagoineet ja suhtautuneet:

Kari: se et se on narkomaani ja edelleen assosioi ihmisten mielessä surkeeseen, ittesä siihen jamaan ajaneeseen, liian heikolta ihmiseltä mikä ei pärjää oravanpyörässä.

***

Samuel: usein ja liian usein nähdään se että ne ketkä putoaa väliin ja, menettää asioita elämässään, ne on niitä luusereita

***

Eetu: kun oli se vakava päihdeongelma, ja, sitte, kun kadulla joutuu asumaan ja se oli kestänyt jonkun aikaa, nii ku on jatkuvasti likaset vaatteet ja kestokassien ja muovikassien kanssa pyörii jossain -- keskustassa pyörii -- näkee et sillai ku ihmiset, ihmiset kattoo sillai tosi silleen että selvästi näkee että toinen ei, tai että ei ole kaikki silleen elämässä ok. -- Mut sillon ku on semmonen et niinku, selk... niinku habituksesta ja ulkonäöstä selkeesti tietää että, joku on koditon ja narkkari ja sitä ja tätä ja tota -- on niitäkin ollu että ei oo siis itte puhunu kellekään mitään, et joku vaan tulee silleen sanomaan et vittu sun pitäs niinku, et sä oot tommonen likanen hippi pummi että, tee jotain elämälles

Tietynlaisiin ruumiisiin kulttuurisesti koodattujen merkitsijöiden perusteella ne, jotka eivät pysty normatiiviseen minuuteen, tulkitaan vähemmän persoonina, vähemmän erityisinä ja vähemmän ainutkertaisina yksilöinä. Heillä on vähäisempi arvo ja merkitys, heikompi tahto ja toimijuus. Heidät tulkitaan saman essentiaalisen ryhmän edustajina, ”pummeina”, ”narkkareina”, ”luusereina”, joita yhdistävät samat luonnolliset ominaisuudet.

Aineiston perusteella voi myös sanoa, että huono-osaisessa asemassa olevat ihmiset eivät ole homogeeninen joukko ja myös heillä voi olla negatiivisia näkemyksiä toisia huono-osaisessa asemassa olevia ihmisiä kohtaan. Negatiiviset representaatiot eivät ole yksinomaan valtavirran näkemyksiä marginaaliasemassa olevia ihmisiä kohtaan. Arvoa kirjataan ja toiseutta uusinnetaan siis myös ”toiseuden sisällä”. Asunnottomana oleva Rasmus kuvailee itseään alkoholistina ja tekee tiukan eron rauhoittavia opiaatteja käyttäviin ihmisiin, joita hän kutsuu ”ihan erilaiseksi ihmislajiksi”:

Rasmus: Ne haluaa heti, ne ei anna ikinä tiäksää, alkoholistit pistää aina pullon kiertää ja jointin kiertää, mutta tiäksää, narkkareilla on taas että ”tos ois nappi mutta anna kolme euro”. Tiäksä ne on ihan erilainen ihmislaji.

Mikko: Joo. Mist se johtuu?

Rasmus: Emmä tiä, ehkä ne huumeet tekee sen. En tiä, ne ei niinku ajattele sitä samalla tavalla että ne ois selviä tiäksä, tai sillai että tiäksä, ne tarvii aina niitä. Ku tiäksä kyllä sit täälläki alkoholistiki kyllä pärjää tiäksää, ilman alkoholiakin, jos vähän kestää niitä just [vieroitusoireita] tiäksää, mut noi ei taas pärjää, ne jotka käyttää subutexiä niin ne vierotusoireet on --. Ei mitään pelkkää sydämentykytystä ja hikoilua vaan niinku oikeesti jotain vitun paskaa. Niin ehkä ne on vähän sellasia niljakkaampia.

***

Rasmus: Osa niistä on ihan vitun turhaa sakkia tiäksä että ne, turhaan tuolla vaeltelee. Ei niillä oo mitään annettavaa koskaan.

Mikko: Okei. Miksei?

Rasmus: No ne on pilannu jo elämänsä tiäksä, niillä on se, loputtomasti lisää kunnes kuollaan. Niillä on jo aivot ihan sulanu ja ne vaan höpöttää "velkaa, velkaa". Mun mielestä on ihan vitun tiäksä sellasia, vähän niinku robotteja mutta tiäksä. On niillä joillain vielä vähän jotka on vasta alottanu niin niillä on vähän viel sydäntä mutta, tai jotain muuta, jotain meininkiä. Ja sitte noi vauhtipäät [piristäviä käyttävät] on erilaisia, ne on taas niitä höpöttäjiä jotka pöllii tuolla pyöriä ja menee vitun lujaa ja, niillä on hauska meininki. Ja vauhtipäitä mä oon kyllä tavannu jotka on lopettanu. Mut noi jotka on tohon subutexiin ja noihin.

Rasmus kuvailee opioideja käyttäviä ihmisiä "turhaksi sakiksi", "niljakkaiksi" ja "vaeltaviksi robotiksi", joiden "aivot on ihan sulanut" ja joilla ei ole enää sydäntä. Alkoholista tai kannabista käyttävät sen sijaan ovat Rasmusen silmissä solidaarisia, ja keskushermostoa kiihdyttäviä huumeita käyttävät puolestaan ovat heitä joilla on "hauska meininki" ja jotka myös pystyvät halutessaan lopettamaan huumeidenkäytön. Rasmusen puhe on tulkittavissa niin, että hän näkee opioidien käyttäjät vailla omaa tahtoa ja moraalialueita – he ovat tunteettomia, toivottomia, turhia ja menetettyjä.

Aineistossa esiintyvien negatiivisten representaatioiden kautta voidaan käänteisesti päätellä, että normatiivinen minuus on ahkera ja hyödyllinen yhteiskunnassa tai yhteisössään, luotettava ja hyveellinen, aktiivinen ja tulevaisuuteen orientoitunut, lujatahtoinen ja motivoitunut ja hän ilmentää näitä ominaisuuksiaan oikeanlaisella pukeutumisella, käyttäytymisellä, taipumuksilla ja kuluttamisella. Tämä tulkinta saa vahvistusta aineiston suorissa viittauksissa arkielämän kokemuksiin siitä, mitä minuudesta voi kertoa:

Saara: oikeestaan oon melkeen vaan semmosissa, semmosissa paikoissa nykyään missä voi niinkun olla suurimpiin oma itseni. Että mun ei tarvii niinku esittää että mä oon joku "mä oon just lähdössä kouluun ja töihin ja" ja asiat on niinku jees.

***

Matti: Mut sitte jos vaikka paljastuu että oon pitkäaikaistyötön ja, ja paljon ollu koditon ja tälleen ni, sit se jotenki, sosiaaliset pisteet rapisee. -- Nii, sit se jotenki nopeesti menee semmoseks kuulusteluks ku paljastaa jotain tiettyjä, vaikka just että on kodittomuustustaa tai, tai että on sillä hetkellä ollu koditon.

Saaran ja Matin tekstikatkelmissa tulee esiin, että minuutta on kerrottava ja esitettävä tietyllä tavalla. Kun itsestä ei voi kertoa muille normin mukaisesti, "sosiaaliset pisteet rapisee". Matti on toisessa yhteydessä kertonut pukeutuvansa tietoisesti työn tekemisestä viestittävään "työmiesasuun" eli keltaisiin huomiovaatteisiin, minkä johdosta hänen annetaan viettää huoltoasemalla aikaa, hän saa parempaa asiakaspalvelua ja yhtä isoja annoksia kuin muutkin asiakkaat. Myös Saara on huomannut

eron kohtelussaan, mikä kytkeytyy minuuden ilmentämiseen. Kun hänet tulkittiin päihteidenkäyttäjänä, häntä ei otettu ”tosissaan”, mutta nyt raittiina oltuaan suhtautuminen on muuttunut. Saara kertoo hämmästyneensä, kun terveydenhuollosta ”otetaan ihan itte yhteyttä” häneen ja kysytään halukkuutta palveluihin:

Mikko: Koetko siinä, ootsä huomannu jotain eroa sitten, nyt ku oot ollu raittiina?

Saara: Joo. Huomaan, huomaan. Että niinkun, terveyspalvelut on paljon muuttunu, että *minuun* on otettu esimerkiks ihan itte yhteyttä, tahoinko mä hoitaa C-hepatiitin pois ja, et tota. Mikä oli mulle ihan ihmetys että *mulle* niinku soitetaan ja *kysytään* että haluakko tämmöseen hoitoon ja, sehän on, vaan tietysti niinku sen ansiota että mä oon ollu raittiina.

Samuel puolestaan kertoo, että moni ei uskalla kertoa avoimesti omasta tilanteestaan, koska se koetaan häpeällisenä ja he kokevat ”pelkoa siitä, että heidän arkea paljastuu”. Kenties samasta syystä myöskään Elisa ei pysty kertomaan sosiaalityöntekijälleen tilanteestaan rehellisesti: ”mä puhuin vähän sitä sun tätä, mitä se varmaan vähän, mitä se ny vähän halus kuullaki, ja mä en puhunu totuudenmukaisesti”. Huomionarvoista on, että oikeanlaisen minuuden ilmentäminen näyttäisi olevan kytköksissä sosiaaliturvan ja palveluiden myöntämiseen, mikä kytkee siihen vahvan vallankäytön ulottuvuuden:

Kari: nehän [Karin tuttavat ja kaverit] osaa kaunistella ja kertoo mitä se soppatäti [sosiaalityöntekijä] haluaa kuulla. Ne on siinä todella hyviä ku ne on tehny sitä suurinpiirtein pennusta saakka.

Mikko: Joo. Mitä se on mitä ne... mitä ne halua kuulla, mitä niille kannattaa kertoa että saa jotain?

Kari: Totta kai se että sä alat harrastaa jotain, etet aio käyttää huumeita ja aiot korjata elämäs ja suurinpiirtein tälläst, tietysti kertoo aina kaikkee hyvää mitä se halua kuulla.

***

Luukas: Monet jättää esimerkiks kertomatta päihdehistoriaansa, koska siinä vaiheessa, jos sanot että juon kerran viikkoo kaljaa ja poltan pilvee, et ole enää mielenterveyspuolella sää meet päihdepuolelle, ni monet jättää kertomatta. Mikä on aivan väärin. -- mä tiedän montakin tapausta jotka on ihan vaan jättäny kertomatta tai valehdellu päihteidenkäytöstä että saivat mielenterveysapua. Mun mielestä se on todella väärin.

Karin ja Luukaksen kertomuksissa tulee esiin, että omasta tilanteesta ei aina kannata kertoa totuudenmukaisesti, vaan tunnustuksen saamisen edellytyksenä on oikeanlainen minuuus, jota pyritään ilmentämään orientoitumalla tulevaisuuden suunnitelmiin, kertomalla harrastuksen aloittamisesta tai osoittamalla päihdeettömyyttä tai päihderiippuvuudesta kuntoutumista. Skeggs (2014, 231–233) toteaaakin, että jos ei ole pääsyä resursseihin, joilla rakentaa tai oikeuttaa minuuttaan omilla ehdoillaan, on opittava kertomaan minuutta tietyllä tavalla, annetun käsikirjoituksen mukaan. Persoonan tunnustamisen sijaan kyse on eräänlaisesta pakotetusta tunnustuksen (*confess*) tekniikasta, missä tunnustuksella tarkoitetaan tässä yhteydessä väärin toimimisen myöntämistä tai selontekoa (ks. Foucault 1974, 59 ref. Skeggs 2014, 227). Tunnustus täytyy siis tietyllä tapaa ansaita osoittamalla pystyvyyttä oikeanlaiseen

minuuteen. Sosiaaliturvan saamiseen institutionalisoitu moraalisen parannuksen ja kunnollisuuden vaatimus merkitsee sosiaalista kontrollia ja vallankäyttöä.

8.2 Itsesuhteet ja tunnustuskamppailut

Aiemmissä luvuissa jäsentelin työn, henkilökohtaisten suhteiden, tilojen ja paikkojen sekä julkisten instituutioiden ja palveluiden merkitystä huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten tunnustussuhteille. Honnethin (1995, 107) mukaan vastavuoroiset tunnustussuhteet ovat perusta positiivisille itsesuhteille eli itsekunnioitukselle, itseluottamukselle ja itsearvostukselle. Itseuhteet sekä käytössä olevat resurssit ja pääomat muodostavat lähtökodan yhteiskunnalliseen toimijuuteen, tunnustusvaatimuksien esittämiseen ja kykyyn osallistua tunnustuskamppailuihin. Se konkretisoituu hyvin esimerkiksi vahvatietoiseksi ja suorapuheiseksi itseään kuvailevan Luukaksen kohdalla. Luukaksen puheessa ilmenee, että vahvojen itsesuhteiden ohella hänellä on monenlaista tietoa ja osaamista, koulutusta, erityislaatuista työkokemusta, vahvoja läheissuhteita ja terveydellisiä voimavaroja, jotka ovat toimineet resursseina tunnustuskamppailuissa esimerkiksi hätämajoituksen palvelun kanssa. Luukas kertoo, että hänellä on kykyä ajatella kriittisesti, ottaa asioista selvää ja kyseenalaistaa epäoikeudenmukaista kohtelua:

Luukas: siinä jotenkin korostu se että ei siellä [hätämajoituksessa] paljon yksilöä ajatella. Että te olette täällä ja te olette meidän sääntöjen mukaan ja me kerrotaan ku olet rikkonut niitä. Että olisitte nyt hyvillänne.

***

Luukas: mä sitten kyseenalaistin, juurikin näitä mitkä minun mielestä oli epäkohtia kyllä. -- Mut mulla ei todellakaan oo ongelmaa niinkun avata suutani. Tai siis on ongelma koska joskus avaan suutani vähän liiankin kärkevästi. Mut siis niinku että mä oon, mulla kuitenkin on, tuota kaks, tuota korkeakoulututkintoo, niin väitän että osaan ajatella suht kriittisesti, kärkevästi. Ja, yleensäkin jos puhun niin mä puhun asiaa. Jos on joku sellanen mitä tarvii niinkun, no kyseenalaistaa, niin kyllä mä yleensä otan selvää. Niinku että mulla on joku peruste. Tai sitten mä rupeen selvittää. Mut, se on taas, vaan nyt sitten niinku minun luonnettani, että mä tiedän että minä osaan ärsyttää ihmisiä. Ja, siellä ehkä se vähän sitten korostu koska, tuota, nää ohjaajat, tuntu että he ottaa sen vähän henkilökohtasesti kun kyseenalaistan heidän käytöstään, perusteluitaan, päätöksiä.

Aineiston valossa kokemus vääryydestä ja epäoikeudenmukaisuudesta näyttää herättävän kamppailuja tunnustuksesta. Aineiston perusteella voi kuitenkin esittää tulkinnan myös siitä, että mitä pitkäaikaisempaa tunnustusvaje on haastateltavilla ollut tai mitä vahvemmin se on ollut yhtäaikaista eri tunnustuksen ulottuvuuksilla, sitä heikommat resurssit ja voimavarat heillä on tunnustuskamppailui-

hin osallistua tai niissä menestyä. Sitä vähemmän he myös suhtautuvat itseensä moraalisesti ja oikeudellisesti ansaitsevina, arvokkaina ja yksilöllisesti merkityksellisinä. Huono-osaisuus on asema, jossa koetut tunnustusloukkaukset uhkaavat äärimmillään riistää ihmiseltä identiteetin:

Samuel: mä antasin *kaikki* pois, jos mä vaan pystysin. Niin, se on ehkä se vallitsevampi puoli musta. Mä haluan sen ilosen, reippaan kundin kuka haluaa painaa duunia ja, elää vaan normaalia elämää. Emmää halua mitään muuta enää.

***

Elisa: tuntuu että ei oo niinku omaa identiteettiä, tavallaan tai silleen, että se niinku... identiteetti viedään, että *mikä* mä oon, että oonko mä, oonko mä Elisa enää -- ja jotenki tuntuu et niinku itsetunto on tosi alhaalla, ja se just se syö sitä. Tavallaan, se, se se elämäntilanne niinku että jotenkin, et mä en tavallaan *kuulu* tähän yhteiskuntaan ja mä en oo tavallaan niinku *mitään*. Mä en oo mitään, tavallaan.

Eetu kertoo, että vaikka asunnon saaminen ja päihdepalvelujen myöntäminen on tuonut mukanaan voimavaroja, ”energiaa”, se ei ole välittömästi tuonut keinoja esittää tunnustusvaatimuksia: ”silti aika yhtä vähän sillon kun oli koditon kun nytki tuntuu siltä että, on mahdollisuuksia, tai kanavia oikeestaan”. Matti kuvailee vuosia kestäneiden tunnustusvajeiden vaikuttaneen ”syvällisesti psykologiaan”. Hän kertoo, että kyky ryhtyä tunnustuskamppailuihin on ”näännytetty” hänestä – hänellä ei ole siihen fyysisiä eikä henkisiä resursseja:

Matti: ku sitä on vaikka vuosia niinko, jotenki menny eteenpäin ni sit se vaan on. En tiä vaikee sanoo, se menee jotenkin tosi syvälliseksi. Syvällisesti vaikuttaa psykologiaan ja kaikkeen. Ja musta tuntuu että, vaikka mun asunnottomuuden alkuvaiheissa mä olin tosi, jotenkin poliittisesti radikaali ja halusin haastaa, haastaa yhteiskuntaa ja kaikkea vääryyttä, mut nyt mä oon sitte vaan, musta tuntuu et, sitä ei oo niinku hakattu musta, niinku monista se hakataan pois, vaan että se on niinku näännytetty musta että, että mulla ei oo, jotenki kaloriresursseja eikä mitään henkisiä resursseja pistää itteeni alltiis vaikka mihinkään kamppailuun, ni sit mä vaan myönnyn kaikessa asiassa ja, katson vääryyttä sivusta ja annan sen nihilismin jotenkin syöpyä mun sieluun.

Mielenkiintoista on, että vaikka moni haastateltava paikansi oman vaikean tilanteensa yhteiskuntarakenteelliset syyt esimerkiksi lapsuuden turvattomiin olosuhteisiin, köyhyyteen tai riittämättömiin sosiaali- ja terveystalveluihin, he näyttivät samaan aikaan vastuuttavan enemmän tai vähemmän myös itseään omasta tilanteestaan. Se näkyy aineistossa syyllisyyden, huonommuuden, itsensä laiminlyönnin ja kyvyttömyyden kokemuksina:

Matias: jotenki, jotenki pitäs silleen semmosta niinku tasapainoo elämään saaha. Ja sitte just ja, mitä on ollu jotai kurssija tai duuneja tai tommosia ni just, just ku ne, niinku ne tekemättä jättämät hommat tai poissaolot ja muut niin niistä mä oon aina sitte ruoskin itteeni tosi kovasti aina että se on ollu se, ja.

Mikko: Joo. Miks sä ruoskit siitä ittees?

Matias: Emmä tii... tai nyt mä oon vasta niinku viime aikoina tajunnu se että kaikille ihmisille sattuu semmosia, jotenki mä oon pitäny jotenki sillä tavalla että, ajatellu että kaikki muut on täydellisiä ja ne menee aina just aina oikeeseen kellonaikaan ja ne tekee kaikki oikein ja sitte että ku, se on vaan mä joka töppää ja, tälleen ja. Nyt mä oon niinku hoksannu sen että kaikki tekee virheitä, tai silleen.. (naurahtaa)

***

Elisa: Joo sitä kyllä mulla on sitä itteeni syyllistämistä tosi paljon ja sitä soimaamista ja näin. Herran jumala sitä on muuten paljon ku miettii. Estääks se mua sit tekemästä asioiden niinku... sekin voi olla. Mä meinaan ku mä niinku soimaan ja syyllistän itteeni niinku koko ajan niinku musta tuntuu että, et miks mä nyt noin tein ton asian että, en mä voi noin sitä, taas mä tein väärin, taas mä tein väärin, koko ajan semmonen kela tiäksää niinku päässä.

Useimmiten itsesuhteet näyttäytyvätkin aineiston valossa ristiriitaisina. Monella haastateltavalla vaikuttaa olevan samaan aikaan tietyllä tapaa vahva itsekunnioitus, itsearvostus ja itseluottamus, mutta samaan aikaan itsesuhteet näyttäytyvät häilyvinä. Tämä tiivistyy hyvin Matiaksen kertomuksessa, jossa on samaan aikaan nähtävissä itsekunnioituksen ja sen puutteen välinen jännite:

Matias: -- tuntee että tulee kohdelluksi niinku epä... tai saa epäreilua kohtelua. Ja sitten, sen ennen anto sitten sillä tavalla että, no ehkä mä oon ansainnutkin sen koska, mä käytän päihteitä tai jotain tämmöstä

Mikko: Joo. Okei. Minkälaista se kohtelu on ollu? --

Matias: Niin, niin se jotekin. Silleen, sitten jotenkin alkaa niinku kuvittelemaan että ei välttämättä ansaitsekaan parempaa tai että --

...mut mä tuota, mä en kuitenkaan hakenut sitä [etuuksia Kelasta] koska omasta mielestäni mä en ollu tehny sen mitään että mä en ansaitse sitä. Et niinkun...

Mikko: ...sä jätit hakematta sellasta oikeutta.

Matias: Niin, joo. Tai siis mulla, mä olin aika tosi irrallaan niinku monta vuotta sillä tavalla yhteiskunnasta että, ei mulla ollu henkilöllisyystodistusta eikä osotetta eikä kirjastokorttia eikä, enkä mä käyny Kelassa enkä sossussa enkä mitään tuolleen että. Että mä olin niinku silleen että, osittain omaehtosestikin ulkona siitä systeemistä. Ehkä se oli jotain angstia ja sitten osittain tai sitten ku sitä sai niin paskaa kohtelua ja tuntu että mua kyykytetään ja juoksetetaan ihan turhan takia ja sitten, joittenkin kielteisten päätösten takia, tai tälleen. Niin ni, en mä sitten jaksanu sitä.

Matias kertoo tullessa kohdelluksi epäreilusti. Monien elämänsä aikana koettujen tunnustusloukkausten johdosta hän oli alkanut ajatella, ettei ansaitsekaan yhteiskunnan tukea, ja hän syytti omasta tilanteestaan itseään ja päihteidenkäyttöään. Hän oli jättänyt hakematta jopa sosiaaliturvan etuuksia ja palveluita, koska ajatteli, ettei ollut tehnyt sen eteen mitään. Tässä mielessä näyttäisi, että Matias ei suhtautunut itseensä korkean moraalisen statuksen ja ihmisarvon kantajana tai oikeuksien haltijana. Kuitenkin hänen kertomuksestaan tulee esiin, kuinka hän samaan aikaan oli käynyt hyvin radikaalia kamppailua tunnuksesta: Matias oli pyrkinyt vastustamaan huonoa kohtelua jättäytymällä osin omaehtoisesti ”ulos systeemistä” ja jättäytymällä yhteiskunnasta ”irralleen”. Tulkitsen tämän eräänlaisena irtisanoutumisena siitä ”normaalista”, jonka vaatimuksia Matiaksen oli ollut mahdoton täyttää. Tämä viittaisi siihen, että Matias kuitenkin jollain tapaa suhtautui itseensä oikeuksien ja ihmisarvon kantajana – hän ei hyväksynyt huonoa kohteluaan, vaan valitsi mieluummin ulkopuolisuuden ”virallisesta” yhteiskunnasta. Käytännössä tunnustuskamppailu tarkoitti asunnottomuutta ja jokapäiväistä selviytymistä ilman palkkatuloa tai perusturvaetuksia.

Samankaltaisesta ”normaalin” eli hegemonisen kulttuurin kyseenalaistamisesta on kyse myös Rasmuksen tilanteessa. Hän kertoo kokevansa suorastaan ylpeyttä asunnottomuudestaan, sillä se merkitsee pärjäämistä, kyvykkyyttä, omaehtoisuutta, riippumattomuutta ja vapautta: ”Ei haluis joutua sellaseen oravanpyörään, just sellaseen kasista neljään -luoppiin ja siihen että joka päivä on väsynyt ja joka päivä herää väsyneenä vaan. Ku, pitää olla jossain missä ei halua olla. -- Mut ny mä oon löytänyt sellasen luovuuden, et kumpuaa omasta sisältäki kaikennäköstä.” Saara puolestaan kertoo tuntevansa sääliä ”oravanpyörässä” juoksemaan joutuvia ihmisiä kohtaan, ja Kari kertoo, että vaikka hänellä olisi rahaa, hän ei menisi ”pintaliitopaikkoihin”, kuten keskustan trendikkäisiin kahviloihin, joissa käyvillä ihmisillä on ”typerät jutut” ja jossa ”ne menee silmälaput silmissä eteenpäin ja luulevat olevansa jotain hienompaa ku ovatkaan”. Näissä esimerkeissä on kyse eräänlaisista hiljaisista tunnustuskamppailuista, joissa haastateltavat kritisoivat hyväosaista keskiluokkaa teennäisyydestä ja pinnallisuudesta. Jos tunnustuskamppailuun on heikosti resursseja tai kamppailun julkisille areenoille ei ole pääsyä, ainoaksi vaihtoehdoksi saattaa jäädä omien arvojärjestelmien luominen jättäytymällä kokonaan moraalisen ja materiaalisen hallinnon ulkopuolelle (vrt. Skeggs 2014, 63).

Aineiston valossa näyttää siltä, että ihmiset pyrkivät saamaan tunnustusta ihmisyydelleen tavalla tai toisella. He pyrkivät saamaan tunnustusta persoonana, ihmisarvon ja oikeuksien kantajina, erityisinä ja ainutkertaisina yksilöinä ja nämä vaatimukset tunnustuksesta saattavat saada monenlaisia muotoja. Siinä, mikä valtavirtakulttuurista katsottuna saattaa näyttää esimerkiksi rikollisuutena, ilkeänä, ”epäsosiaalisena” tai epäasiallisena käyttäytymisenä tai päihteidenkäyttönä, saattaa kyse olla ainakin lähtökohdiltaan tunnustuskamppailuista – pyrkimyksistä turvata ihmisarvoisen elämän edellytykset, vastustaa epäoikeudenmukaisena koettua kontrollia ja vallankäyttöä sekä kritisoida oman minuuden ainutkertaisuuden ohittamista. Sosiaalisella toiminnalla näyttää olevan aina jokin sisäinen mieli ja logiikka.

Matti kertoo kuinka asunnottomia syrjään työntävä kaupunkisuunnittelu, kuten lepäämistä estävät kaiteet bussipysäkkien penkeillä, saavat hänet haluamaan sen tärvelystä ”vastaiskuna”, sillä hän kokee ne hyökkäyksinä huono-osaisia ja itseään kohtaan. (Penkkien tärvelystä, esimerkiksi spray-maalamalla, Matti ei ole enää kuitenkaan viime aikoina ryhtynyt, sillä hänellä ei ole varaa maksaa sakkoja, ”kärsiä tappioita”.) Vaikka lepäämistä estävät penkit saattavat kuulostaa triviaaleilta, ilmiö yhdistyy laajempaan tunnustusvajeiden kokemukseen: Matti kertoo, ettei hänellä ole ”jaksamista taistella tätä kehitystä vastaan”. Jostain samankaltaisesta näyttäisi olevan kyse Rasmuksen kertomassa esimerkissä. Rasmus kertoo kokemuksestaan terveydenhuollon päivystyksessä, jossa tuli hänen vuoronsa mennä lääkärin vastaanotolle. Rasmuksella oli kuitenkin tupakan käärminen kesken ja hän kertoi

tulevansa lääkärin huoneeseen pienen hetken päästä. Lääkäri ei voinut kuitenkaan jäädä odottamaan, mikä aiheutti konfliktin:

Rasmus: mä sanoin vaan että joo, menee ihan pikku hetki et mä en nyt, jos mä käärin tän loppuun etten mä nyt, että, niinku tiiäksä, kesken jätä ja sit se vaan, se oli vaan sillai et no joo katotaan sit tunnin päästä uudelleen. Ja sit mä olin vaan että vitun liero lääkäri saatana, painu vittuun, mä lähen täältä vittuun (naurahtaa). Ja sit mä vaan lähin sieltä ja kaadoin kaikki vitun tavarat siitä kesken kaiken ja lähin vaan juoksee sieltä menee. (nauraa) En jaksanu kuunnella. Se näyttiki niin vitun niljakkaalta se lääkäri että vittu mä halunnu sellasen vastaanotolle mennä. Emmää tiiäksää oikein luota kaikkiin lääkäreihin.

Mikko: Okei. Miks?

Rasmus: Emmä tiiä. Emmä tiä. Ei ne, ku tuntuu että... tietysti niillä on niin paljon noita kaikkia narkariasiakkaita niin näkee just sellasena vitun kastematona tai sellasena vitun tiäksää että et sää oo mitään, mä oon ite lääkäri, tienaan vittu kymppitonin kuussa ja, tiäksä (naurahtaa) elämä hallussa ja vittu skarppaisit sääki nyt vähän ni.

Rasmuksen kertomuksen perusteella tilanteessa ei vaikuttanut sinällään olevan mitään ongelmallista tunnustuksen kanssa. Lääkäri oli tehnyt kiireellisyysarviointia, ja Rasmuksen vaikuttaessa kiireettömältä hän oli ottanut seuraavan jonossa olevan potilaan ja tarjonnut Rasmukselle uuden ajan tunnin päästä. Tunnustussuhteiden kannalta ongelmallinen tilanne ei ollutkaan varsinaisesti lääkärin ja Rasmuksen välillä yksilöinä. Sen sijaan Rasmuksen kokemuksissa lääkärin kanssa tapahtunut vuorovaikeus näyttäisi yhdistyneen laajemmin yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kokemuksiin. Rasmus tulkitsee lääkärin suhtautuneen häneen ”narkariasiakkaana” ja näkevän hänet ”kastematona”. Hän asettaa lääkärin hyväosaisten ja hyvin tienaavan ihmisen kategoriaan, jolla on tuomitsevia asenteita päihkeitä käyttäviä ihmisiä kohtaan. Rasmus kertoo epäluottamuksesta lääkäreihin. Sivustaseuraajien silmin Rasmuksen toiminta, tavaroiden kaataminen ja epäkunnioittava puhe lääkäriä kohtaan, on varmasti aiheuttanut ihmettelyä. Vaikka huonoa käytöstä ei tarvitse hyväksyä, sen taustalla piileviin syihin voi löytää ymmärrystä – Rasmuksen oman selonteon perusteella tilanne on mahdollista tulkita tunnustuskamppailuna ja vastapuheena erivertaista asemaa vastaan. Kamppailun kohteeksi joutui siinänsä viaton lääkäri, joka tehtävänsä puolesta edusti valtaapitävää hyväosaista enemmistöä.

Aineistoni tuo hyvin viheliäisellä tavalla esiin vastavuoroisuuden haasteen. Jos yhteiskunta ei tunnusta huono-osaisessa asemassa olevia ihmisiä, eivät huono-osaisessa asemassa olevat ihmiset näytä myöntävän tunnustusta myöskään yhteiskunnalle. Haastateltavieni kohdalla tunnustuskamppailut eivät näytä laajassa mielessä pystyvän saamaan merkittävää muutosvoimaa. Kun kamppailun mahdollisuudet ovat heikot, saattaa ainoaksi kamppailun vaihtoehdoksi jäädä valtavirran roolin kiistäminen relevanttina tunnustuksen antajana. Tällöin tunnustusloukkaus saa vähäisemmän painoarvon.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkielman tavoitteena oli tarkastella eksistentiaalista eli ihmisarvoon liittyvää eriarvoisuutta yhteiskunnassa. Ensimmäisenä tutkimustehtävänä oli tutkia sitä, missä määrin ja millä tavoin huono-osaisessa asemassa olevat ihmiset voivat saada tunnustusta *persoonina* ja miten yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta voidaan tunnustussuhteiden valossa arvioida. Tutkielmani on piirtänyt kuvaa suomalaisesta yhteiskunnasta eriarvoisena ja kerrostuneena. Aineiston valossa huono-osainen asema näyttäytyy yhteiskuntaluokkana, joka asettaa ehtoja arjen toiminnallisille mahdollisuuksille ja haastaa ihmisarvoisen elämän edellytyksiä. Axel Honnethin (1995) tunnustussuhdeteorian valossa monet yhteiskunnalliset käytännöt, instituutiot ja rakenteet näyttävät ongelmallisina, sillä ne eivät mahdollista huono-osaisessa asemassa oleville täysiä vastavuoroisia tunnustussuhteita. Vaikka aineistossa on jonkin verran kuvauksia myös vahvoista tunnustussuhteista – jotka ilmenevät useimmiten esimerkiksi henkilökohtaisten suhteiden vastavuoroisuutena tai positiivisina itsesuhteina – haastateltavia yhdistävät myös monenlaiset tunnustusvajeet. Ne tulevat aineistossa esiin esimerkiksi perusoikeuksien toteutumattomuutena, tarpeiden tunnistamattomuutena tai niiden ohittamisena, hyötymisenä ja hyväksikäyttönä sekä poissulkemisena ja häätämisenä. Tunnustusvajeet on tunnistettavissa myös erivertaisuuden, kelpaamattomuuden ja hyödyttömyyden kokemuksina sekä arvottomuuden ja häpeän tunteina.

Haastateltavilla on monenlaisia yhtäaikaista tuen tarpeita, minkä valossa julkisten sosiaali- ja terveyspalveluiden tarjoama tuki vaikuttaa ohuelta ja pintapuoliselta. Palvelujärjestelmällä näyttäisi olevan hankaluuksia tunnistaa yksilölliset tuen tarpeet tai vastata niihin. Toisaalta aineistoni on herättänyt pohtimaan laajemmin palvelujärjestelmän avun tarjoamisen logiikkaa: äärimmäistä huono-osaisuutta ja siihen usein kytkeytyviä ongelmia (kuten päihde- tai mielenterveyden ongelmia) ei tunnisteta eikä tunnusteta akuuttina hätänä ja puutteena, jotka estävät ihmisarvoisen elämän edellytyksiä. Avun tarjoamisen logiikkaa ohjaa tällöin pikemminkin hengissä pysymisen turvaaminen kuin persoonana tunnustamisen vaatimus. Aineistoni äärimmäisissä esimerkeissä hädän ja tarpeen tunnistamattomuutta ja niihin vastaamatta jättämistä on perusteltua kuvailla karkeina tunnustusloukkauksina ja heitteillejättöinä.

Tutkielman toisena tavoitteena oli pyrkiä ymmärtämään ja selittämään aineistosta tehtäviä havaintoja. Tarkoituksena oli saada tietoa siitä, millaiset mekanismit ja rakenteet voisivat selittää huono-osai-

suutta kokevien ihmisten asemaa ja tunnustussuhteita. Yhdeksi tunnustussuhteita selittäväksi mekanismiksi paikansin *tunnistamisen, luokan ja itsesuhteiden* välisen dynaamisen suhteen. Aineiston valossa esitin, että tunnustetuksi tuleminen on ensinnäkin kytköksissä persoonana olemisen tunnistamiseen. Tunnistamisen käytäntöjä ohjaa keskiluokkaiseen kokemukseen perustuva ideaaliminuuden normi. Se on standardi, jota vasten piirretään rajaa normaalin ja siitä poikkeavan toiseuden välillä ja johon peilaten tehdään tulkintoja siitä, ketkä ovat relevantteja tunnustuksen kohteita. Toiseksi esitin, että tunnustetuksi tuleminen on kytköksissä luokkaan ja siihen liittyviin resursseihin, jotka asettavat ehdot sille, missä määrin normatiivista minuutta on mahdollista ilmentää sekä miten sen määritelmää koskeviin neuvotteluihin ja kamppailuihin sekä arvon kirjaamisen käytäntöihin on mahdollista osallistua. Kolmanneksi esitin, että koska saatu tunnustus on perusta itsesuhteiden kehittymiselle ja yhteiskunnalliselle toimijuudelle, tunnustus vaikuttaa edelleen ihmisten kykyyn osallistua tunnustuskamppailuihin ja yhteiskunnan normien muotoiluun.

Honnethin (1995) mukaan yhteiskunnallinen muutos ja moraalinen kehitys tapahtuvat yhteiskunnallisten tunnustuskamppailujen voimasta. Tutkielmani on kuitenkin tuonut esiin, että huono-osaisessa asemassa olevilla ihmisillä on vain vähäiset mahdollisuudet esittää tunnustusvaatimuksia ja osallistua kamppailuihin tunnustuksesta. Aineisto antaa viitteitä siitä, että huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten arkinen todellisuus ja sen toiminnalliset haasteet, toisinaan suorastaan loukut, eivät välity hyväosaisen enemmistön tietoon, vaan jäävät siltä piiloon. Samoin on mahdollista väittää, että osa kansalaisista on suorastaan jätetty demokraattisen yhteisön ulkopuolelle.

Tutkielmani asettaa sosiaalityölle haasteen arvioida kriittisesti omia toimintaperiaatteitaan ja sitoumuksiaan. Mihin sosiaalityö asettaa tavoitteensa? Tyytyykö se sopeuttamaan niukkuuteen ja ”pitämään vähäväkiset hengissä” (ks. Karjalainen & Raivio 2010, 112–113) tai pyrkiikö se normalisoimaan tai kontrolloimaan poikkeavuutta? Vai pitääkö sosiaalityö tavoitteenaan *nostaa ihmisiä pois* niukkuudesta ja osattomuudesta ja edistää kaikkien ihmisten toimintamahdollisuuksia ja vapauden asteita? Koska sosiaalityön oikeutus perustuu ihmisten perusoikeuksien, yhteiskunnallisen yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden edistämiseen (Törrönen 2016, 13), sen ei tule olla normaalistamisen ja hallinnoinnin projekti, vaan *tunnistamisen ja arvonnannon projekti*. Sosiaalityö on yhteiskunnan keskeinen tunnustusinstituutio, sillä sen tehtäväksi on annettu edistää ja varmistaa ihmisarvoisen elämän edellytyksiä erityisesti niiden ihmisten kohdalla, joilla ne ovat uhattuina (ks. Juhila 2018, 262; Niemi 2020).

Aineistoni on tukenut Harri Melinin ja Raimo Blomin (2011, 210) näkemystä siitä, että huono-osaisilla ei juurikaan ole puolestapuhujia, mikä painottaa sosiaalityön yhteiskunnallisen tehtävän tärkeyttä. Tunnustuksen vajeisiin suoran vastaamisen ohella sosiaalityön luontevaksi rooliksi asettuu *julkinen* edunvalvontatyö ja tunnustuskamppailuihin liittyminen erityisesti niiden ihmisten ja ryhmien rinnalle, joilla on kamppailuihin yksin heikosti mahdollisuuksia. Sosiaalisen kärsimyksen kohtaaminen asiakastyön arkisissa käytännöissä tuo sosiaalityölle velvoitteen ottaa yhteiskunnassa aktiivinen, sosiaalisia patologioita esiin tuova, niitä kritisoiva ja niiden ratkaisuehdotuksista keskusteleva rooli.

Vahvempi ymmärrys luokan tekemisen ja arvon kirjaamisen käytännöistä voisi auttaa sosiaalityötä osallistumaan eriarvoisuutta tuottavien rakenteiden näkyväksi tekemiseen ja haastamiseen. Jo ylipääntään puhe luokasta ja sen merkityksestä voisi auttaa lisäämään yhteiskunnassa ymmärrystä siitä, että emme synny olosuhteista ja rakenteista vapaina valitsijoina, vaan erilaisten resurssien ja pääomien puutteet kaventavat toiminnan mahdollisuuksia ja tuottavat kasautuessaan toiminnallisia loukkuja. Keskiluokkaiseen kokemukseen perustuvan ideaaliminuuden normi tulee tehdä näkyväksi ja sitä tulee pystyä haastamaan, sillä se tuo mukanaan poliittisia etuoikeuksia niille, jotka normaaliuteen yltyvät, ja uhkaa jättää oikeuksien ulkopuolelle ne, jotka tulevat määritellyiksi poikkeavuuden kautta. (Skeggs 2014, 122–127). Luokkarakenteet tuottavat hierarkkisia ja vinoutuneita valtasuhteita, jotka asettavat toiset alisteiseen asemaan, demokraattisen yhteisön marginaaliin (Kauppinen 2020).

Tutkielmani tulokset painottavat tiedonmuodostuksen tärkeyttä sosiaalityön asiakastyössä ja ohjaavat kiinnittämään erityistä huomiota siihen, kuinka asiakkaiden tilanteista, tuen tarpeista ja niihin kytkeytyvistä yhteiskunnallisista ilmiöistä voidaan paremmin rakentaa ymmärrystä. Lisäksi tulokset voivat auttaa jäsentämään sitä, kuinka sosiaalityön asiakkaiden negatiiviseksi tai epäasialliseksi tulkittuun käyttäytymiseen palvelukohtaamisissa voisi olla hedelmällistä suhtautua. Esitän, että sosiaalityön tulisi ottaa myös itseensä kohdistuva vastapuhe, kritiikki ja haastaminen myönteisenä ilmiönä vastaan, sillä ne tarjoavat mahdollisuuden tunnistaa asiakkaiden kokemia tunnustusvajeita. Vastapuhe ja voimakkaat tunteiden ilmaisut on monissa tapauksissa mahdollista ymmärtää kamppailuina tunnuksesta – vaatimuksina saada kunnioitusta, arvostusta ja huolenpitoa, vaatimuksina edellytyksille elää ihmisarvoista elämää. Tunnustuskamppailut kertovat olemassa olevista, mutta loukatuista toimijuudesta ja itesuhteista, joiden vahvistaminen kuuluu sosiaalityön ydintehtäviin. Tunnustuskamppailuja tulee vaalia, ei vaientaa tai tukahduttaa, sillä niiden tunnistaminen antaa työkaluja ”aikalaisdiagnoosiin” (ks. Särkelä 2020) ja avaa mahdollisuuden liittyä kamppailuihin mukaan asiakkaan rinnalle. Samalla on muistettava heidät, jotka ovat hiljaisia tai joita ei nähdä – heidät, jotka eivät

enää jaksa vaatia tai kamppailla. On tunnistettava myös vaiennetut, lannistetut ja *näännytetyt*, kuten aineistossani Matti kuvailee itseään.

Sosiaalityö voi saada esiin tuomilleen ilmiöille ja epäkohdille yhteiskunnassa vastakaikua, jos se onnistuu kytkemään ne kaikkia kansalaisia yhdistäviin elämäkokemuksiin. Sosiaalinen kärsimyksen artikulaatio tulee kytkeä tiukasti kiinni oikeudenmukaisuuden ja *moraalin* kysymyksiin, jotta niiden esiin tuominen ei typisty vain yksilöllisiksi kokemuksiksi (Rossiter 2014, 106). Tähän tehtävään tunnustussuhdeteoria voisi tarjota ymmärrettävän sanaston. Koska sosiaalisten ongelmien määrittelyllä on aina yhteiskunnallisia ja poliittisia vaikutuksia (ks. Gambrell 2006, 131–133), tunnustussuhdeteoriaan perustuva ongelmien määrittely voisi auttaa paikantamaan yhteiskunnallisia patologioita ja purkamaan sosiaalisia ongelmia yksinkertaistavaa ja yksilöllistävää vastuuttamiskurssia. Vastavuoroisten tunnustussuhteiden edellytyksiä arvioiva ja niitä edistävä politiikka ohjaisi suuntaamaan katseen ihmisenä olemisen ehtoihin ja ihmisarvoisen elämän edellytyksiin sekä siihen, millainen on *eettinen* ja *oikeudenmukainen* yhteiskunta.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. 4. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Anderson, Joel (1995) Translator's introduction. Teoksessa Axel Honneth: The struggle for recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts. Cambridge: Polity Press, x–xxii.

ARA (2021) Asunnottomat 2020. Asumisen rahoittamis- ja kehittämiskeskus ARA. Selvitys 2/2021. <https://www.ara.fi/download/noname/%7B016E9233-B95F-4B34-AFEC-C3B6395E1263%7D/165063> Viitattu 2.3.2021.

Autio, Merja (2015) Sosiaalihuoltolain uudistaminen. https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/sosiaalihuoltolain-uudistaminen.aspx Viitattu 18.3.2021.

Bamberg, Jarkko (2017) Kävelyhaastattelu. Teoksessa Matti K. Hyvärinen, Pirjo Nikander, Johanna Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 218–230.

Beck, Ulrich (1992) Risk Society: Towards a New Modernity. Lontoo: Sage.

Berg, Noora & Huurre, Taina & Kiviruusu, Olli & Aro, Hillevi (2011) Nuoruusiän huono-osaisuus ja sen kasautumisen yhteys kuolleisuuteen. Seurantatutkimus 16-vuotiaista nuorista. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti 48(3), 168–181.

Bergroth, Harley (2016) Luokan ääni ja hiljaisuus. Yhteiskunnallinen luokkajärjestys 2000-luvun alun Suomessa. Teoksessa Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Kati Launis & Jussi Ojajärvi (toim.) Tampere: Vastapaino, 166–204.

Bevan, Chris (2021) Governing "The Homeless" in English Homelessness Legislation: Foucauldian Governmentality and the Homelessness Reduction Act 2017. Housing, theory, and society. [10.1080/14036096.2020.1738542](https://doi.org/10.1080/14036096.2020.1738542).

Bhaskar, Roy (2016) Enlightened Common Sense. The Philosophy of Critical Realism. Lontoo: Taylor & Francis Group.

Björklund, Liisa & Sarlio-Siintola, Sari (2010) Inhimilliset toimintavalmiudet suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. Teoksessa Heikki Hiilamo & Juho Saari (toim.) Hyvinvoinnin uusi politiikka. Johdatus sosiaaliin mahdollisuuksiin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 37–70.

Blom, Raimo & Melin, Harri & (2014) Keskiluokkaistuuko Suomi? Teoksessa Kirsti Lempiäinen, Tiina Silvasti, Tomi Kankainen, Raimo Blom, Harri Melin, Martti Siisiäinen, Eeva Luhtakallio & Sakari Hänninen (toim.) Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Tampere: Vastapaino, 20–51.

Bourdieu, Pierre & Loïc Wacquant (2001) *NewLiberalSpeak: Notes on the new Planetary Vulgate*. *Radical Philosophy* 105, 1-6.

Bullen, Jane (2015) *Governing Homelessness: The Discursive and Institutional Construction of Homelessness in Australia*. *Housing, Theory and Society* 32(2), 218–239.

Carter, Nancy & Bryant-Lukosius, Denise & DiCenso, Alba & Jennifer, Blythe & Neville, Alan J (2014) *Triangulation, Data Source*. The use of triangulation in qualitative research. *Oncology nursing forum*. 41(5), 54–547.

Caswell, Dorte & Marston, Greg & Larsen, Elm Jørgen (2010) *Unemployed citizen or 'at risk' client? Classification systems and employment services in Denmark and Australia*. *Critical Social Policy* 30(3), 384–404.

Clapham, David (2005) *The meaning of housing. A pathways approach*. Bristol: Policy Press.

Cronin, Anne M (2000) *Consumerism and "Compulsory Individuality": Women, Will and Potential*. Teoksessa Sarah Ahmed, Jane Kilby, Celia Lury, Maureen McNeil & Beverley Skeggs (toim.) *Transformations: Thinking through Feminism*. Lontoo: Routledge.

Danermark, Berth & Ekström, Mats & Jakobsen, Liselotte & Karlsson, Jan Ch (2002) *Explaining society: An introduction to critical realism in the social sciences*. Lontoo: Routledge.

Danielsson, Petri & Näsi, Matti (2020) *Suomalaiset väkivallan ja omaisuusrikosten kohteena 2019 - Kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti.

Dillon, Robin S. (2018) *Respect*. Teoksessa Edward N. Zalta (toim.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Spring 2018 Edition. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/respect/>. Viitattu 25.4.2020.

Dooling, Sarah (2009) *Ecological gentrification. A research agenda exploring justice in the city*. *International Journal of Urban and Regional Research* 33(3), 621–639.

Eriksson, Lise (2015) *Leipäjonot sanomalehtijulkisuuden keskusteluissa*. Teoksessa Janne Autto & Mikael Nygård (toim.) *Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 246–277.

Erola, Jani (2010) *Luokkarakenne ja luokkiin samastuminen Suomessa*. Teoksessa Jani erola (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 27–44.

Euroopan ihmisoikeussopimus (63/1999). Finlex <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063>. Viitattu 13.3.2021.

Euroopan sosiaalinen peruskirja (44/1991). Finlex https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910044/19910044_2. Viitattu 13.3.2021.

Euroopan unionin perusoikeuskirja. 2012/C 326/02. Euroopan virallinen lehti. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>. Viitattu 10.3.2021.

Fairclough, Norman (2000) *New Labour, new language?* Lontoo: Routledge.

Feinberg, Joel (1980) *Nature and value of rights. Rights, Justice, and the Bounds of Liberty: Essays in Social Philosophy.* Princeton: Princeton University Press.

Fitzpatrick, Suzanne & Bramley, Glen & Johnsen, Sarah (2013) *Pathways into Multiple Exclusion Homelessness in Seven UK Cities.* *Urban Studies* 50(1), 148–168.

Fletcher, Amber J. (2017) *Applying critical realism in qualitative research: methodology meets method.* *International Journal of Social Research Methodology* 20(2), 181–194.

Foucault, Michel (1974) *The Archeology of Knowledge.* Lontoo: Tavistock.

Fraser, Nancy (2003) *Social justice in the age of identity politics: Redistribution, recognition and participation.* Teoksessa Nancy Fraser ja Axel Honneth (toim.) *Redistribution or recognition? A political-philosophical exchange.* New York: Verso, 7–111.

Fricker, Miranda (2007) *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing.* Oxford: Oxford University Press.

Gambrill, Eileen (2006) *Social work practice: A critical thinker's guide.* New York: Oxford University Press.

Giddens, Anthony (1991) *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age.* Cambridge: Polity press.

Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Haslam, Nick & Loughnan, Steve (2014) *Dehumanization and Infrahumanization.* *Annual review of psychology* 65(1), 399–423.

Hautamäki, Antti (2019) *Näkökulmarelativismi: tiedon suhteellisuuden ongelma.* Jyväskylä: SoPhi 142.

Haverinen, Riitta & Kuronen, Marjo & Pösö, Tarja (2014) *Sosiaalihuoltoa haastetaan.* Teoksessa Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus.* Tampere: Vastapaino, 9–22.

Helliwell, John F & Layard, Richard & Sachs, Jeffrey D. & De Neve, Jan-Emmanuel & Aknin, Lara B. & Wang, Shu (toim.) (2021) *World Happiness Report 2021.* New York: Sustainable Development Solutions Network.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2015) *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö.* Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Hirvilampi, Tuuli & Mäki, Sari (toim.) (2013) Toimeentulovaikeuksia, yksinäisyyttä ja alemmuuden kokemuksia. Perusturvan saajien rajalliset toimintamahdollisuudet. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Hirvonen, Ari (2019) Ihmisoikeuksien politiikka. Yhteisymmärryksestä erimielisyyteen. Mitä oikeudet ovat? Filosofien ja oikeustieteen näkökulmia. Helsinki: Gaudeamus.

Hoddy, Eric T. (2019) Critical realism in empirical research: employing techniques from grounded theory methodology. *International Journal of Social Research Methodology* 22(1), 111–124.

Honneth, Axel (1995) *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*.

Hyvärinen, Matti (2017) Kertomushaastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 145–162.

Hänninen, Sakari (2008) Ruoka-apu – meidän pankki? Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Stakes, 209–221.

Hänninen, Sakari (2010) Asunnottomuuden vastainen toiminta – menestystarinako? Teoksessa Sakari, Hänninen, Elina Palola & Maija Kaivonurmi (toim.) Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 162–180.

Ikäheimo, Heikki (2004) Tunnustusasenteet ja persoonuuden konstituutio. Teoksessa Jussi Kotkavirta & Petteri Niemi (toim.) *Persoona*. SoPhi, 319–331.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) (2012) Kategoriat, kulttuuri & moraalit. Johdatus kategorianalyysiin. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2012) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. 4. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2018) *Aika, paikka ja sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi & Jolanki, Outi & Vilkkonen, Anni & (2016) Siirtymät ja valinnat vanhojen ihmisten ja asunnottomien asumispoluilla. Teoksessa Kirsi Juhila & Teppo Gröger (toim.) *Siirtymät ja valinnat asumispolulla*. Jyväskylä: SoPhi, 11–39.

Järventie, Irmeli (1993) Selviytyä hengiltä. Sosiaalipsykologinen ja sosiaalipsykiatrinen näkökulma itsemurhiin. Helsinki: Stakes.

Kaakinen, Juha (2013) Asunto ensin ja sitten. Teoksessa Susanna Hyväri & Sakari Kainulainen (toim.) *Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 15–24.

Kainulainen, Sakari (2006) Huono-osaisuuden kasautuminen ja pitkittyminen Suomessa 1970-2000. Yhteiskuntapolitiikka 71(4), 373–386.

Kainulainen, Sakari & Saari, Juho & Häkkinen, Juho (2013) Kadulta asuntoon – vaikutukset hyvinvoinnille. Teoksessa Susanna Hyväri & Sakari Kainulainen (toim.) Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 49–72.

Kangas, Olli (2008) Pohjoismaat – maailman paras kolikka? Yhteiskuntapolitiikka 73(4), 357–367.

Karjalainen, Jouko & Raivio, Helka (2010) Toimeentulotuen jakolinjat. Teoksessa Sakari Hänninen, Elina Palola & Maija Kaivonurmi (toim.) Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 111–137.

Karjalainen, Pekka (2016) Sosiaalityön uusi asento: paikka, rooli ja orientaatio. Teoksessa Sanna Blomgren, Jouko Karjalainen, Pekka Karjalainen, Minna Kivipelto, Paula Saikkonen & Peppi Saikku (toim.) Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 119–136.

Karjalainen, Pekka & Metteri, Anna & Strömberg-Jakka, Minna (2019) Tiekartta 2030. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:41. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Karjalainen, Vappu (2014) Poliittisen harkinnan paradoksit. Teoksessa Laura Kallioma-Puha, Toomas Kotkas & Marketta Rajavaara (toim.) Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 114–132.

Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura (2014) Nuorten aikuisten syrjäytymisvaaraan liittyvä huono-osaisuus. Teoksessa Marja Vaarama, Sakari Karvonen, Laura Kestilä, Pasi Moisio & Anu Muuri (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 160–176.

Kauppinen, Antti (2020) Mistä puhumme, kun puhumme eriarvoisuudesta? Helsinki: Kalevi Sorsa-säätiö. https://sorsafoundation.fi/wp-content/uploads/2020/02/Kauppinen_web.pdf Viitattu 15.12.2020.

Kauppinen, Timo M. & Saikku, Perri & Kokko, Riitta-Liisa (2010) Työttömyys ja huono-osaisuuden kasautuminen. Teoksessa Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2010. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 234–250.

Kela (2020) Väliaikainen epidemialkorvaus perustoimeentulotuen saajille. Helsinki: Kansaneläkelaitos. <https://www.kela.fi/valiaikainen-epidemialkorvaus> Viitattu 19.2.2021.

Kivipelto, Minna & Karjalainen, Pekka & Koponen, Erja & Liukko, Eeva (2020) Osallistavan sosiaaliturvan kokeilun toteutus. Teoksessa Minna Kivipelto (toim.) Osallistavaa aikuissosiaalityötä. Osallistavan sosiaaliturvan kuntakokeilun tulokset. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 10–25.

Kivipelto, Minna & Tanhua, Hannele & Jokela, Merita (2019) Selvitys toimeentulotukiuudistuksen vaikutuksista. Raportti 11. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Kröger, Teppo (2014) Yli-ikäinen sosiaalihuolto. Teoksessa Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino, 25-41.

Kärkkäinen, Sirkka-Liisa (2005) Minne häviää asunoton mielenterveysongelmainen? Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes, 293–318.

Käyhkö, Mari (2008) Vai(enne)ttu luokka. Teoksessa Matti, Hannikainen & Pia Lohikoski (toim.) Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus? Väki Voimakas 21. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 207–219.

Laihiala, Tuomo & Maria Ohisalo & (2017) Sosiaalipummit leipäjonossa? – Kansalaisten käsityksiä huono-osaisten ansaitsevuudesta. Teoksessa Juho Saari (toim.) Sosiaaliturvariippuvuus: sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa? Tampere: Tampere University Press, 233–258.

Laitinen, Arto (2004) Charles Taylor ja persoonat päämäärinä sinänsä. Teoksessa Jussi Kotkavirta & Petteri Niemi (toim.) Persoonat. Jyväskylä: SoPhi, 201–211.

Laitinen, Arto (2007) Persoonien välisestä tunnustuksesta. Teoksessa Kimmo, Nuotio & Heta Gylling (toim.) Oikeus ja politiikka. Filosofisia esseitä. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys, 79–104.

Laitinen, Arto (2011) Axel Honneth: yhteiskunta, kritiikki ja tunnustussuhteet. https://www.researchgate.net/publication/323572470_Axel_Honneth_yhteiskunta_kritiikki_ja_tunnustus-suhteet Viitattu 15.4.2020.

Laitinen, Merja & Kemppainen Tarja (2010) Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Tampere: Gaudeamus, 138–180.

Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2007) Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. Janus 15(4), 316–332.

Laki henkilötietojen käsittelystä poliisitoimessa (616/2019/2016) <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2019/20190616> Viitattu 19.3.2021.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) Finlex <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812> Viitattu 25.3.2021.

Launis, Kati & Bergroth, Harley & Anttila, Anu-Hanna (2000) ”Luokattomuus” ja eriarvoisuuden kokeminen köyhyyskirjoituskilpailun teksteissä. Teoksessa Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Kati Launis & Jussi Ojajärvi (toim.) Luokan ääni ja hiljaisuus — Yhteiskunnallinen luokkajärjestys 2000-luvun alun Suomessa. Tampere: Vastapaino, 134–165.

Launis, Veikko (2018) Ihmisarvo. Tampere: Vastapaino.

Lee, Jo & Ingold, Tim (2007) Fieldwork on Foot: Perceiving, Routing, Socializing. Teoksessa Coleman, Simon & Peter Collins (toim.) Locating the Field: Space, Place and Context in Anthropology. Lontoo: Bloomsbury Publishing, 67–85.

Lee, Raymond M. & Renzetti Claire M. (1990) The Problems of Researching Sensitive Topics: An Overview and Introduction. *The American behavioral scientist* 33(5), 510–528.

Lehtonen, Leena & Salonen, Jari (2008) Asunnottomuuden monet kasvot. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Lehtonen, Leena & Seppälä, Ulla-Maija (2013) Kodittomuutta ja rakenteellista välinpitämättömyyttä – Lapsiperheiden epävarma asuminen Suomessa. Teoksessa Susanna Hyväri & Sakari Kainulainen (toim.) Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Tampere: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 73–110.

Lempiäinen, Kirsti & Silvasti, Tiina & Kankainen, Tomi & Blom, Raimo & Melin, Harri & Siisiäinen, Martti & Luhtakallio, Eeva & Hänninen, Sakari (2014) Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Tampere: Vastapaino.

Levitas, Ruth (1998) *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour*. Lontoo: Mcmillan.

Lukkari, Hanna (2019) Vieraan oikeus – Hannah Arendt ja ihmisoikeudet. Teoksessa Maija Aalto-Heinilä & Visa Kurki (toim.) Mitä oikeudet ovat? Filosofian ja oikeustieteen näkökulmia. Helsinki: Gaudeamus, 146–158.

Luomanen, Jari & Nikander, Pirjo (2017) Haavoittuvat haastateltavat? Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander, Johanna Ruusuvuori, Anna Liisa Aho (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 245–243.

Macklin, Ruth (2003) Dignity is a useless concept. *BMJ* 327(7429), 1419–1420.

McCrudden, Christopher (2008) Human dignity and judicial interpretation of human rights. *The European Journal of International Law* 19(4), 655–724.

Melin, Harri (2010) Tarvitaanko vielä luokkatutkimusta? Teoksessa Jani Erola (toim.) Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 211–226.

- Melin, Harri & Blom, Raimo (2011) Yhteiskunnallinen eriarvoisuus. Teoksessa Atte Oksanen & Marko Salonen (toim.) Toiminnallisia loukkuja. Hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press, 194–213.
- Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Acta Universitatis Tamperensis 1778. Tampere: Tampere University Press.
- Mietola, Reetta & Teittinen, Antti & Vesala, Hannu T. (2013) Kehitysvammaisten ihmisten asumisen tulevaisuus. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Mills, C. Wright. (1959) The sociological imagination. New York: Oxford University Press.
- Mäntyneva, Päivi & Hiilamo, Heikki (2018) Osallisuuden ja osattomuuden dynamiikka työtoiminnassa. Etnografinen tutkimus kolmella kuntouttavan työtoiminnan kentällä. Yhteiskuntapolitiikka 83(1), 18–28.
- Niemi, Petteri (2020) Recognition and the Other in Social Work. The British journal of social work, 1–17.
- Niiniluoto, Ilkka (2006) Kriittinen tieteellinen realismi. Teoksessa Pekka Kuusela & Vuokko Niiranen (toim.) Realismin haaste sosiaalitieteissä. Kuopio: UNIpress, 23–44.
- Niiniluoto, Ilkka (2003) Totuuden rakastaminen. Tieteenfilosofisia esseitä. Helsinki: Otava.
- Nordenfelt, Lennart (2004) The Varieties of Dignity. Health Care Analysis 12(2) 69–81.
- Nousiainen, Kirsi (2016) Oma ovi yhteisössä. Pitkäaikaisasunnottomien asumispolut ja asumiseen liittyvät valinnat. Teoksessa Kirsi Juhila & Teppo Kröger (toim.) Siirtymät ja valinnat asumispoluilla. SoPhi, 163–191.
- Nussbaum, Martha C. & Sen, Amartya (1993) Quality of Life. Oxford: University Press.
- Nussbaum, Martha C. (2007) The Frontiers of Justice. Harvard: Harvard University Press.
- OHCHR. Universal Declaration of Human Rights. Office of The High Commissioner. <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=fin> Viitattu 21.5.2020.
- Ohisalo, Maria & Juho Saari & Emilia Saukko (2014) Tarpeeksi köyhä leipäjonoon? Ruoka-avun merkitys ihmisten pärjäämiseen. Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Helsinki: Kunnallisan kehittämissäätö, 81–95.
- Ohisalo, Maria & Laihiala, Tuomo & Saari, Juho (2015) Huono-osaisuuden ulottuvuudet ja kasautuminen leipäjonoissa. Yhteiskuntapolitiikka 80(5), 435–446.
- Ohisalo, Maria & Saari, Juho (toim.) (2014) Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Helsinki: Kunnallisan kehittämissäätö.

Oksanen, Atte & Salonen, Marko (toim.) (2011) Toiminnallisia loukkuja. Hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press.

Oliver, Carolyn (2011) Critical realist grounded theory: A new approach for social work research. *British Journal of Social Work*, 42(2), 1–17.

Paananen, Reija & Ristikari, Tiina & Merikukka, Marko & Rämö, Antti & Gissler, Mika (2012) Lasten ja nuorten hyvinvointi. Kansallinen syntymäkohortti 1987 -tutkimusaineiston valossa. Raportti 52/2012. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Paavola, Sami & Hakkarainen, Kai (2006) Entäpä jos...? Ideoiden abduktiivinen kehittäminen tutkimusprosessin olennaisena osana. Teoksessa Kristiina Rolin, Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila & Elina Henttonen (toim.) *Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus, 268–284.

Peirce, Charles (1932) *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, vol. 2. Teoksessa Charles Hartshorne & Paul Weiss. Cambridge: Belknap Press.

Pekkarinen, Elina (2015) Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Pekkarinen, Elina & Tapola-Haapala, Maria (2009) Kriittinen realismi sosiaalityössä: tiedontuotannosta emansipaatioon. Teoksessa Mikko, Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö & Timo Pohjola (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Perustuslaki (731/1999) Finlex <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> Viitattu 12.3.2020.

Pilapil, Renante D. (2012) From Psychologism to Personhood. Honneth, Recognition, and the Making of Persons. *Res Publica* 18(1) 39–51.

Pitkänen, Sari & Harju, Henna & Törmä, Sinikka & Huotari, Kari & Mayer, Minna & Pyykkönen, Sinikukka (2019) Asunnottomuusohjelmien arviointi. Ohjelmista asunnottomuustyön vakiinnuttamiseen. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Pohjola, Anneli (2016) Sosiaalityön vastuu heikompaan asemaan joutuneista. Teoksessa Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lundén, Petra Salovaara & Minna Helena Veistilä. *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus, 85–95.

Pohjola, Anneli (2019) Sosiaalityö yhteiskunnassa ja yhteiskunta sosiaalityössä. Teoksessa Anneli, Pohjola, Tarja Kemppainen, Asta Niskala & Nina Peronius (toim.) *Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 323–341.

Pohjola, Anneli & Kemppainen, Tarja & Niskala, Asta & Peronius, Nina (2019) Murroksen ajan sosiaalityö paikkaansa jäsentämässä. Teoksessa Anneli, Pohjola, Tarja Kemppainen, Asta Niskala & Nina Peronius (toim.) *Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 11–20.

- Pratt, Mary Louise (2007) *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*. Lontoo: Routledge.
- Pullen-Sansfaçon, Annie & Cowden, Stephen (2013) *The ethical foundations of social work*. Abingdon: Routledge.
- Puumala, Eeva & Kynsilehto, Anitta (2017) Turvapaikanhakijoiden ja paperittomien haastattelu. Teoksessa, Matti K Hyvärinen, Pirjo Nikander, Johanna Ruusuvoori & Anna Liisa Aho (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 309–326.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Helsinki: Stakes.
- Raitakari, Suvi (2020) Explaining homelessness as a movement using metaphors in European academic writings of homelessness. *Housing Studies* 35(10), 1684-1700.
- Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi (2016) Asumispolkujen tutkimisen lähtökohdat ja menetelmät. Teoksessa Kirsi Juhila & Teppo Kröger (toim.) *Siirtymät ja valinnat asumispoluilla*. Jyväskylä: SoPhi, 40–59.
- Ranta, Johanna & Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi (2017) Vastuuneuvottelut huumeidenkäyttäjien asunnottomuuden toiminnallisissa loukuissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 82(2), 165–175.
- Rauhala, Urho (1988) *Huono-osaisen muotokuva*. Helsinki: Sosiaali ja terveysministeriön suunnitteluosasto, julkaisuja 7.
- Rauhala, Pirkko-Liisa (1996) *Miten sosiaalipalvelut ovat tulleet osaksi suomalaista sosiaaliturvaa?* Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rose, Nikolas (1989) *Governing the Soul: The Shaping of the Private Self*. Lontoo: Routledge.
- Rosen, Michael (2012) *Dignity. Its history and meaning*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Ross, Lee E (toim.) (2010) *The War Against Domestic Violence*. Boca Raton: Taylor & Francis Group.
- Rossiter, Amy (2014) Axel Honneth's theory of recognition and its potential for aligning social work with social justice. *Critical and Radical Social Work* 2(1), 93–108.
- Saari, Juho (2015) *Huono-osaiset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saarinen, Arttu & Salmenniemi, Suvi & Keränen, Harri (2014) Hyvinvointivaltiosta hyvinvointivaan valtioon. Hyvinvointi ja kansalaisuus suomalaisessa poliittisessä diskurssissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 79(6), 605–618.

Salonen, Marko & Oksanen, Atte (2011) Yksilölliset ja yhteiskunnalliset ansat. Teoksessa, Marko Salonen & Atte Oksanen (toim.) Toiminnallisia loukkuja. Hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press, 7–13.

Sarajärvi, Anneli & Tuomi, Jouni (2017) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi: Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Savage, Michael & Barlow, James & Dickens, Peter & Fielding, Tony (1995) Property, Bureaucracy and Culture: Middle-class Formation in Contemporary Britain. Lontoo: Routledge.

Savikko, Niina & Routasalo, Pirkko & Tilvis, Reijo & Pitkälä, Kaisu (2006) Ikääntyneiden turvattomuus ja sen yhteys yksinäisyyden kokemiseen. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 43(3), 198–206.

Schmitz, Hans Peter & Sikkink, Kathryn (2013) International human rights. Teoksessa Walter Carlsnaes, Thomas Risse & Beth A. Simmons (toim.) Handbook of international relations. Lontoo: Sage, 827–851.

Sen, Amartya (1992) Inequality Reexamined. New York: Russel Sage.

Sen, Amartya (1999) Development as Freedom. New York: Anchor Books.

Sennett, Richard (2004) Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Suom. Kaisa Koskinen. Tampere: Vastapaino.

Sipilä, Jorma (1987) Sosiaalihuollon asiakkaan oikeuksista ja osallistumisesta. Teoksessa Jorma Sipilä, Aulikki Kananoja, Pauli Niemelä & Jaakko Tuomi (toim.) Seitsemän esseetä sosiaalityöstä. Helsinki: Sosiaalihalitus, 101–126.

Skeggs, Beverley (2014) Elävä luokka. Suom. Lauri Lahikainen & Mikko Jakonen. Tampere: Vastapaino.

Somerville, Peter (2013) Understanding Homelessness. Housing, theory, and society 30(4), 384–415.

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) Finlex <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301> Viitattu 13.3.2020.

Steedman, Carolyn (2000) Enforced Narratives: Stories of Another Self. Teoksessa Tess Cosslett, Celia Lury & Penny Summerfield (toim.) Feminism and Autobiography: Texts, Theories, Methods. Lontoo: Routledge, 1945–1964.

STM (2020) Sosiaaliturvauudistus. Sosiaali- ja terveysministeriö: Helsinki.

Sund, Reijo (2005) Huono-osaisuus tiedollisena haasteena. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes, 38–51.

Särkelä, Arvi (2020) Tunnustuksen patologiat: sosiaalisuus ja kritiikki Axel Honnethin tunnustusteoriassa. Teoksessa Onni Hirvonen (toim.) Tunnustuksen filosofia ja politiikka. Hegelistä nykypäivään. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 115–134.

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (66/1976). Finlex <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760006>. Viitattu 13.3.2021.

TENK (2019) Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarvointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.

Therborn, Göran (2014) Eriarvoisuus tappaa. Suom. Tatu Henttonen. Tampere: Vastapaino.

THL (2020) Kuntouttava työtoiminta. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/tyoelamaosallisuus/kuntouttava-tyotoiminta> Viitattu 19.1.2021.

Toiviainen, Sanna & Halonen, Terhi (2017) Januskasvoinen portinvartija: ohjaus tukena ja kontrollina julkisissa palveluissa. Teoksessa Sanna Aaltonen, Antti Kivijärvi (toim.) Helsinki: Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 198, 151–172.

Tuori, Kaarlo & Kotkas, Toomas (2016) Sosiaali oikeus. Helsinki: Talentum Pro.

Turtiainen, Kati (2014) Kunnioittamisesta sosiaalihuollossa. Esimerkkinä pakolaisten parissa tehtävä työ. Teoksessa Haverinen, Riitta & Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino., 62–79.

Törrönen, Maritta (2016) Johdatus vastavuoroiseen sosiaalityöhön. Teoksessa Maritta Törrönen, Tiina Lehto-Lundén, Minna Veistilä, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki & Petra Salovaara (toim.) Helsinki: Gaudeamus, 9–19.

Töttö, Pertti (2006) Kriittinen realismi ja sosiaalityömenetelmät. Teoksessa Pekka, Kuusela & Vuokko Niiranen (toim.) Realismin haaste sosiaalityömenetelmissä. Kuopio: UNIpress.

Vaarama, Marja & Mikkilä, Susanna & Hannikainen-Ingman, Katri (2014) Suomalaisten elämänlaatu nuoruudesta vanhuuteen. Teoksessa Marja Vaarama, Sakari Karvonen, Laura Kestilä, Pasi Moisio & Anu Muuri (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 20–39.

Valjakka, Sari & Nurmi-Koikkalainen, Päivi & Anttila, Heidi & Konttinen, Juha-Pekka (2013) Neurologisesti pitkäaikaissairaiden ja vammaisten ihmisten asumisen selvitys. ASPA-selvityksiä 1/2013. Helsinki: Asumispalvelusäätiö ASPA.

Valtioneuvosto (2019) Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Osallistava ja osaava suomi. Sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Helsinki: Valtioneuvoston julkaisuja 31.

Vandemark, Lisa M (2007) Promoting the Sense of Self, Place, and Belonging in Displaced Persons: The Example of Homelessness. *Archives of Psychiatric Nursing* 21(5), 241–248.

Viitasalo, Katri (2018) Äitien pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko. Käsitteellinen tutkimus äitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto.

Winnicot, Donald W (1965) *Maturational Process and the Facilitating Environment: Studies in the Theory of Emotional Development*. Lontoo: Hogarth Press and the Institution of Psychoanalysis.

Ortamo, Simo (2020) Poliisi on saanut rikollisia kiinni kasvoja tunnistavan tekoälyn avulla ja haluaisi laajentaa valtuuksiaan – testasimme, miten kone toimii. YLE Uutiset 1.8.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11448002> Viitattu 19.3.2021.

Ylitalo-Katajisto, Kirsti (2019) Paljon palveluja tarvitsevien asiakkaiden yksilöity sosiaali- ja terveystalouden yhteen kokoaminen. Oulu: Oulun yliopisto.

Zitting, Joakim & Wiens, Varpu & Kainulainen, Sakari (2020) Huono-osaisuus rasittaa kuntien taloutta. *Yhteiskuntapolitiikka* 85(3), 316, 322.

LIITTEET

Liite 1: Teemahaastattelun runko

Aloituskysymykset

- Miten kuvailisit omaa asemaasi yhteiskunnassa?
- Mitä on mielestäsi inhimillinen arvokkuus? Millaisia ajatuksia se herättää?
- Millaisia kokemuksia sinulla on arvokkuudesta tai arvokkaana olemisesta omassa elämässäsi?

Arvostus *Arvokkaana ja erityisenä oleminen ja näyttäytyminen*

- Millainen kokemus sinulla on omasta arvostasi tai arvokkuudestasi?
- Milloin / missä / millaisissa tilanteissa voit kokea olevasi arvostettu?
- Mitä se tarkoittaa? Millaista se on? Miten se näkyy? Miltä se tuntuu?
- Kuka/ketkä?
- Milloin / missä / millaisissa tilanteissa ET voi kokea olevasi arvostettu?
- Millaista se on? Miten se näkyy? Miltä se tuntuu?
- Kuka/ketkä?
- Miten erityisyytesi / erityiset ominaispiirteesi tai persoonasi huomataan ja tunnustetaan?
- Milloin / miten / millaisissa tilanteissa / voit kokea olevasi hyödyllinen jossain asiassa tai jollekulle? Miten pääset käyttämään kykyjäsi ja lahjojasi?
- Miten osaamistasi ja taitojasi arvostetaan? Ketkä, missä?

Kunnioitus *Oikeudet, ihmisarvo, tasavertaisuus, arvostelukykyisenä/autonomisena tunnustaminen*

- Miten koet perusoikeuksiesi toteutuvan?
- Onko sinua kohtaan toimittu väärin? Millaisessa tilanteessa? Kuka?
- Milloin voit kokea itsekunnioitusta?
- Koetko, että voit esittää pyyntöjä, toiveita tai vaatimuksia yhteiskunnan palveluita kohtaan?
- Millä tavoin? Miten palvelut niihin vastaavat tai suhtautuvat?
- Miten kokemuksesi kuullaan, millainen painoarvo näkemyksilläsi on?
- Milloin ajatuksesi on otettu tosissaan, vakavasti? Millainen tilanne se oli? (missä, kuka, mitä sanoit, mitä vastattiin, miten vastattiin) Tapahtuuko niin usein?
- Milloin sinua ei otettu tosissaan, vakavasti? Millainen tilanne se oli? Tapahtuuko niin usein?

Rakkaus *Välittäminen, haavoittuvuus, tarpeet, huolenpito/hyötyminen, välineellisyys, hyväksikäyttö*

- Miten koet elämässäsi välittämistä, hyväksyntää, huolenpitoa?
- Miten unelmasi ja tavoitteesi huomioidaan?
- Millet olet kokenut välittämisen, hyväksynnän ja huolenpidon puutetta? Millaista se oli?
- Kuka, ketkä, missä, miten?
- Kuka/ketkä välittää sinun hyvinvoinnistasi ja onnellisuudestasi?
- Miten tieto tarpeistasi välittyy muille?
- Oletko kokenut joskus häpeää tai oletko joutunut naurunalaiseksi?
- Onko joku yrittänyt joskus hyötyä sinusta?

Liite 2: Suostumus tutkimukseen osallistumiseen ja henkilötietojen käsittelyyn

Suostumus tieteelliseen tutkimukseen ja henkilötietojen käsittelyyn

Minua on pyydetty osallistumaan pro gradu -tutkimukseen (tutkimuksen tekijä Mikko Ilmoniemi).

Olen perehtynyt tutkimusta koskevaan tiedotteeseen ja saanut riittävästi tietoa tutkimuksesta sekä henkilötietojeni käsittelystä.

Tutkimuksen sisältö on kerrottu minulle myös suullisesti ja olen saanut riittävän vastauksen kaikkiin tutkimusta koskeviin kysymyksiini. Selvitykset antoi Mikko Ilmoniemi. Minulla on ollut riittävästi aikaa harkita tutkimukseen osallistumista.

Ymmärrän, että tähän tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Minulla on oikeus, milloin tahansa tutkimuksen aikana ja syytä ilmoittamatta keskeyttää tutkimukseen osallistuminen. Tutkimuksen keskeyttämisestä ei aiheudu minulle kielteisiä seuraamuksia.

Haastattelun käyttäminen jatkotutkimuksessa:

- Haastatteluni tekstitiedoston **saa** arkistoida ja käyttää myöhemmissä tutkimuksissa, opiskelussa ja opetuksessa.
- Haastatteluni tekstitiedostoa **ei saa** arkistoida ja käyttää myöhemmissä tutkimuksissa, opiskelussa ja opetuksessa.
- Haastatteluni tekstitiedoston **saa** arkistoida Yhteiskunnalliseen tietoarkistoon luovutettavaksi tutkimukseen, opiskeluun ja opetukseen.
- Haastatteluani **ei saa** arkistoida Yhteiskunnalliseen tietoarkistoon.

Allekirjoittamalla suostumuslomakkeen hyväksyn henkilötietojeni käsittelyn tiedotteessa ja tietosuojailmoituksessa kuvattuun tutkimukseen.

Suostumus vastaanotettu

_____

Aika ja paikka

_____

Aika ja paikka

_____

Osallistujan allekirjoitus

_____

Suostumuksen vastaanottajan allekirjoitus

_____

Nimenselvennys

_____

Nimenselvennys